

Sukupuoliseksi häirinnäksi koettu viestintäkäyttäytyminen

Sanna Rynnänen
Puheviestinnän pro gradu –tutkielma
Syksy 2003
Viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos VIESTINTÄTIETEIDEN
Tekijä Ryynänen Sanna	
Työn nimi Sukupuoliseksi häirinnäksi koettu viestintäkäyttäytyminen	
Oppiaine Puheviestintä	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Syksy 2003	Sivumäärä 95
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Yli puolet suomalaisista joutuu jossain elämänsä vaiheessa sukupuolisen häirinnän kohteeksi. Vuoden 2003 alussa maassamme tuli voimaan laki, joka velvoittaa työnantajan puuttumaan välittömästi sukupuoliseen häirintään, jos hän saa tiedon sellaisen esiintymisestä työpaikalla. Häirintään puuttuminen on kuitenkin vaikeaa johtuen ilmiön tunnistamisen, määrittelyn ja rajaamisen ongelmista. Tilanteen määrittely lähtee aina uhrin näkemyksestä. Häirinnän kohde päättää, milloin häneen kohdistunut käyttäytyminen on ollut sukupuolista häirintää.</p> <p>Tässä tutkimuksessa selvitän, millaisia kriteereitä ihmiset käyttävät, kun he määrittelevät kokemansa tilanteen sukupuoliseksi häirinnäksi. Mitkä elementit erottavat heidän mukaansa häirinnän muusta sukupuolisuonteisesta käyttäytymisestä tai esimerkiksi rohkeasta huulenhaitasta työtovereiden kesken. Kuvailen häirintätilanteiden ikävimpiä puolia uhrin kannalta ja käyn läpi mahdollisia häirinnän taustalla vaikuttavia syitä. Lopuksi tarkastelen häirintää merkitysten yhteishallinnan teorian ja odotustenvastaisen viestinnän teorian kautta.</p> <p>Tutkimustani varten haastattelin kymmentä naista, jotka ovat kokeneet sukupuolista häirintää. En rajannut häirinnän tapahtumaympäristöä esimerkiksi työpaikkaan enkä sitä, kuinka pitkä aika häirinnästä oli kulunut. Haastatteluvaiheiden iät vaihtelivat haastatteluhetkellä 25:stä 56:een ja haastateltavat kuuluvat tuttavapiiriini. Haastattelumenetelmänä käytin syvähaastattelua; annoin naisten kuvailla ensin häirintätilanteen kulun omin sanoin, minkä jälkeen kävin heidän kanssaan tarkemmin läpi niitä asioita, jotka olivat tutkimukseni kannalta keskeisiä.</p> <p>Tutkimuksen perusteella naiset pitävät häirintänä käyttäytymistä, joka on ristiriidassa häiritsijän muun käyttäytymisen tai luonteen kanssa, jossa korostetaan naisen sukupuolta muiden tilannetekijöiden kustannuksella, jossa naiselta evätään mahdollisuudet vaikuttaa tilanteen kulkuun, jota värittää salailu, jolle ei löydy muita kuin häiritsijää palvelevia itsekkäitä motiiveja tai joka on hyvin sukupuolisuonteista ja naisista epämiellyttävää.</p> <p>Häirinnän ikävimmistä puolista naiset mainitsivat, että se vähensi heidän ihmisarvoaan, se pakotti heidät toimimaan tahtonsa vastaisesti, sen olemassaolo teki työnteosta tai harrastuksesta epämiellyttävää ja se sai heidät tuntemaan itsensä tyhmiksi, kun he eivät olleet kyenneet estämään sen tapahtumista. Lisäksi naisista oli ahdistavaa se, että he eivät tieneet, miten heidän tulisi toimia häirintätilanteissa, jotka eivät noudata totuttuja käyttäytymisnormeja.</p>	
Asiasanat Sukupuolinen, häirintä, ahdistelu, viestintäkäyttäytyminen, käyttäytyminen, tulkinta, kokeminen.	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto / Tourulan kirjasto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
2 Sukupuolisen häirinnän määrittely	2
2.1 Sukupuolinen häirintä 1970-luvulta tähän päivään	4
2.2 Sukupuoliseen häirintään liittyvä lainsäädäntö	5
2.3 Sukupuolinen häirintä tutkimuskohteena	6
3 Tutkimuksen toteuttaminen	7
3.1 Tutkimusongelma	7
3.2 Aineistonkeruu ja tutkimusmenetelmä	8
3.3 Aineiston analysoiminen	11
3.4 Aineiston kuvaus	13
3.5 Tulosten esitleminen	15
4 Häirintätilanne	16
4.1 Häirityt	16
4.1.1 Häirinnän aiheuttamat tuntemukset	18
4.1.2 Häirinnän seuraukset	21
4.1.3 Häirinnästä kertominen	24
4.2 Häiritsijät	33
4.2.1 Äänekkäät häiritsijät	34
4.2.2 Hiljaiset häiritsijät	36
4.3 Häiritsevä viestintä	40
5 Viestintäkäyttäytymisen tulkitseminen häirinnäksi	41
5.1 Haastateltujen näkemykset häirintäkäyttäytymisestä	43
5.2 Häiritsijän tietoisuus toiminnastaan	48
6 Häirinnän syiden pohdintaa	50
6.1 Sukupuolten erilainen viestintäkäyttäytyminen	52
6.1.1 Erot sosioemotionaalisessa viestinnässä	53
6.1.2 Erot tilanteen arvioinnissa	54
6.2 Häiritsijän vuorovaikutustaidot	55
6.3 Miesten käsityksiä häirinnästä	59
6.4 Vallan merkitys	60
6.4.1 Valtaerot sukupuolisen häirinnän syynä	61
6.4.2 Häirintä vallan välineenä tai väärinkäyttönä	62
6.5 Organisaation piirteet	66
7 Sukupuolinen häirintä viestinnän teorioiden valossa	69
7.1 Merkitysten antaminen viesteille	69
7.1.1 Merkitysten hierarkia	70
7.1.2 Vuorovaikutusta ohjaavat säännöt	73
7.2 Odotustenvastainen viestintä	74
7.2.1 Odotukset viestintätilanteessa	75
7.2.2 Viestintäkumppanin arvottaminen kanssakäymisessä	76
7.2.3 Häirintä odotustenvastaisena viestintänä	77
8 Päätäntö	80
9 Tutkimuksen arviointia	86
Kirjallisuus	90

1 JOHDANTO

Yli puolet suomalaisista kokee jossain vaiheessa aikuista elämäänsä sukupuolista häirintää, ja häirintää kokeneiden määrä kasvaa jatkuvasti. Monet häirityt kärsivät henkistä, fyysisistä ja psykosomaattisista oireista, joista useat vaativat hoitoa. Moni häirintää kokenut on joutunut eroamaan työstään tai hakemaan sairauslomaa. Häirintä vaikuttaa myös henkilön sosiaalisiin suhteisiin. Häirintää tutkitaan yhä enenevässä määrin, Suomessa lähinnä sosiologian alalla, vaikkakin myös naistutkimus ja sosiaalipsykologia ovat osoittaneet kiinnostusta aiheita kohtaan. Euroopassa häirintää on tutkittu paitsi sosiologian myös perhetutkimuksen parissa. Yhdysvalloissa aiheesta on tehty tutkimuksia näiden lisäksi yhteisöviestinnän ja yritysjohtamisen puolella. Viestinnän alalla häirintää ei ole vielä tutkittu juuri lainkaan, vaikka ilmiön ymmärtämiseksi on tärkeää tietää, miten häirintätilanteissa annetaan merkityksiä ja tulkintoja eleille, ilmeille, sanoille ja muille viesteille.

Alkuvuodesta 2003 Suomessa tuli voimaan työsuojelulain täydennys, jossa työnantajalle määrätään vastuu siitä, että hän häirintätapauksesta kuultuaan puuttuu asiaan. Edellisenä kesänä työmarkkinajärjestöt julkaisivat tiedotteen, jossa työpaikoille ja työntekijöille kerrotaan, mitä häirintä on ja miten sen kohdalla tulee toimia. Häirintään puuttuminen on vaikeaa, sillä sukupuoliseen viestintään kuuluvat luonnostaan monimerkityksisyydet, vihjailut ja salailu, minkä lisäksi siinä käsitellään herkkiä tunnuseikkoja ja ihmisten itsetunnolle keskeisiä elementtejä. Myös työyhteisöt voivat arastella tarttua asiaan. Henkilöstöosasto kursailee vaatia poikia poistamaan nakukalentereita työpisteidensä seiniltä, kun ne ovat aina olleet siellä, eikä kukaan tahdo leimautua nipottajaksi asiasta huomauttelemalla. Työntekijät eivät viitsi kertoa kaverista, jolla on tapana läpsiä naispuolisia kollegoita takapuolelle, kun heitä pidettäisiin nuivina kantelijoina. Eikä kukaan saa pyydytyksi Kakea lopettamaan kaksimielisten vitsien kertomista kostein silmin konttorin naistyöntekijöille, kun se olisi osoitus huumorintajuttomuudesta.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen häirintätilanteita viestinnän näkökulmasta selvittääkseni, mitä asioita häirityt käyttävät perusteina, kun he määrittelevät kokemuksensa sukupuoliseksi häirinnäksi. Mitä asioita he mainitsevat, kun heitä kysytään, miksi tapaus heidän mielestään oli häirintää. Mille tekijöille he perustavat päätelmänsä, että joku käyttäytyminen ei olekaan puolituhmaa perjantai-iltapäivän vitsailua työkavereiden

kesken tai tuttavan henkilön toverillinen tapa tarttua jutellessa kiinni olkapäästä, vaan sukupuolista häirintää. Onko heidän kertomustensa perusteella mahdollista olettaa, niin kuin laissa sanotaan, että häiritsijä tietää tai tavanomaista harkintaa käyttäen hänen olisi pitänyt tietää, että hänen käyttäytymisensä tai menettelynsä ei ole toivottua?

2 SUKUPUOLISEN HÄIRINNÄN MÄÄRITTELY

Sukupuolisen häirinnän tutkimusta ja sitä koskevan lainsäädännön kehittämistä vaikeuttavat ilmiön määrittelyn ongelmat. Ensinnäkin monet seksuaalisuuteen liittyvät käyttäytymismuodot ovat vain vähäisessä määrin selkeän seksuaalisia. Tällaisia ovat esimerkiksi katseen käyttö (tuijottaminen, katseella pyyhkiminen, kauempaa katseleminen), proksemiikka ja kosketuskäyttäytyminen. (Hearn ja Parkin 1987, 104—105.) Toiseksi Varsan (1993, 74) mielestä sukupuoliselle häirinnälle ja ahdistelulle on keskeistä prosessiluonne, joka omalta osaltaan hankaloittaa ilmiön rajaamista. Häirintä voi koostua yksittäisistä tapauksista, jotka koko prosessista irrotettuina vaikuttavat harmittomilta tai mitättömiltä. Usein näitä pienempiä yksittäisiä tapahtumia voi olla jopa vaikea nimetä, sillä ne liittyvät olennaisesti työpaikkaan, tapahtumien kulkuun, ihmisiin ja paikkakuntaan. Prosessi voi kestää viisi minuuttia tai viisi vuotta.

Prosessinomaisuus käy ilmi myös Italiassa tehdyssä tutkimuksessa, jossa sukupuolisen häirinnän huomattiin usein alkavan kohteliaisuuksina, jotka sitten vähitellen muuttuvat ei-toivotuiksi hyväilyiksi ja pahimmissa tapauksissa jatkuvat seksuaaliseen pahoinpitelyyn saakka. Häirintää kokeneet tai häirintätapauksia todistaneet ihmiset sanovat, että tapahtumia verhoaa välinpitämättömyys ja hiljainen hyväksyntä, ikään kuin kyseessä olisi sukupuolirooleista ja parinmuodostusvietistä johtuva normaali käyttäytyminen. (Alemay, Boyer, Cattaneo, Paparriga-Costavara, Bergamaschi ja Campino 1999, 178; ks. myös Collins ja Blodgett 1981.)

Varsa (1993, 13) määrittelee sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun näin: ”Se on fyysistä, sanallista tai kirjallista seksuaaliluonteista lähestymistä. Se on ei-toivottua ja yksipuolista. Siihen liittyy joko avointa tai piilevää painostusta tai se luo ahdistavan työympäristön. Siihen liittyy kielteisiä seuraamuksia tai niiden uhkaa ahdistelun kohteeksi joutuneelle.” Varsasta poiketen uskon, että häirintään ei aina liity painostusta edes piilevänä, vaikkakin itse häirintätilanne voi olla painostava. Varsan (1993, 9, 19) mukaan sanal-

lista häirintää ovat myös huomautukset, joita ei osoiteta suoraan henkilölle itselleen vaan muille, vaikkakin henkilö on niiden kohteena. Samoin sanallisesta häirinnästä on kyse, kun sanat osoitetaan koskemaan yleisesti esimerkiksi naisia. Työpaikka-ahdistelusta Varsa mainitsee, että se ei koske pelkästään fyysisessä toimipisteessä tapahtuvaa ahdistelua, vaan myös koulutustilaisuuksissa, juhlissa ja matkoilla tapahtuvaa ahdistelua sekä samalla työpaikalla työskentelevien ihmisten ahdistelua vapaa-ajalla—myös kirjeitse.

Varsa (1993, 13) huomauttaa, että se, mikä kohteen mielestä on ahdistelua, voi aloitteentekijän mielestä olla flirttailua tai osoitusta aidosta kiinnostuksesta. Ahdistelun erottaa flirttailusta sen yksipuolisuus. Myös Mankkisen (1995, 32, 67) mukaan flirttailu, joka sinänsä koetaan yleensä miellyttäväksi ja molempia osapuolia kunnioittavaksi, muuttuu epämiellyttäväksi siinä vaiheessa, kun kohde ei halutessaan kykene sitä lopettamaan. Silloin kyseessä on valtapeli, jonka tarkoitus ei ole tuottaa hauskuutta vaan esimerkiksi osoittaa ylemmyyttä tai sulkea pois yhteisöstä. Samalla se muuttuu häirinnäksi. Häirintätapauksille on puolestaan yhteistä arvostuksen tai kunnioituksen puute; häiritsijä ei huomioi tai halua huomioida toisen henkilön mielipiteitä, tapoja ja yksityisyyttä.

Useimmissa sukupuolisen häirinnän määritelmässä käytetty ilmaus *ei-toivottu* sukupuoliluonteinen käyttäytyminen osoittaa myös, että rajan sille, mikä on häirintää, vetää häiritty, ei häiritsijä. Samaa korostaa työmarkkinajärjestöjen työpaikkoja varten tekemä esite ”Hyvä käytös sallittu—häirintä kielletty”, jossa sanotaan: ”Häiritsijä ei voi itse määritellä sitä, mitä toisen tulee sietää. Jos käyttäytymisesi koetaan häiritsevänä tai loukkaavana, niin muuta käytöstäsi. --- Sukupuolinen huomio on häirintää tai ahdistelua silloin, jos sitä jatketaan, vaikka kohteeksi joutunut on ilmaissut pitävänsä sitä loukkaavana tai vastenmielisenä. Lähtökohtana on henkilön oma kokemus. Se, mitä koetaan häirinnäksi tai ahdisteluksi, riippuu henkilöstä, tilanteesta, osapuolten välisestä suhteesta ja vuorovaikutuksesta sekä aikaisemmista kokemuksista.”

Häirintä voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Verbaaliseen häirintään (esimerkiksi huomautukset vartalosta, vaatteista, ulkonäöstä tai seksuaalisesta käyttäytymisestä, seksuaaliset vitsit, verbaalinen seksuaalinen lähestyminen), nonverbaaliseen häirintään (esimerkiksi tuijottaminen, vislaaminen, törkeät eleet, pornografiset kuvat tai filmit) ja fyysi-

seen häirintään (esimerkiksi koskettelu, pakotetut suudelmat tai halaukset, seksuaalinen pahoinpitely, raiskaus). Pohjoiseurooppalaisten tutkimusten perusteella yleisin häirinnän muoto on verbaalinen häirintä, tarkemmin ottaen härskit puheet, kaksimieliset vitsit, huomautukset esimerkiksi vartalosta tai seksuaalisesta käyttäytymisestä ja sukupuoli-estetiikkaan liittyvät kysymykset. Naisiin kohdistuva häirintä on useimmiten nimienomaan verbaalista, kun taas miesten kohdalla verbaalisen häirinnän osuus ei samalla tavalla korostu (Högbacka, Kandolin, Haavio-Mannila ja Kauppinen-Toropainen 1987a, 89; Melkas 2001, 38—41). Toiseksi yleisin häirinnän muoto on nonverbaalinen, useimmiten tuijottaminen, vihjailevat katseet, ilmeet tai eleet ja viheltely. Fyysisessä muodossa häirintä on yleisimmin kopelointia tai nipistelyä. Quid quo pro -tyyppistä häirintää, jossa häiritsijä uhkailee häiritettyä muun muassa irtisanomisella tai urakehityksen vaikeuttamisella, mikäli tämä ei suostu seksuaaliseen kanssakäymiseen, tai lupaa etuja, mikäli tämä suostuu, on kokenut 10—26 % työntekijöistä. (European Commission 1999, iii, 5; Timmerman ja Bajema 1999, 19—20; Heiskanen ja Piispa 1998, 54; Haavio-Mannila ja Kontula 1993, 331—332.)

2.1 SUKUPUOLINEN HÄIRINTÄ 1970-LUVULTA TÄHÄN PÄIVÄÄN

Sukupuolista ahdistelua ja häirintää ei nähty sosiaalisena ongelmana ennen seitsemänkymmentäluvun puoliväliä. Vuonna 1976 se sai Yhdysvalloissa nimen sexual harassment, ja naisasialiike sai lain hyväksymään sen yhdeksi työhönoton ja koulutuksen epätasa-arvoa luovista asioista. Siitä eteenpäin liike nimesi suuren määrän erilaisia käyttäytymistapoja sukupuoliseksi häirinnäksi ja ahdisteluksi. Tämä auttoi rikkomaan hiljaisuuden ilmiön ympäriltä ja selventämään käsitteen merkitystä. Samalla sukupuolinen häirintä tunnustettiin ongelmaksi. (Brewer ja Berk 1982, 1.)

Suomessa tasa-arvoasiain neuvottelukunta pohti englanninkielisen termin suomennosta. Se päädyttiin kääntämään sukupuoliseksi häirinnäksi ja ahdisteluksi. Neuvottelukunnan mielestä sana seksuaalinen viittaisi siihen, että kyseessä on joko ahdistelijan tai kohteen seksuaalisuus, kun seksuaalisuus on todellisuudessa ahdistelun väline. Lähimmäksi harassment-sanaa suomen kielessä tulevat puolestaan sanat häirintä ja ahdistelu, joista päätettiin tehdä yhdistetty ilmaus, sillä pelkkä häirintä oli neuvottelukunnan mielestä liian lievä ja pelkkä ahdistelu liian voimakas sana. (Varsa 1993, 11.) Tunnetuksi termi

alkoi tulla 1980-luvun loppupuolella. Samalla asiasta käyty keskustelu lisääntyi. (Merikallio 2001, 17.)

Työpaikoilla tapahtuvan sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun tutkimus lisääntyi 1970- ja 1980-luvuilla. Aluksi siitä kiinnostui Pohjois-Amerikan media, myöhemmin kiinnostus kasvoi myös Euroopassa ja muualla maailmassa. (Hearn ja Parkin 1987, 36.)

Vuosien 1987 ja 1997 välillä tutkimus keskittyi osoittamaan sukupuolisen häirinnän yleisyyden työpaikoilla. Tutkimukset olivat luonteeltaan lähinnä kuvailevia, eivätkä pyrkineet selvittämään häirinnän syitä. (Timmerman ja Bajema 1999, 6.)

2.2 SUKUPUOLISEEN HÄIRINTÄÄN LIITTYVÄ LAINSÄÄDÄNTÖ

Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Australiassa eli maissa, joissa sukupuolista häirintää ja ahdistelua on tutkittu eniten, sitä pidetään lainsäädännöllisesti kansalais- ja ihmisoikeuskysymyksenä (Varsa 1993, 14). Suomessa sukupuolinen häirintä liitettiin kesällä 2002 osaksi työturvallisuuslakia, jonka viidennen luvun 28. pykälässä sanotaan: ”Jos työssä esiintyy työntekijään kohdistuvaa hänen terveydelleen haittaa tai vaaraa aiheuttavaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua, työnantajan on asiasta tiedon saatuaan käytettävissään olevin keinoin ryhdyttävä toimiin epäkohdan poistamiseksi.” Lakiesityksen perusteluissa sanotaan lisäksi, että tieto häirinnästä voi tulla työnantajalle paitsi työntekijältä itseltään esimerkiksi työterveyshuollon kautta, luottamusmieheltä, työsuojeluvaltuutetulta tai työnantajan edustajalta. Myös työntekijöiden tulisi lain perustelujen mukaan välttää muihin työntekijöihin kohdistuvaa häirintää ja epäasiallista kohtelua. (HE 59/2002 vp.)

Sukupuolisen häirinnän määritelmä löytyy tasa-arvolain perusteluista, missä se kuvataan seuraavasti: ”Sukupuolisesti vihjailevat eleet tai ilmeet, jotka ovat toistuvia, härskit puheet, kaksimieliset vitsit sekä vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevat huomautukset tai kysymykset, niin ikään toistuvina, seksuaalisesti värittyneet kirjeet, puhelinsoitot tai esille asetetut pornoaineistot, fyysinen koskettelu, sukupuoliyhteyttä tai muuta sukupuolista kanssakäymistä koskevat ehdotukset tai vaatimukset, raiskaus tai sen yritys. --- Sukupuolista häirintää tai ahdistelua käyttäytyminen on silloin, kun tekijä tietää tai tavanomaista harkintaa käyttäen hänen olisi pitänyt tietää, että hänen käyttäytymisensä tai menettelynsä muuten ei ole toivottua.” (HE 90/1994.) Hallituksen määrit-

telyssä ei mainita liian lähelle tulemista, eli ihmisen henkilökohtaiseen tilaan tunkeutumista, johon ei välttämättä liity koskettamista. Sellaista oli kuitenkin kymmenestä haastattelemastani naisesta kokenut kolme, ja he olivat pitäneet sitä omalla kohdallaan häiritsevänä, sukupuolisluonteisena käyttäytymisenä.

2.3 SUKUPUOLINEN HÄIRINTÄ TUTKIMUSKOHTENA

Heiskasen ja Piispan (1998, 54) tutkimuksen mukaan yli puolet suomalaisista on kokenut elämänsä aikana sukupuolista häirintää ja kaksikymmentä prosenttia suomalaisista oli kokenut sitä tutkimusta edeltäneen vuoden aikana. Tilastokeskuksen tasa-arvobarometrin (Melkas 2001, 38—41) mukaan häirintätapaukset yleistyvät jatkuvasti. Högbacka ja kumppanit (1987a, 89, 122) kysyivät vastaajien kokemuksia sukupuolisesta häirinnästä viimeisen kahden vuoden ajalta, jolloin häirintää kokeneiden määrä oli 30 % vastaajista (miehistä 26 %, naisista 34 %). Samansuuntaisiin määriin ovat päätyneet muutkin EU-maissa tehdyt tutkimukset, joiden mukaan EU:n jäsenmaiden naisista 30—50 % ja miehistä 10 % kokee jatkuvasti jonkinlaista sukupuolista häirintää ja ahdistelua. Tulokset vaihtelevat tutkimustavasta ja käytetystä häirinnän määrittelystä riippuen. (Timmerman ja Bajema 1999, 5.)

Muiden tutkimusten linjasta poikkeaa Mankkisen (1995, 4, 6, 74) tutkimus Helsingin yliopistossa tapahtuvasta sukupuolisesta häirinnästä. Siinä vain 12 % yliopiston henkilökunnasta kertoi kokeensa häirintää (miehistä 7 % ja naisista 16 %). Tätä eroa voi osaltaan selittää tutkimuksen sijoittuminen yliopistoon, mutta suurempi vaikutus lienee kysymysten erilaisella asettelulla. Mankkinen kertoi tutkittaville ensin, että tutkimuksen ”kysymykset koskevat sukupuolista häirintää ja ahdistelua, joka määritellään tutkimuksessa ei-toivotuksi ja yksipuoliseksi seksuaalisuontoiseksi käyttäytymiseksi” (Alleviivaus Mankkisen). Sen jälkeen hän kysyi vastaajilta, mikä näiden mielestä on sukupuolista häirintää ja ahdistelua. Kun vastaajilta sitten kysyttiin, olivatko he joutuneet sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun kohteeksi työskennellessään Helsingin yliopistossa, he ovat saattaneet mielessään vähätellä joitakin häirinnän muotoja, kuten katseita tai kaksimielisiä vitsejä niin, etteivät ole pitäneet niitä häirintänä. Muissa tutkimuksissa tutkijat ovat ensin kertoneet vastaajille, mitä sukupuolisella häirinnällä heidän tutkimuksessaan tarkoitetaan. Muun muassa Högbacka ja kumppanit (1987a, 89, 122) kysyivät asiaa seuraavasti:

”Oletteko saanut osaksenne työssänne viimeksi kuluneiden 24 kuukauden aikana seuraavanlaista sukupuolista häirintää tai ahdistelua, jota ette ole itse aiheuttanut etkä halunnut?

- Raiskaus tai sen yritys tai seksuaalinen hyväksikäyttö
- painostus yhdyntään tai vastaavaan sukupuoliseen toimintaan
- kopelointi tai nipistely
- sukupuolisesti vihjailevat katset tai eleet
- seksuaalisesti värityneet kirjeet, puhelinsoitot tai pornoaineistot
- härskit puheet, kaksimieliset vitsit, huomautukset tai kysymykset.”

Tällaisen listan esittäminen vastaajille rohkaisee heitä esittämään kokemuksiaan myös lievistä häirinnän muodoista. Omista haastateltavistani useat sanoivat haastattelun aikana, että oman häirintätapausten kertominen ääneen saa sen kuulostamaan siltä, ettei siinä tapahtunutkaan varsinaisesti mitään, että he ovat ylireagoineet kokiessaan tilanteen häirintänä. Toisin sanoen he olisivat saattaneet jättää kokemuksensa raportoimatta kirjallisessa muodossa tehdyssä tutkimuksessa. Haastattelutilanteessa pystyin kertomaan heille, että häirinnän määrittelyn mukaan heidän kokemansa on ollut häirintää ja että heidän kokemansa tapaus antaa tutkimukselleni juuri sitä tietoa, mitä kaipaankin.

Useiden tutkimusten ennakko-oletuksena on, että häiritty ja häiritsijä ovat eri sukupuolta (esim. Booth-Butterfield 1989, 267). Samoin useissa tutkimuksissa häiritty mietetään automaattisesti naispuoliseksi, mihin kiinnitti huomiota muun muassa Mankinen (1995, 83) omassa tutkimuksessaan. Tämä näkyy myös lähteinä käyttämissäni tutkimuksissa, mistä johtuen tekstissäni puhutaan vaihtelevasti häirityistä/ahdistelluista ja naisista. En ole vaihtanut alkuperäistutkimuksen nainen-sanana tilalle häiritty tai ahdisteltu -sanaa, etten antaisi väärää vaikutelmaa alkuperäisen tutkimuksen rajauksesta.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 TUTKIMUSONGELMA

Aloittaessani tätä tutkimusta ajattelin häirinnän usein johtuvan väärinkäsityksestä— siitä, että kaksi ihmistä näkevät saman tilanteen eri tavoilla. Toinen kertoo mielestään hieman härskinpuoleista, mutta vielä täysin hyväksyttävää vitsiä, toinen kokee jutun-

kerronnan häirinnäksi. Tai toisella on tapana halaillla tai kosketella ihmisiä toverillisesti ja toinen kokee sen yksityisyytensä loukkaamisena. Alunperin toivoinkin tutkimukseni vastaavan kysymykseen ”Minkälaiset tilanteet ja käyttäytymismuodot ovat erityisen alttiita väärinkäsityksille, jotka johtavat kokemukseen sukupuolisesta häirinnästä?”

Tutustuttuani aiemmin tehtyihin tutkimuksiin aloin epäillä alkuperäisoletukseni olevan virheellinen. Huomasin, että tutkimuksissa raportoitujen häirintätapausten häiritsijät olivat käyttäytyneet tavoilla, joihin sisältyi vähintäänkin piittaamattomuutta toisen ilmeistä epämukavuutta kohtaan tai peräti siitä nauttimista. Saatuaani oman aineistoni kerättyä luovuin lopullisesti alkuperäisestä tutkimuskysymyksestäni, sillä haastattelemistani kymmenestä henkilöstä kahdeksan oli erittäin varmoja siitä, että heidän häiritsijänsä oli tiennyt toimintansa olevan heidän mielestään epämiellyttävää. Aloinkin kiinnostua siitä, kuinka häirintää kokeneet, varsinkin naiset, tekevät yleensä hyvin epäroimättä päätelmänsä siitä, että heidän kokemuksensa on ollut nimenomaan häirintää eikä esimerkiksi epäonnistunutta flirttailua tai häiritsijän luonteenomaista, rohkeaa vitsailua. Pohdin, mitkä tekijät häirintätilanteissa saavat aikaan sen, että rajanveto häirinnän ja muun sukupuolisluontoisen lähestymisen välillä on häirityille näinkin selvä. Minkä tekijöiden perusteella häirityt antavat häiritsijöiden viestinnälle sellaisia tulkintoja ja merkityksiä, jotka johtavat päätelmän syntymiseen.

3.2 AINEISTONKERUU JA TUTKIMUSMENETELMÄ

Talvella 2001—2002, noin puoli vuotta ennen aineistonkeruuta, aloin etsiä haastateltavia tuttavapiiristäni. Kyselin tuntemiltani ihmisiltä, ovatko he koskaan törmänneet sukupuoliseen häirintään joko niin, että heitä itseään olisi heidän mielestään häiritty, tai niin, että he olisivat jääneet pohtimaan, tulkitsiko heidän viestintätoverinsa heidän oman toimintansa häirinnäksi. En rajannut kontekstia esimerkiksi työpaikalle enkä myöskään rajoittanut sitä, kuinka pitkä aika tapahtuneesta sai olla kulunut. Itse olen nuorempana joutunut jonkinasteisen häirinnän uhriksi miltei jokaisella (kesä)työpaikallani, joten odotin suurin piirtein jokaisen naisen vastaavaan kysymykseeni myöntävästi. Yllätyksekseni vain reilusti alle puolet naisista vastasi kokeneensa häirintää. Selitin vielä kaikille, joilta asiaa kysyin, että häirintä voi olla myös hyvin pienieleistä, ja annoin sellaisia esimerkkejä kuten häiritsevä tuijotus tai härskien juttujen kertominen. Lisäsin, että mieluiten haastattelisinkin juuri sellaisia ihmisiä, joilla on kokemusta tällaisesta vaikea-

tulkintaisemmasta häirinnästä, sillä tarkoitukseni oli nimenomaan selvittää, missä häirinnän raja kulkee, eli missä mennään normienmukaisen, hyväksyttävän käytöksen puolelta ei-hyväksyttävän, häiritsevän käytöksen puolelle.

Etsintäni tuloksena haastattelin kymmentä naista, joiden iät vaihtelivat haastatteluhetkellä 25:stä 56:een ja häirinnän tapahtumahetkellä 19:stä 47:ään. En löytänyt haastateltavakseni yhtään miespuolista henkilöä, en sellaista, joka olisi joutunut häirinnän kohteeksi, enkä sellaista, joka arvelisi käytöksensä joskus tulleen tulkituksi häirinnäksi. Eräs mies ryhtyi tosin jo muistelemaan, miten hänen naispuolinen kurssitoverinsa tulee aina hyvin lähelle häntä, ja kuinka se oli hänestä häiritsevää, mutta totesi hetken tuumatuaan itse asiassa alkaneensa pitää naisen toiminnasta. En myöskään löytänyt yhtään naista, joka olisi epäillyt, että hänen käytöstään olisi saatettu joskus pitää häirintänä.

Kolmea naisista haastattelin heidän kotonaan, neljää omassa kodissani, kahta sellaisessa baarissa, jossa he viihtyvät, ja erään naisen haastattelun tein hänen kesämökkillään. Haastattelin kaikkia naisia kahden kesken. Tosin baarissa tehdyissä haastatteluissa muutoin tyhjän baariosaston halki kulki kummassakin tapauksessa kerran joku ulkopuolinen, joka kuitenkin huomattessaan nauhurin ja ymmärtäessään kyseessä olevan haastattelutilanteen, siirtyi toiseen osaan baaria kuulomatkan päähän. Lisäksi yhdessä tapauksessa tein kotonani kaksi haastattelua niin, että olimme haastateltavan kanssa eri huoneessa, kun toisessa huoneessa oli toinen, myös haastateltavaksi tullut nainen. Naiset tulivat yhdessä haastatteluun ja olivat kumpikin varanneet mukaan muuta tekemistä toisen naisen haastattelun ajaksi.

Nauhoitin kaikki haastattelut. Haastattelujen pituus vaihteli 40 minuutista puoleentoista tuntiin. Yhteensä haastattelumateriaalia kertyi 9 tuntia 30 minuuttia. Käytin aineistonkeruumenetelmänä syvähaastattelua. Olin jo aiemmin, haastateltavia etsiessäni, kertonut hieman, minkätyylisiä tarinoita etsin, joten kun naiset tulivat haastateltavikseni, heillä oli jo mielessä, minkä tarinan he aikoivat minulle kertoa. Tosin kahdessa tapauksessa haastateltava muisti haastattelun aikana kaksi muuta tarinaa, joten kahden henkilön kohdalla tarinoita kertyi kolme kappaletta samasta haastattelusta. Toisen naisen kohdalla yksi tapauksista oli tapahtunut hänelle, kun hän oli kaksitoistavuotias, joten jätin sen pois aineistosta, sillä minusta tapaus kuuluu pedofilian piiriin. Hylkäsin myös toisen tämän naisen kertomista tarinoista, sillä tapaus päättyi häiritsijän ja häirityn sukupuoli-

seen kanssakäymiseen, joka ei ollut naisen puoleltakaan ei-toivottu, joten katson häirinnän olevan tässä tapauksessa hieman liioiteltu ilmaus. Toisenkin kolme tarinaa kertoneen haastateltavan tarinoista jätin tutkimuksen ulkopuolelle kaksi. Yhdessä niistä mies oli käynyt suoraan haastateltavan kimppuun ryhtyen kopeloimaan naisen vartaloa, joten tapaus ei mielestäni olisi tuonut juurikaan tietoa tämän tutkimuksen aiheesta, eli siitä, millä perusteella naiset määrittelevät jonkin käyttäytymisen häirinnäksi. Tällaisessa tapauksessa kun syy lienee kovin selvä. Toisessa naiseen ihastunut mies ryhtyi kiusaamaan häntä heidän yhteisessä harrastuksessaan sen jälkeen, kun nainen oli kertonut miehelle, ettei halua seurustella tämän kanssa. Naisen kerrottua minkälaisia muotoja kiusaaminen sai, katsoin tapauksen olevan nimenomaan kiusaamista, ei sukupuolista häirintää.

Kun aloitimme haastattelun, rupattelimme yleensä ensin muista asioista, sillä naiset olivat kaikki tuttaviani. Kun halusin aloittaa varsinaisen haastattelun, käynnistin nauhurin ja johdattelin haastateltavan tarinansa kertomiseen esimerkiksi sanomalla: ”Tämä tapaus sattui siis sinulle kesätyöpaikallasi?” tai ”Sinulla on siis mielessä joku tapaus, jossa koit, että sinua häirittiin sukupuolisesti?” Avauskysymyksen jälkeen naiset kertoivat kokemuksensa pääpiirteissään, minkä jälkeen esitin täydentäviä kysymyksiä. Suurimmaksi osaksi haastattelut koostuivatkin tästä alkuperäistä tarinaa täydentävästä keskustelusta, itse tarinan naiset kertoivat yleensä hyvin nopeasti. Täydentävien kysymysten avulla pyrin lisäämään kertomukseen yksityiskohtia ja antamaan haastateltaville mahdollisuuden palauttaa mieleensä asioita, jotka heiltä olivat unohtuneet ensimmäisellä kerronnalla. Monesti tarkensin saamiani tietoja häiritsijän ja häirityn asettautumisesta toisiinsa nähden häirinnän aikana, häiritsijän eleistä, ilmeistä tai katseista, häirityn suhtautumisesta tai reagoinnista sekä niiden vaikutuksesta häiritsijän toimintaan. Erilaisten lisäkysymysten myötä pyrin myös selvittämään, mitkä tai minkä häiritty arveli olleen häiritsijän motiivit häirinnälle, arveliko häiritty häiritsijän tienneen, että tämän toiminta oli hänestä epämiellyttävää, millä perusteella hän arveli häiritsijän tienneen tai olleen tietämätön asiasta ja mikä asia erityisesti teki häirityn mielestä tilanteesta häirintää sekä mikä tilanteessa oli häiritystä erityisen epämiellyttävää. Haastattelun lopuksi tarkastin vielä, että olimme käyneet läpi seuraavat asiat:

- mitä tapahtui
- missä kontekstissa
- minkälainen oli häirityn ja häiritsijän suhde ennen häirintää

- entä sen jälkeen
- kertoiko häiritty häiritsijälle, että tämän käytös on hänestä epämiellyttävää
- uskooko häiritty häiritsijän tienneen, että tämän käytös on hänestä epämiellyttävää
- mikä häirinnässä oli häirityn mielestä ikävintä
- miten häiritty perustelee, että tapaus oli sukupuolista häirintää
- miten häiritsijän käytöksen olisi pitänyt muuttua, että käytös ei olisi enää ollut häirintää
- taustatiedot (haastateltavan ikä haastatteluhetkellä ja tapahtumahetkellä, miehen ikä, mahdollinen statusero).

Joihinkin haastateltaviin otin vielä jälkeinpäin uudestaan yhteyttä tarkentaakseni haastattelun yksityiskohtia. Näitä tarkennuksia en enää nauhoittanut, sillä ne olivat yleensä lyhyitä asiatietoja, kuten häirityn arvio häiritsijän iästä tai häirinnän kesto. Haastattelutilanteen jälkeen jäimme yleensä juttelemaan naisten kanssa muista asioista, jotta ikävien tapahtumien muistelu ei jäisi heidän mieleensä päällimmäiseksi, kun he poistuvat haastattelusta. Tosin jotkut naiset halusivat mieluummin keskustella vielä kanssani esimerkiksi sellaisista mieltään vaivanneista asioista, kuten olivatko he mielestäni olleet tyhmiä, kun he olivat päästäneet häirinnän tapahtumaan tai pitäisikö heidän syyttää itseään tapahtuneesta, jos he olivat aluksi olleet häiritsijää kohtaan ystävällisiä. Näissä tapauksissa kerroin naisille, että aivan samoja kysymyksiä pyörii muidenkin häirittyjen naisten mielessä, ja että missään nimessä he eivät ole syyppaita häirintään eikä heidän velvollisuutensa ole osata ennakoida toisen tulevaa, epäsopivaa käytöstä omassa käytöksessään. Edes silloin, jos he ovat aluksi tunteneet mielenkiintoa häiritsijää kohtaan, mikä oli jäänyt painamaan yhden haastateltavan mieltä erään muun tapauksen kohdalla kuin sen, minkä hän kertoi minulle tutkimusta varten.

3.3 AINEISTON ANALYSOIMINEN

Litteroin haastattelut melko tarkasti täytesanoja myöten. Litteroidut haastattelut kävin läpi etsien niistä seuraavia asioita

- tilanne, jossa häirintä tapahtui
- häirityn ja häiritsijän välinen suhde ennen häirintää ja sen jälkeen
- oliko häiritsijän ja häirityn välillä statuseroa

- miten häiritty kuvaa häiritsijän persoonaa / minkälainen kuva siitä syntyy haastattelun perusteella
- kuinka varmaksi häiritty on tuntenut itsensä häirinnän tapahtumamiljöössä: onko hän kokenut olevansa osaava ammattilainen tai tasavertainen ryhmän jäsen vai onko hän kokenut epävarmuutta tai olevansa uusi tulokas, jonka on kunnioitettava häiritsijän kokemusta alalta/työpaikasta tai asemaa osana ryhmää
- miten häiritsijän käytös häirinnän aikana erosi hänen normaalista käytöksestään
- miten häiritty perusteli sen, että hänen mielestään tapaus oli sukupuolista häirintää
- millä lailla hänen mielestään tilanteen olisi pitänyt muuttua, että se ei olisi ollut sukupuolista häirintää
- mikä tapahtuneessa oli häirityn mielestä ikävintä
- mistä häiritty uskoo häirinnän johtuneen
- liittyikö häirintään salailua
- uskooko häiritty häiritsijän tienneen, että tämän käytös oli hänestä epämiellyttävää
- oliko häirintä tahallisen ilkeämielistä
- kohdistuiko häirintä myös muihin
- kuinka helppoa tai vaikeaa häirityn oli vaikuttaa häiritsijän toimintaan
- kumpi, häiritsijä vai häiritty, tuntui hallitsevan tilannetta yleisesti
- miten häiritty reagoi häirintään.

Ryhmittelin tapaukset näiden ylläolevien kohtien mukaan ja katsoin, mitkä tapaukset tuntuivat vastaavan toisiaan ominaispiirteiltään, ja tein sitä kautta tyypittelyä häirintätilanteista ja häiritsijöistä.

Etsin myös teksteistä sellaisia huomautuksia, jotka kertoivat, minkä asioiden perusteella naiset katsoivat kanssakäymisen olleen tavallisuudesta poikkeavaa (esimerkiksi ”hänellä ei ollut mitään syytä tulla siihen”, ”hän puhui hiljaisemmalla äänellä kuin yleensä”). Luokittelin huomiot ensin pienempiin ja sitten yhdistellen laajempiin ryhmiin, joiden pohjalta pyrin hahmottamaan, mitkä asiat olivat keskeisiä siinä prosessissa, missä naiset määrittelevät kokemansa tapauksen häirinnäksi.

Keräsin myös niitä kohtia haastatteluista, joissa naiset pohtivat tilanteen synnyttämiä tuntemuksia saadakseni selville, mikä naisten mielestä häirinnässä oli ollut erityisen ikävää. Koitin löytää mahdollisia yhteyksiä niissä asioissa, jotka häirinnässä olivat

olleet häirityn mielestä erityisen ikäviä, niissä asioissa, joiden perusteella häiritty nimesi tilanteen häirinnäksi sekä häirityn reaktioissa häirintään. Näiden välillä ei kuitenkaan ollut yhteyttä.

3.4 AINEISTON KUVAUS

H1: Naispuolinen opettaja, joka toimi muutaman kuukauden ajan sijaisena eräällä koululla. Häiritsijä koulun johtava opettaja. Häiritsijä vaati kohteliaasti mutta peräänantamattomasti naista nukkumaan kanssaan samassa sängyssä yön yli kestäneellä leirikoululla.

H2: Naispuolinen projektityöntekijä, jonka kanssa samassa projektissa työskennellyt esimiesasemassa toiminut mies tuijotteli naisen rintoja ja vartaloa. Ollessaan kerran naisen kanssa kahden kesken mies tuli seisomaan hyvin lähelle tätä katsellen silloinkin naisen vartaloa, vaikka nainen yritti kiinnittää miehen huomion heidän edessään pöydällä olleisiin projektiin liittyviin papereihin.

H3: Nuori näyttelijätär, joka oli mukana tunnetun ohjaajan ohjaamassa näytelmässä. Ohjaaja pyrki saamaan näyttelijättären kanssaan sänkyyn, missä aikeissa kutsui tämän kanssaan istumaan iltaa ja vietti sitten koko illan vihjaillen naiselle sukupuolissävyyteesti.

H4: Naispuolinen rekkakuski, jonka eräässä työpisteessä varastomies tulee seisoskelemaan ja katselemaan kun rekkakuski ja tämän vaihtuvat naispuoliset apurit lastaavat autoa joutuen samalla pyllistelemään. Mies myös kertoo naisille härskejä vitsejä.

H5: Naispuolinen kesätyöntekijä yrityksen puhelinvaihteessa. Eräs yrityksen autokuskeista vietti monesti aikaansa istuskelemalla puhelinvaihtehuoneessa ja tuijottelemalla puhelinvaihteessa työskenteleviä naisia. Ajoittain mies tuli seisomaan kiinni naisen selkään tämän istuessa puhelinvaihtepöydän ääressä.

H6: Naispuolinen työharjoittelija laivalla. Kaksi viikkoa nainen teki yövuoroa miespuolisen perämiehen kanssa, joka ehdotteli naiselle siirtymistä hänen hyttiinsä työvuoron jälkeen tai yhteisiä pistäytymisiä satamakaupunkien yöelämässä, teki naiselle huomautuksia tämän ulkonäöstä ja katseli naisen vartaloa tämän liikkuessa huoneessa.

H7: Naispuolinen opettaja, joka piti työvoimakoulutukseen liittyvää pakollista kurssia työnhakuun liittyvistä viestinnän taidoista rakennusalan miespuolisista työntekijöistä koostuneelle ryhmälle. Ryhmän motivaatio opiskeluun oli alhainen johtuen kurssin

pakollisuudesta. Miehet käänsivät puheen aina kaksimielisiin sutkauksiin tai vihjailuihin.

H8: Nainen, joka osallistui ulkomailla pidetylle maalauskurssille, jossa eräs kurssin opettajista (miespuolinen) kiinnitti häneen jatkuvaa huomiota tuijottamalla, juttelemalla hänelle enemmän kuin muille kurssilaisille ja tekemällä huomautuksia naisen ulkomuodosta. Erityisen kiusallisia olivat ruokailut, joissa nainen joutui istumaan miestä vastapäätä.

H9: Ravintola-alalla työskennellyt nainen, jonka erään työpaikan omisti hänen tuttavapariskuntansa. Työsuhteen aikana mies ryhtyi lähentelemään naista tulemalla seisomaan kiinni tämän selkään ja viemällä kättään naisen selkää pitkin tämän takapuolelle. Mies myös tuijotteli naisen vartaloa.

H10: Toimistotyöntekijä, jonka kanssa samassa työpaikassa työskentelevä mies tulee halailemaan naispuolisia työntekijöitä ja huomauttelee näiden vartaloista tai kyselee näiden sukupuolielämästä. Eräessä kokouksessa mies koppasi haastatellun syliinsä yrityksen johtoportaan ja vieraiden nähden. Johtaja otti tapauksen jälkeen asian puheeksi ensin naisen ja sitten häiritsijän kanssa.

Kaikki haastattelemani häirityt olivat siis naisia, ja kaikkien kohdalla häiritsijät olivat miehiä. Yhtä tapausta lukuun ottamatta häiritsijöitä oli vain yksi. Häirityt olivat häirintän aikaan 19—47 -vuotiaita (keski-ikä 33 vuotta, mediaani 24) ja haastatteluhetkellä 25—56 -vuotiaita (keski-ikä 41 vuotta, mediaani 27 vuotta). Yksi haastatelluista oli selvästi muita vanhempi, 56-vuotias (tapahtumahetkellä 46—49 -vuotias, ei muista aivan tarkkaan). Häntä lukuun ottamatta häirityt olivat häirintähetkellä 19—30 -vuotiaita (keski-ikä 25 vuotta, mediaani 24) ja haastatteluhetkellä 25—37 -vuotiaita (keski-ikä 31 vuotta, mediaani 27 vuotta). Haastattelujen ja häirintätapausten välissä oli ehtinyt kulua aikaa muutamista viikoista kymmeneen vuoteen (keskiarvo 5 vuotta, mediaani 5 vuotta). Haastateltavat asuvat eri puolilla Suomea, ja häirintätapaukset olivat sattuneet eri paikkakunnilla Etelä-Suomesta Lappiin.

Häiritsijät olivat kaikissa tapauksissa häirittyjä vanhempia, sillä vaikka opettajaansa häirinyt aikuisopiskelijaryhmä koostuikin osittain opettajaa nuoremmista miehistä, eivät nämä ryhmän nuorimmat jäsenet osallistuneet häirintään aktiivisesti, korkeintaan nauruskelivät mukana. Häirityt arvioivat häiritsijöiden iän vaihdelleen hieman yli kolmesta-

kymmenestä noin kuuteenkymmeneen vuoteen. Häiritsijän ja häirityn välinen ikäero vaihteli näin ollen muutamasta vuodesta jopa neljäänkymmeneen vuoteen.

Työpaikoille sijoittuneissa tapauksissa häirittyjen työsuhteet vaihtelivat hieman yli viikon mittaisesta projektista yhä jatkuviin pysyviin työsuhteisiin, jotka jo häirinnän satuessa olivat jatkuneet vuosia. Suurin osa työsuhteista oli kesätyöpaikkoja, määräaikaista työsuhteita, sijaisuuksia tai työharjoittelujaksoja.

Häiritsijät olivat muutamaa tapausta lukuun ottamatta häirittyihin nähden esimiesasemassa tai ainakin ylempänä työpaikan tai yhteisön hierarkiassa. Niissäkin tapauksissa, joissa häiritsijän ja häirityn välillä ei ollut virallista statuseroa, sellainen muodostui muista tekijöistä. Esimerkiksi puhelinvaihteessa toiminut nainen (H5) oli nuori, vasta ensimmäisessä kesätyöpaikassaan. Ja vaikka aikuisryhmää opettanut nainen (H7), olikin periaatteessa statukseltaan häiritsijöitä korkeammassa asemassa, kääntyi valta-asetelma ympäri siksi, että miespuoliset oppilaat (noin 12—15 henkilöä) kuuluivat kaikki samaan ammattiryhmään ja muodostivat vahvan rintaman. Rekkakuskina toimivan naisen (H4) tapauksessa häirintä kohdistuu enimmäkseen naisen vaihtuviin apureihin, jotka eivät tunne miestä tai talon tapoja, mistä tilanteeseen syntyy valtaero miehen hyväksi. Myös haastattelemaani naista mies on aiemmin häirinyt enemmän, mutta on alkanut ajan kuluessa suhtautua naiseen yhä lisääntyvässä määrin yhtenä ”jatkista”.

Mukana on kuvauksia sekä yksittäisenä ilmenneestä häirinnästä että toistuvista häirintätilanteista koostuneista pidemmistä jaksoista. Ainoastaan taideleirillä häirinnän kohteeksi joutunut nainen (H8) kertoi häiritsijälle tämän toiminnan olevan epämiellyttävää ja pyysi tätä lopettamaan. Toimistotyöntekijän (H10) tapauksessa esimies sattui näkemään häirinnän ja otti miehen puhutteluun. Häirintä jatkuu kuitenkin edelleen toisessa muodossa. Jatkuvan häirinnän tapauksissa häirintäjaksot vaihtelivat pituudeltaan työsuhteen keston mukaan noin viikosta noin kahdeksaan kuukauteen, kahdessa tapauksessa häirintä jatkuu edelleen.

3.5. TULOSTEN ESITTELEMINEN

Tarkastelen saamiani tuloksia rinnakkain aiemmista tutkimuksista kertyneen tiedon kanssa. Pyrin löytämään uusia näkökulmia häirintään ja lisätietoa häirintätilanteisiin

vertaamalla tässä tutkimuksessa haastateltujen naisten kertomuksia muissa tutkimuksissa ilmenneisiin asioihin. Käyn ensin läpi häirintätilanteita, niiden osapuolia ja niiden viestinnällisiä erityispiirteitä. Sen jälkeen pohdin oman aineistoni ja aiempien tutkimusten avulla sitä, minkälaiset seikat ovat mukana, kun sukupuolisesti virittyneessä tilanteessa ollut henkilö pohtii, oliko tilanteessa kyse häirinnästä vai jostain muusta. Tämän jälkeen käyn läpi erilaisia selitysmalleja, joiden kautta voisi löytyä syy siihen, miksi häirintää tapahtuu. Lopuksi pohdin häirintäilmiötä kahden viestintäteorian valossa. Nämä teoriat ovat merkitysten yhteishallinnan teoria (coordinated management of meaning) ja odotustenvastaisen viestinnän teoria (expectancy violations theory).

Annan paljon tilaa haastateltavien omille kertomuksille. Sitaatit haastatteluista on kirjoitettu kursiivilla, muuta tekstiä pienemmällä rivivälillä. Ne on numeroitu juoksevasti esiintymisjärjestyksessä (ei-kursivoitu numero sitaatin lopussa). Lainauksissa käytän kolmea viivaa (---) merkitsemään sitä, jos olen jättänyt pois osia haastateltavan puheesta tiivistääkseni asiaa. Mikäli olen koonnut sitaattiin osia eri puolilta haastattelua, olen osoittanut sen laittamalla kolme viivaa omalle rivilleen haastattelun osien väliin. Omat selventävät kommenttini olen erottanut haastateltavan tekstistä laittamalla ne sulkuihin ja kirjoittamalla ne ilman kursivointia. Haastateltavat kulkevat jo ylläesitellyillä nimikoinneilla H1—H10, tutkijan puheenvuoron edessä on kirjain T. Olen alleviivannut selalaiset sanat, joita haastateltava puhuessaan erityisesti painotti.

4 HÄIRINTÄTILANNE

4.1 HÄIRITYYT

Työpaikoilla tapahtuneesta häirinnästä tehtyjen tutkimusten mukaan häirityt ovat miltei aina naisia. He ovat yleensä nuoria aikuisia. Mitä vanhemmasta naisesta on kyse, sitä epätodennäköisempää on, että hän joutuu häirinnän uhriksi. Melkas (2001, 39) jätti omassa tutkimuksessaan yli 55-vuotiaat naiset tarkastelun ulkopuolelle, koska heidän kohdallaan häirintä on hyvin harvinaista. Siviilisäädyltään häirityt ovat yleensä naimattomia, eronneita, avoliitossa asuvia tai leskiä; toisin sanoen naimisissa olevia naisia häiritään muita vähemmän. (Heiskanen ja Piispa 1998, 55—56; Högbäck, Kandolin, Haavio-Mannila ja Kauppinen-Toropainen 1987b, 19.) Toisin kuin naisia, miehiä häiritään yli ikärajojen, vaikka heilläkin häirityksi joutumisen riski vähenee hieman iän lisään-

tyessä (Högbacka et al. 1987b, 19). Alle 35-vuotiaista naisista oli Melkaksen (2001, 39) tutkimuksen mukaan joutunut häirinnän kohteeksi 51 prosenttia ja 35—54 vuotiaista 9 prosenttia. Alle 35-vuotiaista miehistä häirintää oli kokenut 22 prosenttia ja 35—54 vuotiaista 14 prosenttia.

Joidenkin tutkimusten mukaan häirinnän kohteeksi joutuvat keskimääräistä useammin naiset, joilla on alhainen koulutustaso (Timmerman ja Bajema 1999, 6, 26; Högbacka et al. 1987b, 19; Haavio-Mannila ja Kontula 1993, 317). Poikkeuksena tähän ovat kuitenkin Högbackan ja kumppanien mukaan ne naiset, joilla ei ole minkäänlaista ammatillista koulutusta. Heitä häiritään yhtä vähän kuin niitä, jotka ovat korkeasti koulutettuja. Toisten tutkimusten mukaan taas juuri korkeasti koulutetut naiset kokevat häirintää muita naisia useammin. Tällaiseen tulokseen ovat tutkimuksissaan päätyneet muun muassa Husu (2001, 234) ja Heiskanen ja Piispa (1998, 55). Heidän mukaansa tulosta voi selittää toisaalta se, että korkeammin koulutetut naiset saattavat olla muita tietoisempia häirintäilmiöstä, ja toisaalta se, että korkeammin koulutetut naiset työskentelevät usein muissa kuin perinteisesti naisten aloiksi mielletyissä ammateissa tai saattavat muutoin joutua tilanteisiin, joissa ovat häirinnälle alttiita. Högbackan ja kumppanien (1987b, 19) mukaan korkeasti koulutetut miehet joutuvat muita miehiä harvemmin häirinnän kohteiksi.

Myös Ranskassa tehdyssä tutkimuksessa havaittiin korkeasti koulutettujen naisten joutuvan muita useammin häirinnän kohteiksi. Häirityt ovat Ranskan kansalaisia, eivät hyvin nuoria eivätkä hyvin vanhoja. Lisäksi heillä on työkokemusta, heidän tulonsa ovat selvästi minimipalkkojen yläpuolella ja heillä on pysyvät työpaikat. (Alemay et al. 1999, 175.) Timmermanin ja Bajeman (1999, 26) tutkimuksessa puolestaan väliaikaisissa työsuhteissa olevien naisten huomattiin olevan muita alttiimpia häirinnälle.

Ylempiin ansiotasoihin kuuluvia henkilöitä, sekä miehiä että naisia, häiritään harvemmin kuin alempiin ansiotasoihin kuuluvia. Korkea asema työyhteisössä lisää miehen riskiä joutua häirinnän kohteeksi, mutta naisen kohdalla asemalla ei ole merkitystä. Naisten kohdalla on tutkittu myös ehostamista, mutta sillä ei ole huomattu olevan merkitystä sille, joutuuko nainen ahdistelun kohteeksi vai ei. (Högbacka et al. 1987b, 19, 22—25).

Haastattelemieni naisten keski-ikä häirinnän tapahtuessa oli 33 vuotta (25, jos ryhmän vanhinta, muita noin kaksikymmentä vuotta iäkkäämpää henkilöä ei lasketa mukaan). Naisista kukaan ei ollut häirinnän aikaan naimisissa. Naiset olivat opiskelijoita tai ei-
korkeasti koulutettuja ammattilaisia, tosin opiskelevista naisista kaksi oli opinnoissaan loppusuoralla, joten heitä voisi pitää korkeasti koulutettuina. Toinen heistä toimi häirinnän tapahtuessa aikuisopiskelijaryhmän opettajana, toinen ala-asteen opettajana. Ylempiin ansiotasoihin häirityistä ei häirinnän aikaan kuulunut kukaan. Häirintätapaukset tukevat Timmermanin ja Bajeman (1999, 26) huomiota, jonka mukaan väliaikaisissa työsuhteissa olevat naiset ovat muita alttiimpia sukupuoliselle häirinnälle, sillä niistä kahdeksasta haastattelemistani naisista, jotka kokivat häirintää työpaikalla, vain kaksi oli häirinnän tapahtuessa pysyvässä työsuhteessa, muut kesätyöpaikoissa, määräaikaissa työpaikoissa tai harjoittelupaikoissa. Osaltaan tämä tosin voi selittyä sillä, että haastattelemistani naisista useat olivat opiskelijoita tai juuri opintonsa päättäneitä, mutta toisaalta monet haastateltavistani ovat olleet lukuisissa työpaikoissa, myös pidempi-
aikaisissa, ja silti heidän kokemuksensa liittyivät nimenomaan lyhytaikaisiin työsuhteisiin.

4.1.1 HÄIRINNÄN AIHEUTTAMAT TUNTEMUKSET

Miehet ja naiset reagoivat häirintään eri tavalla. Naisista puolet pitää häirintää loukkaavana. He ovat häirintää koettuaan yleensä hämmentyneitä, tyrmistyneitä, vihaisia tai loukkaantuneita. Jotkut naiset taas sanovat suhtautuvansa asiaan huumorilla. Häirintää kokeneista miehistä vain 15 % pitää häirintää loukkaavana. Miehistä yhtä monet suhtautuvatkin asiaan huumorilla kuin hämmentyvät tai tyrmistyvät. Miehet ovat naisia harvemmin myöskään vihaisia tai loukkaantuneita kohdattuaan häirintää. Tutkimuksessa yksikään miehistä ei ilmoittanut kokeneensa syvää ahdistusta häirinnän seurauksena, vaikka se naisilla oli melko yleistä. Naiset myös selvästi miehiä useammin syyttävät tapahtuneesta itseään. (Mankkinen 1995, 85; Timmerman ja Bajema 1999, 5, 17.)

Mankkinen (1995, 66—67) selvitti tutkimuksessaan ihmisten suhtautumista nakukuviin—mitä termiä hän käyttää erottaakseen eroottiset alastonkuvat esimerkiksi lääkäreiden ammatissaan käyttämistä anatomisista alastonkuvista. Ilmeni, että naiset kokevat selvästi miehiä useammin sekä nakukuvat että seksuaaliset vihjailut häiritseviksi. Yleensäkin nakukuvat koki mukavina vain 4—5 % vastaajista, 40—49 % vastaajista

koki ne häiritsevinä. Mankkisen tutkimuksessa ei oltu eritelty nakukuvissa esiintyvien henkilöiden sukupuolta, ja luulenkin, että myös miehet kokisivat nakukuvat häiritsevimpinä, mikäli ne eivät miltei aina esittäisi vähäpukeisia naisia.

Portugalilaisessa tutkimuksessa mukana olleista häirityistä naisista yksikään ei ollut selvinnyt häirinnästä ilman mitään kielteisiä seurauksia. Samaan tutkimukseen osallistuneet miehet eivät puolestaan olleet kokeneet häirintää lainkaan niin negatiivisesti. Jotkut heistä jopa olivat sitä mieltä, että jos heitä häirittäisiin sukupuolisesti, he pyrkisivät hyötymään tilanteesta. (Alemay et al. 1999, 184.) Tutkimuksessa ei tosin käynyt ilmi, kuinka häirintää todella kokeneiden miesten mielipiteet erosivat sellaisten miesten mielipiteistä, jotka eivät olleet häirintää todellisuudessa kokeneet. Mikäli miehet näkevät tilanteen positiivisena ja toivovat sen johtavan pidemmällekin, tilannetta ei juuri voi pitää häirintänä. On myös oletettavaa, että miesvastaajat ajattelivat häiritsijän olevan sitä sukupuolta, johon heidän oma seksuaalinen mielenkiintonsa kohdistuu.

Haastatteluissani naiset mainitsivat häirinnän herättäneen seuraavanlaisia tunteita (suluissa mainintojen määrä): epämiellyttävyys (4), ahdistus (3), loukkaantuneisuus (3), ärsyntyminen (3), kiusaantuneisuus (2), häkeltyneisyys (2), paha olo, (2), ällötys (2), oksetus (todennäköisesti kuvaannollista) (1), kuvotus (1), painostava tunnelma (1), paska fiilis (1), närkästyneisyys (1), tippa linssissä (1), hämmentyneisyys (1), hämmästyneisyys (1), hämilleen meno (1), säikähdys (1), paniikki (1), häpeä (1), alistettu olo (1), tunne, että on heikoilla (1), pettymys (1), viha (1), kiukku (1), vastenmielisyys (1) ja järkytys (1).

Eräänä häirinnän ikävimmistä puolista haastattelemanai naiset pitivät arvostuksen puuttetta.

H9: *Se tekee siitä tilanteesta semmosen, että mä oonki arvioinnin kohteena ja mun sanoja ei kuunnella ollenkaan.* 1

H9: *Et yli- ylittää semmosen rajan, missä ei kunnioita toista ihmistä ollenkaan, vaan pikemminkin alistaa sen johonki, johonki omaan maailmaansa.* 2

H7: *Ne ei ottanu huomioon minua ihmisenä ja opettajana, tulleet ajatelleeksi tai vaivautuneet ajattelemaan, että miten pahalta se voi tuntua, tai että onko se käytäytymisen asiatonta vai ei.* 3

H6: *Ei sitä kiinnostanu, mistä mä oon tulossa, tai mä olin sille vaan joku semmonen, semmonen joka nyt tuli sinne laivalle, jonka se pystyy ottaan sillä lailla tipuks, että sitä nyt huvittas, huvittas jotenki sitte ehkä ...4*

H6: *Mä oon heikoilla, et mä en sano mitään, et hän pystyy tekeen ihan mitä vaan, tai --- et jos musta rupee näkymään, että nyt, nyt on tosi, tosi hankala olla, tai että ei pysty sanoon sitä, että nyt lopeta, ni että tuottaaks se jotenki mielihyvää, että voi sitte olla tosi niskan päällä tai pyörittää ihan miten vaan, että siinähan nyt sitte istut ja kuuntelet. 5*

H3: *Mä oon ihan hirveän pettyny, kun mä huomaankin, että tota ihmistä ei kiinnosta yhtään se, että kuka mä oon, vaan sitä kiinnostaa tasan se, että meenkö mä sen kanssa sänkyyn vai en. Mun mielestä se on niin väärin. Mä oon ihan hirvittävän kyllästyny jotenki yli-, mä en ymmärrä, mitä miesten päässä välillä liikkuu. --- Voiko tavallaan silleen pahempaa, pahempaa loukkausta toiselle ihmiselle tehdä, kun osottaa sille, että haluaa siltä vaan sen ruumiin. Mun mielestä se on aivan kamalaa. 6*

Lisäksi häirittyjä naisia kiusasi se, että häirintätilanteessa he olivat joutuneet toimimaan tavalla, jolla he eivät olisi halunneet toimia.

H1: *Mustahan oli hirveen kiusallista, ja mulla oli melkein niinku tippa linssissä siellä kun mä iltapesulla olin, että miten tää nyt yhtäkkiä näin meni, et miks mää nyt yhtäkkiä oon menossa nukkumaan tuohon sohvalle tuon ihmi- tuon miehen viereen. Mutta tuota, sitte hän vaan sano niin ne jotenkin sillä tavalla, että musta tuntu, että mä en nyt niinku—mää en voi sanoo—et jos mä sanon hänelle ei, niin se on joku hirvee loukkaus. Niinku se, et kun hän sano, että ”pelkäätkö sinä minua” ja minä siihen, että ”ei, en tietenkään”, jollon hänen seuraava repliikkinsä ”no sittenhän sä voit ihan hyvin nukkua tässä.” Jotenka sitten mulle tuli semmonen olo, et nyt jos mää sanon, että ei, että mä haluan mennä tuonne, niin mä loukkaan häntä ja se on niinku tämmönen epäluottamuslause häntä kohtaan ja hän on sentään koulun johtaja ja minun esimieheni, että tokihan minun häneen pitää luottaa. Ja vanhempi ihminen, aikuinen ihminen. 7*

H7: *Se oli jotenki semmonen vähän skitso tilanne, että ulospäin mä olin just semmonen rento mimmi, joka tulee sinne farkut jalassa ja sillee heittää myöski koko ajan läppää, koittaa keksiä vitsiä joka jeesuksen asiasta, jota se opettaa, että mä saisin ne jotenki kiinnostumaan, ja sisäisesti musta taas tuntu, et mä oon joku, välillä joku yökerhon strippari, joka on siellä pakolla duunissa. 8*

Joissakin häirintätilanteissa häirityt kokivat kiusallisimmaksi sen, että heidän oli hyvin vaikeaa reagoida tilanteeseen.

H5: *Se --- seiso siinä (Haastateltavan takana, kiinni hänen selässään. Haastateltava itse istui tuolilla.) ja sitte, vaikka --- silleen vähän siitä meni tälleen näin poiskin päin, niin se jotenki vaan jäi siihen seisomaan --- Tai se saatto seurata niinku suurin piirtein perässä, et se jatku --- se kosketus. Tai sitte se saatto tulla just silleen, että se tuli takapäin ja laitto käden jotenki hartialle tai jotain ja seiso siinä ja sano jotakin, mutta ei mitään niinku, ei se alkanu ikinä selittää mitään tai jutteleen, se vaan tuli. Tai se ter-*

vehti vaan jotain. Ja sit siinä oli tosi ahistava olla, että no, pitääkö tässä nyt alkaa selittämään jotakin vai mitä, ja sit siinä oli ite just—vielä nuorena tyttönä, parikymppisenä silleen, ni sit siinä jotenki ihan hermostuksissaan yleensä alko aina silleen jotakin niinku heittämään päivän tapahtumista tai jotain ---. Mutta sitte—ne oli niinkummallisia ne tilanteet, et ei sille voinu sanoo, että pliis mee metrin päähän seisomaan, koska se oli kuitenkin silleen, kauheen ystävällisesti tuli ja hymyilee ja silleen niinku—tai ei se nyt hymyilly, mutta kuitenkin silleen ystävällisellä mielellä, ni sitte jotenki, se tuntu kauheen ahistavalta, mut siitä ei kehannu sanoa mitään. 9

H9: Periaatteessa siinä ei, ei oo mitään sen kummempaa, mutta kun se tapahtuu salassa ja piilossa, ja semmosessa tilanteessa, missä toisen on vaikea siihen reagoida, se tulee jotenkin yllättäen, ni siihen liittyy hirvittävästi väkivaltaa. Vaikka se ei oo lyönti eikä huuto eikä muu semmonen jotenkin puhdaspiirteinen aggression ilmaus, vaan siihen liittyy jotain hirvittävän semmosta, aika semmosta patoutunutta väkivaltasta, joka nimenomaan onkin sit semmosta hiljasta, että ei, ei yhtäkkiä kuulu pihahdustakaan mistään (tekee käsillään laajan ympyrän ympärilleen), vaan se on jotenkin semmosen ison hiljasuuden alla tapahtuvaa. 10

Joitakin häirittyjä vaivasi tunne siitä, että he olivat olleet tyhmiä, kun olivat antaneet häirinnän tapahtua.

H1: Mä tunsin itteni itse asiassa hirveen tyhmäksi --- ja mua vähän hävetti kertookin siitä oikeestaan sen jälkeen --- koska mä mietin, että niin, että minähän siinä hölmö olin. Et jos mä en kerta halunnu siihen, niin miksen mää sanonu tiukasti, että ”Ei, mää nukun nyt lattialla tai mää meen nyt sinne tyttöjen luokse, hei hei, hyvää yötä.” Niin nolotti itteensä sitten, että hitto, että olinpa tyhmä. 11

H2: Se on ärsyttävää kun tuut yllätetyks tavallaan, et sä oot yhtäkkiä sellasessa kiusallisessa tilanteessa, et mitenkäs tää ny ajautu tähän tilanteeseen. Se --- tuntu hyvin loukkaavalle, tuntee itteensä typeräks. 12

Lisäksi häirityt mainitsivat ikäviksi asioiksi muun muassa esineellistämisen, yksityisyyden loukkaamisen, muille ihmisille tilanteesta syntyneet väärinkäsitykset, häiritsijän perheelleen tekemän vääryyden (tässä tapauksessa häiritty tunsu häiritsijän perheen) sekä tunteen siitä, että on uhri.

4.1.2 HÄIRINNÄN SEURAUKSET

Haastattelemistani naisista viisi mainitsi häirinnän ikävimmäksi seuraukseksi sen, että häirintä teki työnteosta ikävää.

H9: *Kyllä mä koin hirveen loukkaavana myös semmosen työrauhan häiritsemisen, että mut oli kuitenkin palkattu sinne kesäks töihin. Niin mun mielestä oli erityisen loukkaavaa, ettei saa tehdä sitä työtä rauhassa. --- Jotenki aattelee, --- että se työ ois jollain tavalla suojaava tekijä siinä, että on, on työpaikalla, käy töissä ja tekee oman työnsä, et siinä ois semmonen työrauha. 13*

H4: *Mulla on oikeus tehdä työni ilman mitään—ensinnäkään kukaan sitä siinä tarkkaillee, sitä mun työntekoo saati minua. Että kun se on semmosta hommaa, et siinä niinku pyllistellään sun muuta tämmöstä näin. Tulee semmonen olo, että mä en ha- (Jättää sanan kesken ja jatkaa muusta aiheesta.) 14*

H8: *Et menee kaheks viikoks kurssille ja kaikki muu on täydellistä ku paratiisissa. Ja siellä on tommonen yks kuvotus, jonka tehtävä ois opettaa, mut se ei opeta, se vaan kuollaa tyttöjen perään. --- Et se koko hommaa pilataan sillä, että s- että mä en saanu olla rauhassa. Et siin on koko ajan tämmöst viritystä. 15*

Tutkimusten mukaan 30—50 % häirityistä kärsii häirinnän kielteisistä seurauksista työssään. Näitä ovat muun muassa eristäminen työyhteisöstä, huhut, palkankorotusten ja ylennysten puuttuminen, tehtävien väheneminen tai huonontuminen, vaatimusten lisääntyminen, epäoikeudenmukainen kritiikki tai uudet tehtävät, jotka ovat henkilön kyvykkyyteen nähden vähäpätöisiä. Häirittyjen etenemismahdollisuudet, työtyytyväisyys ja motivaatio huononevat helposti, samoin heidän looginen ajattelunsa ja kykynsä keskittyä työhön, minkä vuoksi yli kymmenen prosenttia häirityistä kokee tuottavuutensa, ongelmanratkaisukykynsä ja harkintakykynsä huonontuneen. Lisäksi häirintä vaikuttaa usein negatiivisesti työilmapiiriin ja työolosuhteisiin. Häirityt naiset tuntevat, että sukupuolisella häirinnällä heidän ammattiroolinsa mitätöidään. Naiset kokevatkin usein olevansa ensisijaisesti seksiobjekteja ja sen lisäksi epäpäteviä. Heistä tuntuu, että heitä ei arvosteta, ja he kärsivät itsetuntonsa alenemisesta, varsinkin jos eivät kykene vaikuttamaan ongelmaan. Monien naisten mielestä häirinnän keskeisin haitta onkin juuri heidän ammatillisen pätevyytensä kyseenalaistaminen. (Alemay et al. 1999, 175; Mankkinen 1995, 90; Varsa 1993, 55.)

Huomattava osa häirityistä jättää työnsä joko eroamalla, tulemalla erotetuiksi tai ottamalla sairauslomaa tai palkatonta vapaata. Sukupuolisen häirinnän uhrit pitävät kaksi kertaa enemmän sairauslomaa kuin työtoverinsa. Työhön liittyvissä seurauksissa on huomionarvoista se, että yleensä ahdistelu vaikuttaa kielteisesti nimenomaan häirityn uraan, ei häiritsijän. (European Commission 1999, iv; Timmerman ja Bajema 1999, 6, 29—30.)

Ranskassa tehdyssä tutkimuksessa kävi ilmi, että häirityn on vaikea löytää uutta työpaikkaa useista syistä. Hänen kokemansa väkivalta on jättänyt häneen merkkinsä, se on voinut vaikuttaa hänen terveyteensä, hän voi kärsiä alhaisesta itsetunnosta, miehiin kohdistuvasta pelosta tai hän voi pelätä joutuvansa uudestaan sukupuolisen häirinnän kohteeksi. Hän voi suhtautua työnantajiin epäluuloisesti, häntä voi hävettää edellisen työpaikan tapahtumien selittäminen tai hän voi olla yleensä ottaen pettynyt työelämään. Jotkut naiset siirtyvät tyypillisiin naisvaltaisiin työpaikkoihin, jotta he eivät joutuisi uudestaan häirityiksi. Jotkut perustavat omia yrityksiä tai toimivat freelancereina. Jotkut jäävät kotiin. (Alemay et al. 1999, 175.)

Haastattelemani naiset eivät maininneet häirinnällä olleen heidän henkiselle hyvinvoinnilleen pidempikantoisia seurauksia. Tämä saattaa johtua siitä, että kahta lukuun ottamatta he kaikki olivat lyhytaikaisissa työsuhteissa, joten häirintä ei ehtinyt vaikuttaa heihin kovin kauaa. Pidempiaikaisessa työsuhteessaan häirintää kokeneista naisista toinen näkee häiritsijää vain yhdessä työpisteessään, eli saa muun aikaa olla rauhassa tietäen, että häiritsijä ei ole lähettyvillä. Toisen kohdalla häirintää tapahtuu suhteellisen harvoin. Lisäksi häiritsijä tekee samaa myös muille työpaikan naisille, mikä voi lieventää häirinnän aiheuttamia tuntemuksia—ainakaan asian kanssa ei ole yksin.

Yli puolella häirintää kärsineistä henkilöistä se on kuitenkin tutkimusten mukaan vaikuttanut heidän henkilökohtaiseen hyvinvointiinsa. Tähänastisissa tutkimuksissa ilmenneitä seurauksia ovat ainakin

- psykosomaattiset oireet
 - lihaskivut, selkä- ja niskavaivat, päänsärky, lihominen tai laihtuminen, oksentelu, rytmihäiriöt
- psykologiset seuraukset
 - stressireaktiot, väsymys, syömishäiriöt, masennus, ahdistuneisuus, unihäiriöt, painajaiset, itsemurha-ajatukset, itsekunnioituksen menetys, luottamuksen väheneminen, häpeä, pelko, avuttomuus, viha, nöyryytys
- vaikutukset yksityiselämään
 - ongelmat perheen sisällä ja ystävyysuhteissa, vihamielisyys muita ihmisiä kohtaan, kontaktin välttäminen muihin ihmisiin, emotionaalinen vetäytyminen tärkeistä ihmisistä, seksuaalinen haluttomuus, kosketuksen kokeminen pelottavana tai vastenmie-

lisenä. (European Commission 1999, iv; Timmerman ja Bajema 1999, 6, 29—30; Alemay et al. 1999, 175; Dolecheck ja Dolecheck 1983, 45—50 Andrews ja Bairdin 1989, 95 mukaan.)

4.1.3 HÄIRINNÄSTÄ KERTOMINEN

Naisista vain kymmenen prosenttia kertoo kokemastaan sukupuolisesta häirinnästä (Gutek, Nakamura, Ganart, Handscumacher ja Russell 1980, 255 – 265 Greenbergin ja Baronin 1995, 252 mukaan). Useat tutkimukset osoittavat, että häirinnästä tehdyt valitukset käsitellään yleensä epävirallisesti, eli antamalla häiritsijälle huomautus, eikä asia johda sen jälkeen mihinkään toimenpiteisiin. (Timmerman ja Bajema 1999, 5, 7, 35, 39.)

Monissa tapauksissa uhri mieluummin sietää häirintää ja siitä seuraavia henkilökohtaisia ja työhön liittyviä seurauksia kuin kohtaa ahdistelijansa, sillä hän pelkää kosta (Andrews ja Baird 1989, 95). Monet naiset sanovat, että he eivät tiedä, kenelle asiasta voisi puhua, tai että he eivät kehtaa tai uskalla puhua asiasta kenellekään. Monet pelkäävät, että asiasta puhuminen tekee tilanteen vain pahemmaksi. Jos häiritsijä on organisaatiossa huomattavasti korkeammassa asemassa kuin häiritty, kohteeksi joutunut pelkää usein, ettei häntä uskota, jos hän ottaa asian esiin. Hän myös epäilee, että mikäli asiaa lähdetäisiin puimaan, häiritsijän sana painaisi enemmän kuin hänen. (Varsa 1993, 78—79.) Sellaisessa työyhteisössä, jossa kontaktiverkot ovat suhteellisen tiiviitä, on mahdollista, että häirinnän kohteeksi joutunut mieluummin eristäytyy tai hakeutuu muualle, kuin alkaa purkaa kokonaista traditioiden kyllästävästä rakennelmaa. Samasta syystä häiritty pyrkii joskus olemaan huomioimatta häirinnän. (Mankkinen 1995, 40.)

Varsan (1993, 74) kuvaama sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun prosessiluonne, eli häirinnän koostuminen useista pienistä, toisistaan erotettuina mitättömän tuntuisista tapahtumista saa aikaan ”kuinka sinä nyt sen niin vakavasti otat” -huomautuksia. Kuitenkin tapahtumista muodostuu kokonaisuus, joka on erittäin hankala sen kohteelle. Ilmiön prosessiluonne myös vaikeuttaa häirintään reagoimista. Siinä vaiheessa kun häiritty huomaa, mistä on kysymys, on ehtinyt jo tapahtua niin paljon, että kohde saattaa tuntea syyllisyyttä siitä, että on antanut kaiken tapahtuneen tapahtua. Tai tilanne on voi-

nut jatkaa niin pitkään ja muodostua niin suureksi osaksi työn arkipäivää, että siihen on enää vaikea puuttua.

Collinsin ja Blodgett (1981, 81) havaitsivat, että 10 % niistä henkilöistä, jotka eivät olleet omalla työpaikallaan itse nähneet jotain häirinnäksi luokiteltavaa käytöstä, pitivät kysyttäessä tuota käytöstä sukupuolisena häirintänä. Sen sijaan vain 5 % niistä, jotka olivat todistaneet kysytyä häirinnän muotoa omalla työpaikallaan, pitivät sitä enää häirintänä. Toisin sanoen häirinnän näkeminen tutussa ympäristössä tuttujen työtoverien tekemänä ikään kuin vähentää sen merkitystä. Tämä selittää omalta osaltaan, miksi sukupuolista häirintää on niin vaikea ilmoittaa työnantajalle tai hänen edustajalleen. Todennäköisesti henkilö itse on häirinnän alkaessa ajatellut, ettei työtoverin tarkoitus ole häiritä, ja varmaankin ympäröivän työyhteisön ajatukset kulkevat pitkälle samoja latuja—minkä häiritty varmaan helposti heistä vaistoa, jos yrittää ryhtyä asiasta puhumaan. Joissakin tapauksissa tulos voi selittyä myös sillä, että häiritsevän teon tehnyt työtoveri tiedetään viestintätyyliltään hyvin välittömäksi tai hänen huumorintajunsa kautta linjan seksistiseksi, ja hänen kohdallaan luotetaan siihen, että vaikka hän leikittelee hyvän maun rajoilla, hän ei kuitenkaan niitä törkeästi ylittäisi. Tällöin tosin on kiistanalaista, täyttääkö käytös häirinnän piirteet, eli onko se käytöksen kohteen mielestä ollut ei-toivottua. Tätä Collins ja Blodgett eivät tutkimuksessaan selvittäneet.

Bruynooghe, Opdebeeck, Monten ja Verhaegen (1995 Timmermanin ja Bajeman 1999, 21—22 mukaan) ovat jakaneet häirinnän uhrien reaktiot neljään ryhmään.

1. Toimenpiteetön reagointi (Non-intervention responses).

Häiritty henkilö käyttäytyy, kuin mitään ei olisi tapahtunut. Noin 40 %:ssa tapauksista uhri käyttäytyy näin. Syynä reagoimattomuuteen voi olla pelko siitä, että valitusta ei otettaisi vakavasti, toivo siitä, että epätoivottu käytös loppuisi, kun siihen ei kiinnitä mitään huomiota, tai hämmennyksestä tai yllätyksestä johtuva toimintakyvyttömyys. Yleensä kun uhrin välitön reaktio häirintään on yllätys ja hämmennyminen.

2. Henkilökohtainen reagointi.

Uhri pyrkii ratkaisemaan ongelman itse. Tämä voi tapahtua esimerkiksi puhumalla häiritsijälle häirinnästä tai välttelemällä niitä paikkoja, joissa häirintä on mahdollista.

3. Epämuodollinen reagointi.

Uhri hakee ystävien tai perheen apua. Paitsi että häirityt puhuvat asiasta työtovereiden kanssa, he saattavat myös suhtautua siihen huumorilla, vältellä häiritsijää, vastustella tai työntää häiritsijän pois. Häiritsijän vältteleminen on näin luokiteltu vaihtelevasti kahteen ryhmään, henkilökohtaiseen reagointiin ja epämuodolliseen reagointiin.

4. Muodollinen reagointi.

Uhri hakee asiantuntijoiden, esimiesten tai häirintäyhdyshenkilön apua tai tekee virallisen valituksen. Tämä reagointitapa ei ole kovin yleinen.

Useimmat häirinnän uhrit reagoivat useammalla kuin yhdellä edellä mainituista tavoista.

Suurin osa tutkimuksista on päätynyt tulokseen, jonka mukaan assertiivinen suhtautuminen lopettaa häirinnän varmimmin, ja sen jälkeen häirityt tuntevat olonsa paremmaksi kuin muiden reagointitapojen jälkeen. (Assertiivinen reagointi vastaisi Bruynooghen ja kumppanien listassa todennäköisesti sellaista henkilökohtaista reagointia, jossa henkilö ryhtyy selvittämään häirintää ottamalla sen puheeksi joko häiritsijän, työnantajan tai jonkun häirintätapauksista vastaavan henkilön kanssa.) Joidenkin tutkimusten mukaan toimenpiteetön reagointi saa aikaan vähiten muutosta. Myöskään häiritsijän vältteleminen, vaatetuksen muuttaminen vähemmän viehättäväksi tai peittävämmäksi tai työkeämpi käyttäytyminen häiritsijää kohtaan eivät lopeta häirintää, ja häirityt tuntevat olonsa vain pahemmaksi yritettyään lopettaa häirintää näillä keinoilla. Muodollisen reagoinnin tehokkuudesta tutkimustulokset ovat ristiriitaisia. Englannissa ja Saksassa muodollinen reagointi näyttäisi tutkimusten mukaan olevan tehokas tapa puuttua häirintään, kun taas Itävallassa virallinen vaikutuskanava ei vaikuttaisi olevan kovin tehokas. (Timmerman ja Bajema 1999, 24.)

Mankkisen (1995, 88) tutkimuksen mukaan naisten yleisin tapa suhtautua häirintään on joko olla välittämättä asiasta tai vältellä ahdistelijaa. Lähes yhtä usein naiset antavat samalla mitalla takaisin tai käskvät häiritsijän lopettaa. Miehet ovat yleisimmin välittämättä asiasta tai antavat samalla mitalla takaisin. Useat miehet myös välttelevät ahdistelijaa, jotkut käskvät hänen lopettaa.

Högbackan ja kumppanien (1987a, 111) tutkimuksessa vastaajilta kysyttiin, mitä he tekivät tai tekisivät, mikäli ovat tai olisivat kokeneet sukupuolista häirintää ja ahdistelua. Yli puolet sekä miehistä että naisista vastasi, että hän puhui/puhuisi ahdistelijan kanssa. Vain harvat ilmoittivat, että puhuivat/puhuisivat esimiehen tai luottamusmiehen kanssa. Naiset kuitenkin ilmoittivat/ilmoittaisivat miehiä useammin jossain vaiheessa asiasta esimiehelle. Miehet olivat/olisivat naisia useammin tekemättä mitään. Työtöve-
reille ei juuri kukaan vastaajista halunnut/olisi halunnut kertoa asiasta. Ahdistelun kohteeksi joutuneet naiset vastasivat useammin puhuneensa tai puhuvansa ahdistelijan kanssa kuin ahdistelua kokemattomat. Toisaalta ahdistelua kokeneet sanoivat muita vastaajia harvemmin ilmoittavansa asiasta missään vaiheessa esimiehelle.

Haastattelemistani naisista vain yksi, taideleirillä opettajansa häiritsemäksi joutunut (H8), kertoi häiritsijälle tämän toiminnan olevan hänen mielestään epämiellyttävää.

H8: *Tää äijä silleen limasesti tuijotteli mua koko sen kaks viikkoo, kunnes mä sitten lopulta sanoin, et onks pakko tuijottaa, et mä vihaan tota, ja sen jälkeen ei juurikaan keskusteltu, et se ilmeisesti, en sitten tiää, ainakin esitti loukkaantuneensa. 16*

H8: *Ku se tuijotti, tuijottaa, ku mä yritän syödä, ja tuijottaa pitkään --- et mä en saa syödä rauhassa. Ja sit mä kattelen muualle, et se varmasti kyllä huomaa, et mua vituttaa, sit ku mä kat on siihen, ni sehän tuijottaa, niinku se ois tuijottanu jo vartin, ja sit mä kysyn, että mitä, ja sit se vaan hymyilee, eikä käännä ees katsetta. Ni sit mä vaan sain sillon yks aamu tarpeekseni. Et nyt mä sanon, ja sitte—se ei ensin tajunnu, mitä mä sanoin, ja sit mä sanoin toisen kerran, ni sitte se: ”oh, oh”, ja käänty pois, ja et nyt hän katsoo vaan tänne toiseen suuntaan.*

T: *Eli näyttiks se sille, et se niinku tekee vähän pilaa siitä, mitä sä sanoit, --- vai oliks se oikeesti vähän nolona?*

H8: *Oli se nolona, ja varmaan sen takii, --- et siin oli ollu niin paljo väkee.*

T: *Mitä sää sille sanoit?*

H8: *Do you really have to stare at me? I hate it. 17*

Häiritettyjen syyt olla kertomatta asiasta häiritsijälle tai esimiehille vaihtelivat tapauksittain. Naisista kaksi ei kertonut häirinnästä siksi, että he luulivat ylireagoineensa pitäessään tapauksia häirintänä, ja ymmärsivät vasta työsuhteen loppuessa tai loputtua, että olivat tuohtuneet aivan syystä. Eräs näistä oli ala-asteen opettaja, joka joutui tahtomattaan yöpymään miespuolisen esimiehensä kanssa samassa sängyssä.

H1: *Mä olin niin hämmentyny ja tuota kiusaantunu, että musta tuntu melkein niinku siltä sitten seuraavana päivänä, että oonkohan mä nyt kuvitellu koko asian ---. Ja vasta --- kun mä sitte joskus paljon paljon myöhemmin, oisko ollu muutama vuosi sen jälkeen,*

puhuin asiasta jollekin muille ystäville, niin sillon vasta itekkin tuli semmonen kiukku, että no hitto, että tosiaankin, että mitäs mää, et eihän mun ois tarvinnu siihen jäädä, ja et miten se on noin voinu mennä. 18

Toinen oli puhelinvaihdetta hoitanut nainen (H5), jonka työtoveri tuli aina hänen tuolinsa taakse seisomaan, aivan kiinni hänen selkäänsä.

H5: Sitte mää vasta aloin puhumaan siitä, ku mä kuulin, et se on aikasemmin puristellu naisia ja tälleen näin. --- Sen mä vaan muistan, et Kerttua (Vakituisen työntekijä yrityksessä, haastateltavan työtoveri. Nimi muutettu.) harmitti kauheesti, että miks hän ei tajunnu aikasemmin mulle sanoa, et se on semmonen ihminen, että sille voi ihan vaikka reilusti sanoakin sitte, että no, meepä nyt siitä hönkimästä. Mutta ku ei ollu, sitä jotenki, kukaan ei puhunu siitä --- ni sit jotenki iteki aatteli, ensimmäinen työpaikka ja näin, ni --- et no, emmä nyt kehtaa tuosta mitään sanoa ja eikä kehannu puhua pahaa työkavereista ja silleen. Ja sit aatteli, että oonko mä nyt ihan luulosairas --- just ku alkaa selittää, ni ei siinä tapahtunu yhtään mitään. --- Sit ku sitä—sit ku Kerttu kerto, mitä se on aikasemmin tehny, ni sit tajus, että no, että ehkä se nyt on. 19

Ravintolassa työskennellyttä naista (H9) häiritsi ravintolaa pitäneen pariskunnan mies. Pariskunta on naisen perhetuttuja, eikä nainen halunnut kertoa häirinnästä häiritsijän vaimolle eli esimiehelleen, sillä hän pitää naisesta kovasti.

H9: Ja sitte se tavallaan, minkä takia ite ei koskaan saanu sanottua mitään oli se, että, että halus suojella sitä vaimoa. Oli—et totta kai, jos ois ollu semmonen tilanne, missä ei oo tutut henkilöt, ni ois varmaan sanonuki. Siitä, että mä en halua olla samaan aikaan tän ihmisen kanssa täällä tai muuta. Mutta sitte ku he olivat aviopari ja sitte vielä mä tykkäsin hirveesti siitä rouvasta, ni tavallaan tuli semmonen olo, että jotenkin mun täytyy suojella sitä rouvaa. Et mitä niille tapahtuu, jos mä sanon, et tää mies lääppi. 20

Nuori näyttelijätär (H3), jota häiritsi kuuluisa toiselta paikkakunnalta saapunut teatteri-ohjaaja, ei uskaltanut vastustaa häirintää kovin jyrkästi, ettei aiheuttaisi haittaa asemalleen näytelmässä, joka hänelle oli ensimmäinen suurempi teatteriproduktio. Ohjaaja kutsui naisen eräänä iltana viinilasilliselle hotellihuoneeseensa. Nainen kieltäytyi kutsusta, mutta suostui tapaamaan baarissa. Siellä ohjaaja vihjaillen ehdotteli sukupuolista kanssakäymistä, ja häiritty pyrki viemään keskustelua turvallisemmille urille. Hän ei kuitenkaan uskaltanut poistua heti luullessaan, että ohjaajalla olisi ollut myös jotain oikeaa asiaa, niin kuin tämä antoi ymmärtää soittaessaan naiselle ja pyytäessään tätä tapaamiseen.

H3: *Mun ois pitäny siinä vaiheessa ehkä sanoo: kuuleppas nyt, että minä en jaksa enää kuunnella, että minä lähdän pois. Mutta koska siis se projekti oli silloin kesken, mä en tiedä että, että mitä mulle ois sitten tapahtunu, jos mä olisin alkanu niinku osottaa mieltä ohjaajalle. Elikkä mun piti sitte tosi paljo siinä niinku tasapainotella, että, että tota, no, en tee mitään ääripään ratkasuja. 21*

Aikuisryhmän opettajana toiminut nainen (H7) pelkäsi, että hänen uskottavuutensa opettajana olisi kärsinyt, mikäli hän olisi kertonut jatkuvasti härskejä juttuja viljelleelle ja sukupuolisia ehdotuksia tehneelle miesopiskelijaryhmälle, että tilanne on hänestä epämiellyttävä. Naispuoliselle esimiehelleen hän kertoi asiasta, mutta esimies suhtautui asiaan ”pojat on poikia” -asenteella ja jopa hieman naureskeli tilanteelle.

H7: *Niin mää, sen sijaan, et mä olisin heittäytyny kauheen tiukkapiposeks, että minä en kuuntele tätä enää minuuttiakaan, mitä mä koin, et se ois ollu huono ratkasu, et se ois vaan jatkunu ja jatkunu, niin se toinen vaihtoehto, mikä sillä hetkellä tuntu, et se on --- ainoa vaihtoehto, on se, että mä tukin niitten turvat heittämällä takasin jotain vielä pahempaa läppää. Mikä mä en tiedä loppujen lopuks oliko sekään sittenkään viisasta, koska --- totta kai se viesti meni perille, ja ne oli sillai, et ”no, et oolrait, että eihän tässä mitään ja kato”, se juttu vaan jatkuu. Ja mä jouduin nielemään sitä sitte koko ajan, ja koko ajan sillee vaan, et, joo, ei tässä mitään. Ja sit tuntien jälkeen saatto olla tosi huono olo siitä, että olin jotenki vasten tahtoani joutunu kuuntelemaan sellasta. 22*

Jotkut naiset vain eivät tohtineet ottaa asiaa puheeksi, vaan sietivät mieluummin häirit-sijän käytöstä. Tällainen tilanne oli muun muassa projektityöntekijällä (H2), jonka miespuolinen työtoveri tuijotti häntä aina rintoihin ja kerran heidän ollessaan kahden kesken hivuttautui seisomaan naisen taakse, hyvin lähelle tätä, ja tuijotteli sieltä tämän vartaloa.

H2: *Mä en siitä kellekään sanonu, koska se on vähän noloo, ei kehtaa sanoo siellä työ-yhteisössäkään, että miten ärsyttävä. Ehkä mä aattelin, että se tekee muille samalla tavalla. 23*

Samasta syystä vaikenen rekkakuski (H4), joka hakee tavaraa myös sellaisen yrityksen varastolta, missä yksi varaston työmiehistä tulee kertomaan härskejä juttuja ja tuijot-tamaan haastateltavaa ja varsinkin tämän vaihtuvia naispuolisia apureita, kun he autoa lastatessaan joutuvat kumartelemaan.

H4: *Mää on kyllä saattanu sanoo --- ite silleen jotain, et joo, joo, just joo, onpas kivaa, tai jotain, että joo, jatketaanpas tästä töitä, silleen vaan niinku, et en silleen suoraan. 24*

Tutkimusten mukaan tällaisilla miesvaltaisilla aloilla sukupuolista häirintää ja ahdistelua ei ilmoiteta juuri koskaan. Näille työpaikoille on tyypillistä työtehtävien jakautuminen sukupuolen mukaan, miesten välinen vahva yhtenäisyys ja stereotyyppiset sukupuoli-asetteet ja -käsitykset. Tutkijoiden mukaan naiset eivät halua ilmoittaa häirintää, koska he pelkäävät leimautumista, eristämistä ja jäämistä työtoveriryhmän ulkopuolelle. (Timmerman ja Bajema 1999, 28.)

Toinen haastattelemani miesvaltaisella alalla häirintää kokenut nainen oli laivalla työharjoittelussa ollut nainen (H6). Työsuhteestaan nainen oli kahden viikon ajan öisin vahtivuorossa komentosillalla perämiehen kanssa. Tämä tuijotteli naisen vartaloa ja ehdotteli, että he työvuoron päätyttyä siirtyisivät hänen hyttiinsä. Naisen tilanteesta teki hankalan se, että hän ja perämies liikkuvat aivan eri työporukoissa muulloin paitsi niiden yövuorojen aikana, ja silloin paikalla ei ollut heidän lisäksi juuri muita. Näin ollen haastateltava ei tiennyt miehestä mitään, eikä törmännyt tähän juuri lainkaan työvuorojen ulkopuolella. Ne henkilöt, joiden kanssa haastateltava oli tekemisissä muutoin, eivät hekään tunteneet häiritsijää.

H6: Sit on ite nuori, eikä uskalla sanoo, että nyt jotenkin... Sit vaan sitä sillai ihan paniikissa, et mitä ihmettä se nyt sanoo, ja sit, että mitä mä uskallan sille sanoo vastaan, tai että se on kuitenkin perämies ja jotenki ajattelee sillai, että herrajumala, että aikuinen mies ja laivassa kuitenkin semmosena, joka jakaa meille töitä, niinku tämmönen ikään ku työnjakaja siellä, tai vastaa kansihenkilökunnasta. --- Se ois ehkä helpottanu, --- että joku ois ees nähny, mitä tapahtu, mutta ku ei niistä kukaan nähny, nähny, että mikä meillä oli se tilanne, tai, että ne ois nähny, että mua jotenki aristaa se mies, koska siellä ei ollu ketään niitä muita, ja ne ei yhtään tienny, tienny, et mikä on meininki. 25

Myöskään perinteisillä naisten aloilla sukupuolista häirintää ei raportoida yhtä helposti kuin muilla aloilla. Gutek ja Morasch (1982, 70) arvelevat tämän johtuvan siitä, että sama kohtelu koskee noilla työpaikoilla kaikkia, jolloin yhden naisen on vaikea huomata, että käytös häntä kohtaan ei ole sopivaa.

Naisvaltaisilla työpaikoilla työskenteli haastateltavistani vain toimistotyöntekijä (H10), vaikkakin perinteisillä naisten aloilla työskenteli useampikin haastateltavani (opettaja H1, tarjoilija H9 ja puhelinvaihte H5). Nämä kolme naista kuitenkin työskentelivät työpaikoilla, joissa työntekijöiden sukupuolijakauma ei ollut selkeästi painottunut. Tämän vuoksi heidän kohdallaan ei voi myöskään ajatella, että he olisivat arastelleet

kertoa häirinnästä siksi, että häiritsijä teki samaa myös muille, vaan syyt ovat olleet muut. Sen sijaan toimistotyöntekijän työtoveri huomauttelee paitsi hänelle myös muille työpaikan naispuolisille työntekijöille näiden ulkonäöstä, kuten rintojen tai takapuolen koosta. Nainen arvelee joidenkin naispuolisten työkavereidensa huomauttaneen miehelle asiasta ja tämän jättäneen heidät sitten rauhaan. Nainen ei kuitenkaan ole itse tohtinut ottaa asiaa häiritsijän tai esimiehensä kanssa puheeksi, vaikkakin muutaman vuoden ajaksi häirintä loppui naisen esimiehen nähtyä yhden häirintätapauksen. Nyt mies on kuitenkin jälleen ryhtynyt huomauttelemaan naiselle tämän ulkonäöstä ja esittämään tunkeilevia kysymyksiä naisen yksityiselämästä.

T: Ooksä koskaan huomauttanu sille niistä puheista, et sää et tykkää niistä?

H10: No, kyllä varmaan siis sillai, että ainakin mielestäni ollu vastaamatta tai en oo noteerannu, mutta en määhän nyt varmaan oo sillai, sillai sanonu, että olipa nyt, tai sopivaa, tai jotain tämmöstä, että mä oon ohittanu ne, että en oo sitte sen paremmin. 26

Eteläeurooppalaisissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että naiset pitävät epämiellyttävänä montaa miesten käyttäytymistä, mutta he eivät uskalla vastustaa niitä avoimesti, koska pelkäävät muiden suhtautumista; sitä, että heitä syytetään työilmapiirin turmelamisesta tai haukutaan suvaitsemattomiksi tai frigideiksi. Sukupuolinen häirintä on näillä alueilla vielä siinä määrin tabu, että sen uhrit pyytävät useimmiten sairauslomaa tai lopettavat työnsä, sillä he eivät saa tukea kollegoiltaan, ammattiliitolta tai työnantajalta. (Alemay et al. 1999, 164, 179.)

Ranskalaisen tutkimuksen mukaan naiset eivät pyri vaikuttamaan asiaan pelätessään, että he pilaavat työpaikan ilmapiirin ja menettävät työnsä tai siksi, että he ovat häpeissään tai pelkäävät pahentavansa ongelmaa, tai koska he tuntevat olevansa eristettyjä työpaikallaan tai perheessään. Kreikkalaiset naiset näkevät ainoaksi mahdollisuudekseen reagoida häirintään eroamisen työstään. Uuden työn löytäminen on kuitenkin vaikeaa. Naiset eivät myöskään puhu ongelmasta siksi, että he pelkäävät, että heitä pidetään syyllisinä kokemaansa häirintään tai että he menettävät työpaikkansa, tai sen häpeän tunteen vuoksi, jota he häirinnästä johtuen kokevat. Jotkut naiset pelkäävät, että he joutuvat asiasta kerrottuaan muiden ihmisten vihjauksien ja huomautusten kohteiksi. Jotkut puolestaan pelkäävät työtovereidensa tulevan heille kateellisiksi sen vuoksi, että johtaja pitää heitä viehättävinä. (Alemay et al. 1999, 175, 181.)

Espanjassa tehdystä tutkimuksesta käy ilmi, että espanjalaisnaisten kohdalla asiaan puuttumista vaikeuttaa vielä sekä miesten että naisten mielikuva provokatiivisesta naisesta, joka itse käyttäytymisellään saa aikaan sen, että häntä kohtaan käyttydytään seksistisesti. Naiset, jotka ovat säännöllisesti tekemisissä miespuolisten työtovereiden kanssa, pyrkivät tekemään itsensä huomaamattomiksi pukeutumis- ja käyttäytymistyyliellään. Häirityt naiset saavat harvoin myötätuntoa naispuolisilta työtovereiltaan, sillä usein tapahtuneesta syytetään uhria. (Alemay et al. 1999, 172—173.) Sama provokatiivisen naisen ilmiö tunnetaan Italiassa, jossa miesten vastauksista kävi ilmi, että miehet pitävät naista syyppänä siihen, jos heitä häiritään. Naiset heidän mukaansa provosoivat miesten käytöstä. Aggressiota pidetään yksinkertaisesti reagoitina naisten provosointiin. Niissä tapauksissa, joissa kyseessä on selvästi miehen käytöksen aiheuttama tilanne, miehet pitävät tapausta patologisena tai normista poikkeavana. (Ventimiglia 1991 Alemayn et al. 1999, 178 mukaan.)

Högbackan ja kumppanien (1987a, 22, 113, 118) tutkimuksen mukaan miehet ja perinteiset naiset syyttävät tapahtuneesta helposti ahdisteltua. Ahdistellut naiset ovat sen sijaan muita naisia harvemmin sitä mieltä, että henkilöt, jotka joutuvat ahdistelluiksi, yleensä ansaitsevat kohtelunsa. Sen sijaan ahdistellut miehet ovat muita miehiä useammin sitä mieltä, että ahdistellut henkilöt yleensä ansaitsevat ahdistelun. Monesti vakavan ahdistelun kohteeksi joutuneet henkilöt eivät ole kovin suosittuja. Högbackan ja kumppaneiden mukaan syy tähän on se, että ihmiset ovat taipuvaisia uskomaan, että jos jotakuta kohdellaan huonosti, hän on sen tavalla tai toisella ansainnut. Itse epäilen, että asia voi olla myös toisin päin: ihmiset, jotka eivät ole suosittuja, ovat helppoja kohteita pienemmän tukiryhmänsä vuoksi, eivätkä he välttämättä herätä ahdistelijassa myötätuntoa, pelkoa tai varovaisuutta, mikä saisi ahdistelijan jättämään henkilön rauhaan.

Sen sijaan, että olisivat ottaneet häirinnän suoraan puheeksi häiritsijän kanssa, haastattelemani naiset pyrkivät tekemään tilanteestaan vähemmän tukalan monilla eri tavoilla. Ainakin kaksi heistä kertoi ryhtyneensä puhumaan, kun heitä häirinyt mies tuli lähistölle, sillä kummassakin tapauksessa miehillä oli tapana tulla seisoskelemaan aivan hiljaa hyvin lähelle naista. Puheella naiset pyrkivät vähentämään tilanteen ahdistavuutta tai estämään miehen tulemistä liian lähelle. Muutama nainen kertoi alkaneensa vältellä häiritsijää, kolme naista kertoi kiinnittäneensä erityistä huomiota siihen, etteivät pukeutumisellaan, asennoillaan tai muulla sellaisella toisi itseään tykö. Muutama nainen ker-

toi lyöneensä miehen seksistiset jutut tai vihjailut leikiksi. Kaksi naista käyttäytyi häiritsijää kohtaan erityisen tyyneästi osoittaakseen tälle, ettei ole kiinnostunut jatkamaan juttua tämän kanssa.

4.2 HÄIRITSIJÄT

Häiritsijät ovat miltei aina miehiä. Saksalaisessa tutkimuksessa huomattiin, että häiritsijät ovat yleensä 30—50 -vuotiaita, naimisissa ja olleet työssään pitkään. Eritoten naisten häiritsijät ovat yleensä häiritettyjä vanhempia ja naimisissa. Timmermanin ja Alemanin mukaan myös miehiä häiritsevät yleensä miehet (67 %:ssa tapauksista), mutta Högbäckin tutkimuksen mukaan häiritsijä on yleensä vastakkaista sukupuolta. Miehiä häiritsevät yleensä heitä nuoremmat, naimattomat tai eronneet henkilöt. (Timmerman ja Bajema 1999, 5, 25—26; Högbäck et al. 1987a, 33, 117.)

Keskimäärin viidessäkymmenessä prosentissa tapauksista ahdistelijat ovat kollegoita, ja keskimäärin kolmessakymmenessä prosentissa tapauksista esimiehiä. Naisten ahdistelijat ovat kaksi ja puoli kertaa useammin esimiehiä kuin miesten ahdistelijat, jotka ovat yleensä ahdistelun kohteen kanssa samalla tasolla organisaatiossa. Vain noin 15 %:ssa tapauksista ahdistelijoita ovat potilaat tai asiakkaat ja vielä harvemmin alaiset. Varsinkin potilaiden ja asiakkaiden kohdalla lukuun vaikuttaa luonnollisesti ammatin laatu. Esimerkiksi mielisairaaloitten työntekijöitä häiritsevät varsin usein potilaat. Tutkijat epäilevät, että se, että naisia häiritsevät useammin esimiehet kuin miehiä, johtuu naisten pienemmästä osuudesta esimiestasoisissa tehtävissä. (European Commission 1999, iv; Timmerman ja Bajema 1999, 5, 25—26; Högbäck et al. 1987a, 33.) Edellämainittuun häiritsijöiden ylempään asemaan vaikuttaa varmasti juuri tuo naisten pienempi osuus esimiestason tehtävissä. Luultavasti taustalta löytyy kuitenkin myös muita tekijöitä, sillä tulokset ovat samansuuntaisia riippumatta siitä, missä maassa tutkimus on tehty; toisin sanoen riippumatta siitä, kuinka kauan ja kuinka vahvasti naiset ovat olleet mukana hierarkian eri tasoilla.

Voi olla, että useissa naisten tekemän häirinnän tapauksissa on kyse liian kiivaasti osoitetusta syvemmästä mielenkiinnosta. Tätä arvelua tukevat Högbäckin tekemät havainnot, joiden mukaan miehiä ahdistelevat naimattomat tai eronneet henkilöt, jotka harvoin ovat heidän yläpuolellaan organisaatiossa. Sen sijaan on hyvin epätodennä-

köistä, että esimiestasoinen naimisissa oleva vanhempi mies, joka häiritsee alaisenaan työskentelevää naista, olisi kiinnostunut saamaan häiritystä pidempiaikaista elämäntoveria. Samankaltaisia päätelmiä tekivät Tangri, Burt ja Johnson (1982, 51—52) vertailtuaan useita häirintätapauksia. Heidän mukaansa häiritsijä on yleensä nainen niissä tapauksissa, joissa on kysymys kömpelöstä yrityksestä lähestyä mielenkiinnon kohdetta ja mies niissä tapauksissa, joissa on kysymys vallan väärinkäytöstä työpaikalla.

Häiritsijä toimii yleensä yksin, ja häirintää kokeneista naisista 71 % ilmoittikin, että heitä on häirinnyt vain yksi henkilö edellisen kahden vuoden aikana. Miesten kokemukset olivat samansuuntaisia (Högbacka et al. 1987b, 14). Binghamin ja Burlesonin (1996, 308) tutkimuksessa huomattiin lisäksi, että sellaiset miehet, jotka arkailivat seurustelutilanteita tai jotka olivat tyytymättömiä seurustelukokemuksiinsa, syyllistyivät muita useammin sukupuoliseen häirintään ja ahdisteluun.

Haastattelemiä häirityt arvioivat häiritsijöiden iän vaihdelleen hieman yli kolmesta-kymmenestä noin kuuteenkymmeneen vuoteen. Häiritsijöiden ja häirittyjen välinen ikäero vaihteli muutamasta vuodesta noin neljäänkymmeneen vuoteen. Häiritsijät olivat muutamaa tapausta lukuun ottamatta häirittyihin nähden esimiesasemassa tai ainakin ylempänä työpaikan tai yhteisön hierarkiassa. Niissäkin tapauksissa, joissa häiritsijän ja häirityn välillä ei ollut virallista statuseroa, sellainen muodostui muista tekijöistä, kuten siitä, että työpaikka oli häiritsijälle tuttu, kun taas häiritty oli siellä vain lyhytaikaisessa toimeissa. Lisäksi tapauksessa, jossa miehistä koostuva aikuisopiskelijaryhmä häiritsi nuorempaa opettajatartaan, opettaja joutui alakynteen siksi, että hänen häiritsijänsä muodostivat tiiviin ryhmän, joka koostui samaa työtä tekevistä miehistä. Heidän lisäksi opetusryhmään ei kuulunut ketään muita.

4.2.1 ÄÄNEKKÄÄT HÄIRITSIJÄT

Haastattelujen perusteella häiritsijät jakautuivat periaatteessa kahteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän jäsenet häiritsivät naisia kertomalla härskejä vitsejä tai kaksimielisiä juttuja tai ehdottelemalla sukupuolista kanssakäymistä. Nämä äänekkäät häiritsijät eivät juurikaan pyrkineet tulemaan liian lähelle häirittyä tai koskettamaan häntä, vaan tyytyivät kaksimielisiin juttuihin ja osassa tapauksista tuijotteluun.

H6: *Jossain vaiheessa vaan sen, sen kommentit rupee menemään sillai --- ”mite ois illalla, jos sä tuut mun hyttiin” tai ihan selkeesti tämmöstä, --- ”mikäs mun kanssa tässä vahtivuorossa ollessa”, et ”kyllähän sä voit tulla mun hyttiinki tän jälkeen.” 27*

H6: *Sitä jatku sillai, että kommentit on just sillai vaatetuksesta, --- ”sähän oot tänään vetävän näkönen” ja ”kiva, lähetääkö tonne kaupungille”, ja se on jotain semmosta ehottelua --- et: ”Mä lähen sulle vähän näyttään tossa kaupunkia”, ja: ”Näät vähä yöelämääki”, ja että: ”Kyllä mä ne paikat tiän, mihin tässä pystys sit menemään.” 28*

H6: *Mä en muista tarkkaan, mitä se on sanonu, muuta ku sen, että jotenki ihan selkeesti semmosta, että --- tää ei oo enää leikkiä ja tähän ei ees heitellä herjaa takasi. 29*

H7: *Kaikkee tämmöst aivan pienestä asti, et joka lauseeseen ne tarttu, --- mä yritän puhua niinku esimerkiks katsekontaktista, et kuinka se on tärkeää ”joo, no kyl mä tiedän --- että miten kato katsekontakti se on tosi tärkeä --- jos niinku f-f-f (tekee sukupuoliyhteyttä tarkoittavan käsimerkin) meinaa --- saada tiedätsä silleen mimmin mukaan”, ja tälleen näin, ja ”mehän voitas kato vähä harjotella tämmöstä niinku --- katsekontaktia, ja suusta suuhun viestintää”, ja tämmöstä näin. 30*

H8: *Hirveen huonoo vitsii yritti heittää koko ajan. Mä sanoinkin sille, että luulet sä, et noi on hyvii juttui, tai että --- kuvittelet sä, et toi tekee muhun (naurahtaa) vaikutuksen, tai että, että luulet sä olevas fiksu tai—kun ne oli ihan sairaan tyhmiä ja vähän sellasii kyseenalasia ne sen, sen jutut. Ei ne ollu mitään alapääjuttuja, varsinaisesti, mutta, mutta ne oli aina heitetty vähä sen tyllyisesti. 31*

H8: *Semmonen pieni hymy ja semmonen ta- epätavallisen pitkä katse, sehän kat- tuijotti pitkään nii, et mä käänsin katseen, kun --- tunsin, että se tuijottaa. Ja sitte, no semmonen imelä hymy vähän sillai niinku, että no—kyllä sen nyt jokainen tietää millo ne kattoo silleen kosteesti. 32*

H4: *Sitte ku mulla rupes oleen näitä aputyttöjä siellä, niin jokaista vuoronperään sitte tulee aina sinne --- se siihen hinaa ittensä jotain tyhjämpäivästä heittää, tai jotain ihan älytöntä, ja aina niinku silleen --- tsekkaamaan, että mikäs pimä sillä on tällä kertaa. Ja kummasti se aina jostain ilmestyy, kun me tullaan sinne. (Nauraa) Vaikkei sitä näkyis missään, niin kohta viheltely kuuluu ja... Se on semmonen rasite. --- Sill on niin piilossa se seksistisyys siinä, et siinä pitää todella tarkkana olla, että hoksaa sieltä, et esimerkiks mulla oli joku tommonen kaulakoru, mikä oli niinku toteemipaalu, ni sit --- se siihen paaluun tietysti, toteemipaalu ja parru ja... Mitä siinä sitte tuli tämmöstä niinku, että ”mulla—mulla onki toisella parru” tai joku tämmönen, et ehhehhee, just just joo. 33*

H10: *Semmosia huomautuksia ulkonäöstä ja—ootpas sää lihonu tai onpas sun takapuoles leviny tai, tai jotain tämmösiä, et se oli hyvin semmosta, henkilökohtaseks meni se. 34*

Joidenkin äänekkäiden häiritsijöiden ja heidän häiritsemiensä naisten välillä oli myös tavallinen toverisuhde, jossa häirintää ei esiintynyt. Tavallinen suhde saattoi olla ole-

massa joko häirintäsuhteen rinnalla aikoina, jolloin häirintää ei tapahtunut, tai sitten normaali suhde oli olemassa ennen häirintää, kehittyi sen jälkeen tai molempia.

H3: *Istuttiin siinä, ja koko ajan --- hän niinku vihjaili mulle, ja mä sitten aina silleen hyvin väkinäisesti naurahtaen siirsin sen keskustelun joihinkin niinku än äs työasioihin tai juoruihin tai johonkin sellaseen, mikä oli vähän turvallisempaa maaperää. Mut mää koko ajan mietin sitä et voi luoja, että minkä takia mää sitten --- ylipäätään lähdin siihen (suostui tapaamaan ohjaajan), mutta toisaalta mun oli pakko niinku tietää, että mitä asiaa hänellä tavallaan oli, kuitenkin.*

T: *Mmm. Minkälaisia vihjailuja hän sitten teki?*

H3: *No, kaikkee sellasia niinku mun ulkonäköön liittyviä, ja jotain—ja sitte—vähä semmosta niinku pikkutuhmaa, mä en nyt ihan tarkkaan tässä muista. 35*

T: *Mitä tapahtu sen viinikerran jälkeen sitte harjoituksissa? Minkälaista sitte oli hänen kanssaan?*

H3: *Ihan samanlaista kun ennenki. 36*

Äänekkäistä häiritsijöistä kaksi oli haastateltavien mukaan luonteeltaan hyvin eksentrisiä, ja he herättivät kovaäänisellä ja suurieleisellä käytöksellään muutenkin huomiota työpaikoillaan.

H4: *Se on vähä semmonen kylähullu tyyppi. Et just viheltelee siellä ja vähän sellanen niinku, et ei välitä. Ei itsestään eikä ympärillä olevista. 37*

Äänekkäiden häiritsijöiden toiminta oli yleensä avointa ja pysyi samanlaisena muista paikalla olevista henkilöistä huolimatta. Häirintäkäyttäytyminen ei myöskään ollut ristiriidassa miesten muun käyttäytymisen tai luonteen kanssa.

4.2.2 HILJAISET HÄIRITSIJÄT

Toinen häiritsijäryhmä koostui miehistä, jotka tuijottelivat naisia, tulivat heidän läheleen seisomaan ja mahdollisesti koskettelivat heitä. Nämä hiljaiset häiritsijät eivät puhuneet härskejä tai kertoneet kaksimielisiä juttuja.

H2: *Mulla oli koko ajan just semmonen olo aina kun mä olin hänen kans kahestaan, että siinä oli just semmosta—että hän tuijotteli mun rintoja ja kävi katseellaan läpi. Et semmonen kiusaantunu olo. Puhuttiin ihan työasioista, niin semmonen niinku läpitunkeva katse, et mut niinku riisuttiin katseella. 38*

H2: *Ei uskaltanu kattoo suoraan silmiin. Just semmonen välttelevä katse, että just huu-liin ja rinnan tasolle kun keskustellaan.* 39

H2: *Mä en ollu tajunnukaan, kun mä selitän jostain työasiasta siinä, niin sit se yhtäkkiä oli liian lähellä. Sä oot yhtäkkiä siinä, joku on päässy jotenkin liian lähelle fyysisesti sua ja sä et oo tajunnu sitä --- et joku tuijottelee sun rintoja suurin piirtein, himokkaasti. Et tulee semmonen olo, et mitäs tässä nyt oikein tapahtuu. Et tehäänks tässä nyt töitä vai, et niinku käy- koskettaaks toi kohta mua. Mulle tuli ehkä semmonen olo, et se voi suudella mua tai jotain (naurahtaa) et sit oli pakko perääntyä yhtäkkiä.* 40

H5: *Se saatto tulla tosi silleen hiljaakin, et sitä ei ees kuullu oikein, et se tuli, ja sit se yhtäkkiä vaan, se olikin siinä, tavallaan selän takana seisomassa.*

T: *Mitä se sitte teki?*

H5: *Sit se alko puhumaan ihan normaalia vaan, että ”mitäs tytöt täällä” tai, ei se, se vaan saatto, se seiso siinä ja sitte, vaikka niinku vaikka silleen vähän siitä meni tälleen näin (kumartuu eteenpäin) poisikin päin, niin se jotenki vaan jäi siihen seisomaan.* 41

H9: *Ku oli töissä, ni sit se tuli esimerkiks selän taakse ja otti selästä kiinni ja sitte valutti kätensä perseelle. Et ihan semmonen, että s- sillai lähenteli ihan selkeesti.* 42

H9: *Ja se ei kuuntele, mitä mä sanon, vaan sen aiheet onkin jotenkin toiset.*

T: *Se varmaan jotenkin näky?*

H9: *Mm, no ainakin se näky sen katsekontaktin puuttumisena. Että se...*

T: *Minne se katso?*

H9: *No vartaloon (nauraa).*

T: *Katsoks se peittelemättä aivan suoraan...*

H9: *Joo, joo.*

T: *Se ei vilkuillu vartaloon, vaan se ihan suoraan katso?*

H9: *Niin. Jos seistään vastakkain, ni sitte se katso vartaloon, eikä, eikä silmiin. Jollon itselle tulee tieteenki aika nolo olo (huvittuneesti) ja kääntyy esimerkiks sivuttain (naurahtaa) vähä ees peittääkseen jotenki...*

T: *Katsoks se suoraan semmisiin alueisiin, niinku rintoihin esimerkiks?*

H9: *Joo, joo.*

T: *Ja se ei millään tavalla koittanu olla sen—tai esimerkiks katella ympäriinsä ja sitte vilkasta rintoja, vaan että se ihan peittelemättä tuijotti sua rintoihin, ku sää puhuit?*

H9: *Ei ehkä tuijottanu, vaan pikemminki justiin samalla tavalla ku valuttaa kättä selkää pitkin, niin valuttaa katsetta vartaloa pitkin. Mutta ei semmosta, että vilkuilis muualle ja sitte katsois, vaan...43*

Tällaiselle lähentelylle oli tyypillistä se, että miehet saattoivat tehdä sen sanomatta sanaakaan.

H9: *Se vaan tuli, eikä se ees puhunu mitään. --- varmaan se—sitte ois osannu jotenki reagoida ite ärhääkäämmin, jos se mies ois puhunu jotain, mut se oli vähän semmonen, semmonen hiljanen varjo, joka yhtäkkiä vilahtaa selän taa ja, ja jotenki laittaa käden perseelle ja sitten taas häviää pois.* 44

Miesten toimintaan kuului olennaisesti salailu: käytös muuttui, mikäli muita ihmisiä oli paikalla.

H2: Me ei oltu koko ajan niin tiiviissä työsuhteessa hänen kanssaan, me oltiin eri työpisteissä ja tälleen, mutta kyllä kieltämättä sitten kun oltiin semmosessa pienemmässä tilassa niin oli aika kiusallista se tuijottelu. --- Sillon kun me oltiin kahestaan niin se oli suurempaa se tuijottelu. Mut sit jos siinä oli enemmän ihmisiä niin ei. 45

H5: Et jos se ois ollu silleen jotenkin sen tapa toimia tai jotenki semmonen rento, avoin juttu, ni sehän ois tehny sitä ihan, oli siellä kuka tahansa --- Sillä ois ollu vaan niin pieni se, tavallaan reviiiri tai semmonen, et se. Mutta se ehkä, että sen huomaa, et se jollain tavalla varoo sitä lähelle tulemistä, mut kuitenkin se teki sitä, et se ei ollu ihan semmosta luontevaa tai semmosta. 46

Hiljaisten häiritsijöiden häirintäkäyttäytyminen oli usein ristiriidassa heidän persoonallisuutensa kanssa, sillä he olivat ujoja ja vetäytyviä, mutta tulivat kuitenkin häirintätapauksissa aivan lähelle naista tai koskettelivat tätä.

H5: Joku mies tulee näin, niin sitä aattelee, että tuo on varmaan joku rento tyyppi --- jolla on tapana tehdä tuollasta, taputella tahi näin, mutta sitte jossain vaiheessa tajuskin, että --- se ei oo tosiaankaan mikään, et se oli vähän enemmän semmonen sulkeutunu ja semmonen—et se ei ollu semmonen rento ja avoin ja vapautunu, joka koskettelee kaikkia ihmisiä, vaan se oli just semmonen, et kun siellä oli kahestaan sen kanssa, niin sit se saatto tehdä sitä. 47

H9: Ja mun mielestä se e- sen suhtautuminen muhun ei ollu mikään kauheen toverillinen koskaan. 48

Häirityt kuvaavat näiden häiritsijöiden toimintaa sillä lailla vaivihkaiseksi, hienovaraiseksi tai epämääräiseksi, että siihen oli hyvin vaikeaa reagoida tai puuttua. Yllättäen kaikki haastattemieni naisten kuvaamat hiljaiset häiritsijät lähestyivät naisia selän takaa. (Katso myös sitaatti 44.)

H5: Se oli niin semmosta hienovarasta ja huomaamatonta. 49

H5: Kun se ei varsinaisesti tehny taikka sanonu mitään, se vaan tuli aina liian lähelle tai silleen, --- et ku istu näin tuolissakin, niin se tuli juttelemaan tuohon silleen, et se, sen vartalo osu omaan vartaloon tai silleen...50

H5: Se ei kunnioittanu ollenkaan semmosta reviiriä, mitä normaaleilla ihmisillä on --- Se teki kaikkea semmosta, mihin ei voinu oikeasti sanoa silleen, että älä tee noin. Se oli semmosta jotenkin niin... Ja se ei puhunu ikinä mitään, se ei puhunu mitään rivoa, eikä mitään. 51

Hiljaisten häiritsijöiden ja häiritettyjen välillä ei ollut normaalia toverisuhdetta häirintätapausten ulkopuolella. Häirintä oli ollut osa heidän käytöstään aivan häirittyyn tutustumisesta lähtien ja se jatkui niin kauan kuin häiritty ja häiritsijä olivat samassa työpaikassa. Henkilöiden välillä ei siis ollut koskaan ollut aikaa, jolloin häirintä ei olisi leimannut heidän välistään suhdetta.

Äänekkäiden ja hiljaisten häiritsijöiden ryhmien ulkopuolelle jää tapaus, jossa ala-asteen opettajan sijaisuutta tehnyt nainen joutui vasten tahtoaan nukkumaan esimiehensä vieressä. Mies oli itsevarma, hänen käyttäytymisensä häirintätilanteessa ei eronnut hänen käyttäytymisestään muissa tilanteissa sosiaalisuutensa tai rohkeutensa suhteen, ainoastaan siinä, että naisen mukaan hän oli kohtelias mies, jonka olisi kuvitellut ymmärtävän, että on korrektia antaa naisen itse päättää, haluaako tämä nukkua miehen vieressä vai yksin.

H1: *Ja sitten lapset kävi nukkumaan ja mä olin ajatellut, että tilanne on tietysti semmoinen, että mä nukun tyttöjen kanssa siel toisessa huoneessa ja hän nukkuu poikien kanssa toisessa huoneessa, mutta—mull oli makuupussi mukana ja makuualusta. Ja sitte hän sanokin että—kun siinä yhdessä huoneessa oli tämmönen sohva joka sitte olikin vuodesohva, kävi ilmi, niin sitte hän alko puhua, että ”nii, että meill on kyllä ollu aina tapana että me ollaan nukuttu tässä huoneessa tän naisopettajan kanssa että”—joka siellä oli, jonka sijaisena mä olin—että tuota, että ”kyllä ne lapset siellä niinku keskenään nukkuu”, ja mä olin vähä et aijaa, et no selvä, et jos nyt on ollu tapana, että no en kai mää nyt tässä sitte rupee niinku tekemään muutoksia täällä sijaisena, että jos se nyt sitte näin menee, mistäs mä tiedän vaikka näin kuuluukin olla ja...52*

H1: *Niin edelleenki mä olin että no mä pistän sitten sen patjan siihen lattialle ja nukun siinä, ja silloin hän sitten rupes sanomaan, että ”ei, kyl me voidaan nukkua tässä vuodesohvassa.” Ja tietysti, kun kuitenkin kyseessä on niinku silleen vieras ihminen niin mä olin et en mää, en mä halua, et must se tuntus aikas kiusalliselta, niin hän vaan jatko et ”eiku meillä on ollu kyllä aina tapana et kyllä me ollaan nukuttu tässä vuodesohvassa ihan näin niinku ystävinä tän naisopettajan kanssa”, että ”näin meillä tehdään täällä” ja mä yritin siinä edelleen että ei no kato mä oon tämmönen, että kyllä mä nukun lattialla, niin sit se et ”eiku lattialla on kauheen epä mukava nukkua”, että ”pehmeempihän se nyt on toi vuodesohva” ja minä yritin et ni varmaan on, mutta että vanhana partiolaisena tuossa nyt sitten ihan hienosti ja sitten, sit se sano, että ”pelkäätkö sinä minua” ja mä sanoin että en, en tietenkään pelkää, et eihän tässä nyt siitä oo kyse, niin*

”no, sittenhän sä voit ihan hyvin nukkua tossa sohvalla.” Ja sitte mä olin siinä että no, no, n-niin kai sitten ja ja en niinku oikeesti osannu sanoo siinä, että emmää halua, et mää en suostu nukkumaan sun kanssas siinä sohvalla koska musta se on kiusallinen tilanne. Ja sitte se oli ihan siinä, että ”noni, hyvä, fain” ja sitte mä pistin makuupussini siihen toiselle puolelle sohva ja hän laitto omansa siihen toiselle puolelle sohva ja kuitenkin semmonen vanha känkkinä vuodesohva, joka viettää siihen keskelle päin. Vietin kyllä erittäin epämukavan yön. 53

Miehen käytös muuttui vähemmän itsevarmaksi seuraavana aamuna. Silloin mukaan tuli myös salailua, mikä vasta herätti naisen epäilyt siitä, että tilanne oli ollut sukupuolista häirintää.

H1: Sit mä aamulla siitä heräsin ja hipsuttelin taas sitte kylppäriin aamupesulle ja näin. Sitten siinä vaiheessa kun mä tulin sieltä pois, niin hän oli laittanut sen sohvan jo takas kiinni. Ja mä rupesin pakkaamaan sitten makuupussiani kun olin vaihtanu vaatteet siellä kylppärissä. Ja sitte siinä vaiheessa hän sano mulle, että ”niin, että ehkä on parempi, että ei kuitenkaan kerrota tästä nyt”—tai ”puhuta tästä nyt, että nukuttiin vierekkäin, ettei synny mitään vääriä käsityksiä.” Ja sillon mulla tuli vielä paskempi fiilis, koska sitten tuntu siltä, että hetkinen, et jos tää on täällä tapana, niin miksi tästä ei sitten sais puhua avoimesti. 54

T: Entäs sitten myöhemmin sen jälkeen, minkälainen ilmapiiri vallitsi jos te näitte toisianne tai keskustelitte?

H1: No, sitten taas ihan tavallinen, ihan taas täysin samanlainen. Elikkä sit sen jälkeen niinkun tavallaan ei ois sitä tapahtunukkaan. 55

Mies ei siis puhunut härskejä, muttei myöskään tuijotellut tai pyrkinyt tulemaan lähelle naista tai kosketelemaan tätä. Ainoa suurempi läheisyys aiheutui siitä, että nainen ja mies nukkuivat vierekkäin keskelle viettävässä vuodesohvassa.

4.3 HÄIRITSEVÄ VIESTINTÄ

Jotkut piirteet häiritsijöiden viestinnässä toistuivat useamman haastateltavan kertomuksissa. Tällaisia olivat katseen osalta sen sijoittuminen vartaloon silmien sijaan (korkeintaan satunnaisia vilkaisuja silmiin), rintojen tai muu tuijottaminen, katseella arvioiminen tai pyyhkiminen tai liian pitkä katse. Asennosta mainittiin usein, että häiritsijä laitto käteensä puuskaan rinnan päälle aiheuttaen naiselle tunteen, että häntä arvioidaan ylemmältä tai ”testataan”, kuinka hän tilanteessa pärjää. Usein häiritsijä piti lisäksi leukaansa painettuna alas, niin että hänen katseensa tuli kulmien ali lisäten arvioinnin vaikutelmaa. Ilmeistä muutamia naiset mainitsivat hieman avoimen suun ja pienen hymyn. Useissa tapauksissa häiritsijä asettautui naisen taakse, aivan lähelle, jopa kiinni selkään.

Sanallisen viestinnän osalta häirittyjen kertomuksissa toistui huomio siitä, että häiritsijä asetti sanansa tai muotoili lauseensa niin, että kaikkeen sisältyi pieni seksistinen lataus (haastateltavat eivät muistaneet yhtään tarkkaa esimerkkilauseetta, silti tämä toistui useassa luonnehdinnassa). Häiritsijä myös tarttui kaikkeen mihin voi saadaksesen sanottua jotain kaksimielistä. Yksi usein toistunut maininta oli, että häiritsijä ei puhunut mitään, mikä sinänsä teki tilanteesta ahdistavan. Häiritsijän äänen naiset sanoivat joissakin tapauksessa olleen hiljaisempi tai matalampi kuin silloin, jos häiritsijä puhui häiritylle häirintätilanteen ulkopuolella tai jos hän puhui muille ihmisille.

5 VIESTINTÄKÄYTTÄYTYMISEN TULKITSEMINEN HÄIRINNÄKSI

Tulkintaan siitä, onko tilanne sukupuolista häirintää vai ei, vaikuttaa maan ja häirintäympäristön (esim. työpaikka, harrastusryhmä tai kaveripiiri) kulttuuri, häirintätilanteen kummankin osapuolen luonne ja tapa viestiä, näiden henkilöiden välinen suhde sekä tapahtumapaikka ja muu konteksti.

Henkilökohtaiset luonteenpiirteet ja tilanne

Mankinen (1995, 126) huomauttaa, että toiset naiset saattavat olla mielissään, jos esimerkiksi heidän rintoihinsa kiinnitetään huomiota, kun taas toiset pitävät sitä epämiellyttävänä henkilökohtaisuksiin menemisenä. Toisaalta henkilö voi kokea käytöksen miellyttävänä kahden kesken, mutta häiritsevänä esimerkiksi palaverissa muiden läsnäollessa.

Sellaiset henkilöt, jotka tuntevat, että he pääsääntöisesti kykenevät itse ohjailemaan elämäänsä ja tapahtumia ympärillään (internal locus of control), kokevat sukupuolisen häirinnän harvemmin uhkana itselleen kuin sellaiset ihmiset, jotka tuntevat, että heidän elämänsä määräytyy ulkoisten tapahtumien mukaan ilman, että heillä on juurikaan mahdollisuuksia vaikuttaa niihin (external locus of control). Tämä pätee sekä miehiin että naisiin. (Booth-Butterfield 1989, 270.)

Kulttuuri

Mankkisen (1995, 25—33) tutkimuksessa vastaajat olivat sitä mieltä, että häirintää on muun muassa nipistely, taputtelu sekä pyrkimys koskettaa tai tulla lähelle, vaikka tilaa olisi muuallakin. Sanallisista häirinnän muodoista mainittiin vihjailu, tytöttely tai pojittelu ja kaksimieliset vitsit. Haastateltavat mainitsivat lisäksi häirinnän syntyvän siitä, että se ottaa vapauksia tai on epäkunnioittavaa, tai häiritsijän käytöksestä käy ilmi, että häirityllä ei hänen silmissään ole ihmisarvoa.

Suomalaiset tunnistavat siis häirinnäksi hyvin pienieleisenkin häirintäkäyttäytymisen. He myös korostavat, että ei-häiritsevä käyttäytyminen on kunnioittavaa toista osapuolta kohtaan. Eteläeurooppalaiset naiset sen sijaan pitävät yleensä sukupuolisena häirintänä seksuaalisia ehdotuksia, koskettelua ja seksuaalista pahoinpitelyä, mutta eivät usko epämiellyttävien huomautusten ulkonäöstä tai vaatetuksesta tai ei-toivottujen silmän-iskujen tai vilkuilujen olevan häirintää. Kreikkalaiset, turismin parissa työskentelevät naiset eivät koe tulleen sukupuolisesti häirityiksi, vaikka heidän raportoimansa kokemukset osoittavat selvästi heidän joutuneen sukupuolisen häirinnän uhreiksi. Heidän esimiehensä ja asiakkaansa olivat muun muassa lähennelleet heitä epäsuorasti ja suorasti, esittäneet nöyryyttäviä ”kohteliaisuuksia” ja tarjonneet rahaa, jos nainen suostuisi viettämään yön yhdessä heidän kanssaan. Alemayn ja kumppanien (1999, 157, 164—165, 181) mielestä tämä osoittaa, että seksistisessä ympäristössä naiset sietävät miesten epämieluisaa käytöstä ja näkevät sen osana normaalia sukupuolten välistä kanssakäymistä eikä häirintänä.

Henkilöiden asema

Varsan (1993, 55) tutkimuksessa haastatellut eivät kokeneet ehdotuksia ja vihjailuja välttämättä ahdisteluna, jos ne tulivat henkilöiltä, joilla ei ollut varsinaista valtaa kohteeseen, esimerkiksi jos kysymyksessä oli asiakas tai työtoveri tai mielisairaalassa potilas.

Esimiehen taholta tulevia viestejä pidetään helpommin sukupuolisena häirintänä kuin alaisilta tulevia, varsinkin jos esimies on miespuolinen. Häirintää myös pidetään pahempaan, jos se on johtajan kuin jos se on työtoverin tekemää. Naiset ovat järkyttyneempiä,

nolostuneempia ja pelokkaampia, jos häiritsijä on johtaja, kuin jos hän on saman- tai alemmantasoinen työntekijä. Sekä naisia korkeammassa että heitä matalammassa asemassa olevan miehen seksuaalinen tuijotus saa naisissa aikaan enemmän inhon tunteita kuin samassa asemassa olevan miehen tuijotus, ja korkeammassa asemassa olevan miehen tuijotus koetaan vielä häiritsevämpänä kuin matalammassa asemassa olevan. Alemmassa asemassa olevan miehen kosketus tuntuu naisista kuitenkin ikävämmältä kuin korkeammassa asemassa olevan tai samantasoinen miehen kosketus. Littler-Bishop, Seidler-Feller ja Opaluch (1982, 138—139) tulkitsevat näitä tuloksia niin, että naiset ovat historian saatossa oppineet arvostamaan korkeassa asemassa olevan miehen mielenkiintoa, sillä se on avannut heille mahdollisuuden korkeaan elintasoon. Alemmassa tasossa olevan miehen mielenkiinto on ollut vastenmielistä. Nyt naisten omaa etenemistä työelämässä usein säätelevät ylemmässä asemassa olevat miehet. Ylemmältä tasolta tuleva ei-toivottu huomio luo siten helposti hyvin hankalan tilanteen, kun naispuolinen alainen joutuu selviämään häirinnästä varoen samalla, ettei vaaranna urakehitystään. Högbacka ja kumppanit (1987a, 16) uskovat, että esimiehiltä odotetaan tiukempaa pysyttelyä käyttäytymisnormeissa kuin muilta, sillä esimiesasemaan liittyy normaalia enemmän valtaa ja sitä kautta painostuksen uhkaa. (Solomon ja Williams 1997, 147; Collins ja Blodgett 1981, 78; Livingston 1979 Littler-Bishopin et al. 1982, 138 mukaan.)

Burgoonin odotustenvastaisen viestinnän teoria tarjoaa vielä yhden selityksen sille, miksi esimiesasemassa olevan henkilön kielteiseksi koettu käytös tulkitaan kielteisemmäksi kuin jonkun muun. Tämä johtuu esimiehellä olevasta korkeammasta viestijäarvosta, mikä puolestaan saa henkilöt odottamaan häneltä keskimääräistä parempaa käyttäytymistä. Mikäli hän rikkookin käyttäytymisnormeja ja tuo normien rikkominen tulkitaan kielteisesti, ristiriita alkuperäisten odotusten ja todellisen käytöksen välillä muodostuu suuremmaksi kuin jos kyseessä olisi ollut viestijäarvoltaan alhaisempi henkilö. Samalla teko saa kielteisemmän sävyn, kuin jos sen olisi tehnyt henkilö, jonka viestijäarvo on alun perin matalampi. (Burgoon ja Hale 1995, 198—199.)

5.1 HAASTATELTUJEN NÄKEMYKSET HÄIRINTÄKÄYTTÄYTYMISESTÄ

Pyrin kahdella erilaisella kysymyksellä selvittämään, missä haastattelemieni naisten mielestä häirinnän raja heidän tapauksessaan ylittyi. Ensimmäinen kysyin heiltä, miten he

perustelevat sen, että heidän kokemansa tapaus oli häirintää. Tällä kysymyksellä toivoin hahmottavani, mitä asioita tapahtumassa naiset pitivät keskeisinä nimetessään tapauksen häirinnäksi. Toisekseen pyysin heitä miettimään, minkä tapahtuneessa olisi pitänyt muuttua, jotta se ei enää olisi ollut häirintää. Korostin vielä, että haluaisin tietää, mikä olisi ollut *pienin* muutos, jonka tilanteeseen olisi pitänyt tulla, että tilanteen häiritsevyys olisi poistunut. Näin toivoin haastateltavien pohtivan nimenomaan häirinnän ja normaalin käyttäytymisen välistä rajaa. Lisäksi naiset nostivat itse esiin heille merkityksellisiä seikkoja siinä, miksi he kokivat joutuneensa häirinnän kohteiksi. Naiset nimesivät seuraavanlaiset seikat merkittäviksi, kun he määrittelivät toisen henkilön käyttäytymisen sukupuoliseksi häirinnäksi.

Käyttäytymisen ristiriitaisuus

Useissa tapauksissa naiset huomauttivat ristiriidasta häiritsijän häiritsevän käyttäytymisen ja tämän muun käyttäytymisen välillä. Muulla käyttäytymisellä naiset tarkoittivat häiritsijän toimintaa esimerkiksi silloin, kun paikalla oli muita, tai häiritsijän käyttäytymistä muita ihmisiä, usein varsinkin miehiä kohtaan.

H4: *Se on kumma, kun se ei hengaile kenenkään muun kanssa paitsi siinä. Et siellä muut kuskit on jätkiä.*

T: *Ja niitten luona se ei hengaile?*

H4: *Ei se, niin, se juttelee niiden kanssa. Mut meidän kohdalla se seisoskelee ja heittelee jotain tsoukkia siellä. 56*

Naiset saattoivat myös huomauttaa ristiriidasta häiritsijän häirintäkäyttäytymisen ja yleisen persoonallisuuden tai luonteen välillä (ks. myös sitaattit 46—48).

H9: *Mää koin sen välittömä- välittömästi semmoseks lähentelyks. Et se ei ollu millään tavalla muute kauheen semmonen toverillinen se mies. 57*

H1: *Must tuntu niinku hassulta ristiriidalta siinä, että miks hän sit väen vänkään—oltuaan semmonen kohtelias ja korrekki --- niin sitten hän siinä yhdessä asiassa oli niin ehdoton, että miksi sinä et tulisi nukkumaan tuohon. Koska yleensä hän kuitenkin antoi mulle kyllä vaihtoehdon.*

T: *Elikkä jotenkin käyttäytyminen tässä tilanteessa oli eri kuin muissa tilanteissa—*

H1: *Oli! 58*

Äänekkäiden häiritsijöiden kohdalla ristiriitaisuus liittyi häiritsijän käyttäytymiseen häirintätilanteiden ja muiden tilanteiden välillä tai eroon sen välillä, miten häiritsijä

käyttäytyi häirittyä ja muita ihmisiä kohtaan. Hiljaisten häiritsijöiden kohdalla ristiriita vallitsi häiritsijän häirintäkäyttäytymisen ja hänen yleisen persoonallisuutensa välillä tai sitten siinä, miten häiritsijän käyttäytyminen muuttui sen mukaan, oliko paikalla muita ihmisiä vai ei.

Sukupuolen korostuminen

Monien vastaajien mielestä häirintätilanteessa miestä ei kiinnosta nainen toisena ihmisenä vaan pelkästään naisena, vartalona tai pimuna. Samalla naisen tunteet saatetaan jättää huomiotta, häirinnällä aiheutetaan hänelle mielipahaa ajattelematta tilannetta hänen kannaltaan.

H8: Mun mielestä tää sukupuolisuus oli tässä niin keskeisenä. Se oli nimenomaan se juttu. --- Sehän kohdistu nimenomaan tätä mun naiseutta kohtaan. Jos mä en ois ollu nainen, niin siinä ei ois ollu mitään mielenkiintoa. Ja just tää kostee katse ja tissien tuijottelu ja tän aamuolemuksen kommentointi. --- Et tavallaan ei saa olla rauhassa se mitä on, vaan että koko ajan, vaikka sä et ite tee mitään a- tuo tätä naiseutta mitenkään esille, niin koko ajan siitä huomautellaan ja siitä—sitä yritetään vetää esiin. Tai sitte se, että tarvii tissejä tuijotella. Yleensä --- huomioida mua tyttö- tai naispuolisena ihmisenä koko ajan, joka tilanteessa ja ei sillä tavalla, sillä tavalla ystävällisen kohteliaasti ja arvostavasti, vaan nimenomaan vähä tälleen alatyylisesti katsellen koko ajan. 59

Samoissa vastauksissa korostetaan usein myös sitä, että häirinnän aikana mies keskittyy vain vihjailemaan ja ehdottelemaan tai tuijottamaan, kun nainen pyrkii keskittymään siihen asiaan, minkä vuoksi tilanteessa ollaan.

H6: Jotenkin tän perämiehen kanssa, ni ei sitä kiinnostanu, mistä mä oon tulossa, tai mä olin sille vaan joku semmonen, semmonen joka nyt tuli sinne laivalle, jonka se pystyy ottaan sillä lailla tipuks, että sitä nyt huvittas, huvittas jotenki sitte ehkä --- Ni sillai, että mitä ihmettä, et ventovieras ihminen, josta mä tunnen nimen, ni—eikä sitäkään tunn- et lähinnä just semmonen, et seksiäkö tässä kiitos vaan halutaan. Enkä mä tiää, mitä se ois voinu tehdä toisin, se ois voinu tehdä toisin sen, että se jotenki niinku keskittyy enemmän siihen, että se on töissä siellä laivalla ja sillä on vastuuna näyttää mulle, mitä siellä tapahtuu, muuta ku se, että se keskittyy siihen, että, että se vaan ehottelee ja on jotenkin niin läpitunkeva. Ja jotenkin hirveän epämiellyttävä! 60

H7: Jos ne ois --- enemmän ja useampi ihminen osottanu kiinnostusta, esimerkiksi kysymällä jotain viestintään liittyvää asiaa sen sijaan, et ne kysyy, että onko, onko mulla miestä. Tai jotenkin s- sitä juttuansa sitonut siihen asiaan, jonka äärellä me siinä oltiin. Niin sekin ois varmaan vähentäny, et mull ois ollu semmonen luottamus tai toivo siihe, että minä pystyn nyt antamaan jotain tässä opettajan roolissani myöskin. Mmmm, tai jos ne ois --- enemmän ottanu muhun kontaktia opetuksen ulkopuolella, eli tyyliin

tauolla tai sen jälkeen, jotenkin osottanut mulle, että mä olen ihminen ihan muitten joukossa, enkä vaan joko sen nuoren naisen roolissa tai sen opettajan roolissa. 61

H7: Musta siinä on paljon tekemistä myös sen asian kanssa, että ne ei ottanu huomioon minua ihmisenä ja opettajana, tulleet ajatelleeksi tai vaivautuneet ajattelemaan, että miten pahalta se voi tuntua, tai että onko se käyttäytyminen asiatonta vai ei. 62

Erityisesti äänekkäiden häiritsijöiden häiritsemiksi joutuneet naiset puhuivat tästä sukupuolen korostumisesta häirintätilanteesta.

Vaikutusmahdollisuuksien puuttuminen

Muutammat naiset kokivat häirintänä sellaisen käytöksen, jossa heille ei annettu mahdollisuutta vaikuttaa tapahtumien kulkuun, tai jossa heidän reaktioitaan ei otettu huomioon.

H1: Mulle ei oikeastaan annettu vaihtoehtoja, vaan mun piti mennä hänen mukaansa. --- Hän oli kuitenkin johtavassa asemassa, joka tekee vielä vaikeammaksi sanoa sen, että ei, että en mä nyt niinku—koska mä olin siellä vaan sijaisena hetken aikaa. 63

H1: Vaikka hän ois ehdottanu, että nukutaanko tässä vierekkäin ja näin edelleen, mut jos hän ois sanonu, että ”no, okei, ihan tietysti että miten tykkäät, että mä vaan aattelin, että tässä voi olla mukavampi ja kyllä meillä on ollu tapana nukkua tässä näin, mut että toki jos sä ny mieluummin nukut siellä lattialla. Mut että voit tulla tähänkin.” Jollonka ois mulle ollu se vaihtoehto, et jos mä oisinki sitte yhtäkkiä päättäny et ”no niin joo, että no eihän siinä mitään oo, että mä tuun sitte sun viereen nukkumaan siihen sohvalle”, niin silloin se ois ollu niinku mun päätökseni, mutta nyt musta tuntu, että multa vietiin täysin se oma päätäntävalta, että mut vaan jollain ihmekonstilla huijattiin siihen nukkumaan, vaikka mä en halunnu. 64

H10: Kyl m- siinä kohassa ainakin koin sen, että mä en ite pysty hirveesti siihen tekemään mitään, että se oli jotenki niin semmonen yllättävä tilanne ja semmonen yhtäkkäinen, että siihen ei ollu varautunu mitenkään. 65

H5: Ainakaan se ei ollu mitenkään vuorovaikutteista, että molemmat ois kosketellu toisiaan tai näin, vaan että se tuli aina lähelle ja vielä semmoseen—siinä istu, eikä siitä pystyny siirtymään oikein mihinkään, ku siinä istu sen tuolin ja pöydän välissä, ja sit toinen tulee vaan siihen. 66

Vaikutusmahdollisuuksien puuttumisesta häirintätilanteesta mainitsivat yhtä lailla sekä äänekkäiden että hiljaisten häiritsijöiden kanssa tekemisissä olleet naiset.

Salailu

Useat haastateltavat huomauttivat häirintään liittyvästä salailusta; siitä, että häirintä tapahtui silloin, kun muita ihmisiä ei ollut paikalla, tai toiminta oli jollain tavalla häpeällistä, vaivihkaista tai salamyhkäistä.

H9: *Se, että se kosketus on luvaton ja vaivihkaa ja salaa tehty, ni se on sukupuolista häirintää. 67*

H9: *Et se ois semmonen kosketus, jonka kuka tahansa saa nähdä, eikä semmonen, mikä tapahtuu piilossa. Et varm- varmasti --- siihen liittyy siihen, lääppimiseen joku semmonen, semmonen salailun elementti, jota ei tavallisessa kosketuksessa oo. 68*

H5: *Sillon just varsinkin, kun Kerttu ei ollu siellä, ni sit se teki sitä, et se tuli lähelle ja näin. Ja sitte taas, jos siellä oli muita ihmisiä, ni se ei tullukaan. Et jos se ois ollu silleen jotenkin sen tapa toimia tai jotenki semmonen rento, avoin juttu, ni sehän ois tehny sitä ihan, oli siellä kuka tahansa, ni se ois tullu siihen, ja se ois ollu vaan sen, sillä ois ollu vaan niin pieni se, tavallaan reviiri tai semmonen, et se. (Nimi muutettu.) 69*

Salailu liittyi olennaisesti nimenomaan hiljaisten häiritsijöiden toimintaan, tosin sen mainitsi myös äänekkäät/hiljaiset häiritsijät -jaottelun ulkopuolelle jääneen häirintätapausten naisopettaja (ks. sitaatti 54).

Käyttäytymiselle ei muuta syytä

Jotkut naiset vetivät häirinnän rajan sen mukaan, että miehen toiminnalle ei ollut mitään muuta perustelua kuin se, että mies haki itselleen mielihyvää tilanteesta.

H5: *Se oli jotenki ihan tarpeetonta, et se tuli niin lähelle tai silleen, että jos se tulee sinne huoneeseen, ni se voi ihan yhtä hyvin istua siihen tuolille ja ruveta jutteleen, et ei sen tarvii tulla ekana sinne puhelinvaihteen ääreen, joka on siellä ihan toisella puolella huonetta, ni siihen sentin päähän seisomaan, ja vielä silleen just, että ei sano ovella mitään vaan kävelee vaan suoraan siihen silleen ja on jotenki siinä. 70*

H9: *Koskaan ei, ei ollu semmosta tilannetta, että hän ois ollu mua työhön opastamassa. --- Et ei ollu semmosta tilannetta, että sen ois pitäny tulla siihen viereen jotenki kauheesti, vaan se --- mun mielestä tuli liian lähelle jo heti kättelyssä ihan, ihan suotta. 71*

H4: *Että se esimerkiksi tulis paikalle sillon kun meillä ei ole sitä lavaa, mistä meidän täytyy nostella niitä kamoja. Elikäs toisin sanoen pyllistellä. Ja sit se ihan selkeesti, että se niinku naiskauneuden perään tulee siihen. Että—niin. Se, että sen nyt ei tarttis välttämättä tulla siihen hengaillemaan ollenkaan. 72*

Niin hiljaiset kuin äänekkäätkin häiritsijät toimivat häirintätilanteissa tavalla, jolle haastatellut eivät löytäneet järkevää syytä.

Toiminnan sukupuolisuus

Häirintää perusteltiin myös häiritsijän varsinaisella toiminnalla, sen sukupuolisuudella.

H2: *Se liian lähelle tulo ja semmonen himokas tuijottelu, paljonpuhuva katse.* 73

H10: *No mun mielestäni justiin, että jos joku nyt alkaa arvostelemaan, että onpas sulla isot rinnat, niin kyllä se mun mielestäni jotenki on, on semmosta. --- Kyllä mää nyt koin sen vähä sillain, sillain sukupuoliseksi. Ja just jos takapuolen leveydestä tai jostain, että onpas se leviny.* 74

H10: *Onhan se jotenki, ku sillai ottaa kiinni ja vetää syliinsä istumaan.* 75

H6: *No varmaan nyt selkeimmin just se, mitä se on sanonu, että pyytää hyttiinsä tai antaa ymmärtää, että kiinnostas seksi tai...* 76

H3: *Se tapa, miten hän minua puhutteli ja hän mua katso ja miten hän toi asiat esiin, ne sanankänteet, ne sananpainot, kaikki ne niinku pienet vihjailut ja sivumerkitykset, kaikki tälläset näin.* 77

Myös toiminnan sukupuolisuuteen kiinnittivät huomiota sekä hiljaisten että äänekkäiden häiritsijöiden häiritsemiksi joutuneet naiset.

5.2 HÄIRITSIJÄN TIETOISUUS TOIMINNASTAAN

Tasa-arvolain perusteluissa huomautetaan, että henkilön käyttäytyminen on sukupuolista häirintää tai ahdistelua silloin, kun tekijä tietää tai tavanomaista harkintaa käyttäen hänen olisi pitänyt tietää, että hänen käyttäytymisensä tai menettelynsä muuten ei ole toivottua (HE 90/1994). Kysyin haastateltaviltani, tiesikö heidän mielestään heidän häiritsijänsä, että hänen käyttäytymisensä tuntuu heistä epämiellyttävältä. Kahta haastateltavaa lukuun ottamatta kaikki vastasivat kysymykseen myöntävästi.

Useimpien haastateltavien kohdalla kysymys sai aikaan reaktion, joka varmuudessaan erosi muusta haastattelusta. Haastateltavat eivät epäröineet ensireaktionsa kanssa, vaan yleensä vastasivat hyvin nopeasti ja varmasti jotain vahvasti myöntävää. Myöhemmin

he saattoivat jäädä pohtimaan asiaa, mutta lopuksi päätyivät siihen johtopäätökseen, että heidän häiritsijänsä on täytynyt tietää, että he eivät ole pitäneet tämän käytöksestä.

T: *Luuleks sä, et se ties, että teidän, tai että sun oli epämiellyttävää olla siinä?*

H5: *Ties.*

T: *Mistä sä päättelet, et se ties?*

H5: *Tai sit sen täyty olla joku ihan jotenki sosiaalisesti kyvytön ihminen, koska kyllä se—Mä en ite käyttäytyny yhtään normaalisti silloin, kun se oli siinä lähellä, silleen miten mä käyttäydyn yleensä kun, jos se oli siellä kauempana tai näin. Että jotenki se, että mä välttelin sitä kosketusta, mutta se silti seurasi perässä, --- kyllä sen täyty tajuta, että mä tälleen meen pois päin siitä. (Istuu tuolilla ja suoristaa selän hyvin suoraksi nojautuen hieman eteenpäin.) --- Silleen tavallaan, että se jäis se tuolin selkänöjä etes siihen pitämään sen siinä kauempana, kun se on siinä selkänöjässä kiinni. Että kyllä mun mielestä normaali ihminen tajuaa semmosen, että jos menee johonkin ihmiseen kiinni ja se --- nojautuu pois päin, et se ei pitäny tästä kosketuksesta. Mut sit että se jatkuu kuukausitolkulla, et se aina vaan tulee, ja aina toinen tekee näin, niin luulis, että se tajuais sen. 78*

T: *Luuletsä, että tää kollega ties, että sulla on epämiellyttävää olla?*

H1: *Varmasti, kyllä mä uskon, koska mä en oo (naurahtaa) kauheen hyvä pokerinaama, että kyllä musta näkee sen, että jos mä oon kiusaantunu. Varsinkin varmasti siinä vaiheessa viimeistään nytte jos mä tuun siihen naama helottaen kun vähän nolottaa niin hipsuttelen siihen sänkyyn ja (naureskelee) oon aivan paskajäykkänä siinä pitämässä kiinni siitä reunasta (vuodesohvan sänkymekanismien reunassa kulkenut metalliputki, josta haastateltava piti kiinni, ettei valuisi kohti sängyn keskustaa), niin varmasti hän tajusi, että nyt ei oo tuolla ihmisellä hyvä olla.*

T: *Luuletko, että tajus aiemmin, niin että olis vielä voinu vähentää sitä tilanteen epämiellyttävyyttä?*

H1: *Niin, tota, kyl mä uskon, että—mun mielestä hänen täyty huomata, että mä olin, että mä en pitänyt tilanteesta, koska hämmennyinhän mä hirveesti ja sanoihinhan mä, että mä voin ihan hyvin nukkua tuossa lattialla ja näin edelleen, että en mä usko, että hän millään tapaa tyhmä tai niin totaalisen tunnetyhmä tai sosiaalinen torso olisi ollut, etteikö hän olisi tajunnut, että mä olin siitä tilanteesta kiusaantunut. 79*

T: *Luuleks sä, että hän tajus jossain vaiheessa, että sulla on epämiellyttävä tunne niistä hänen vihjailuistaan? Luuleks sä, että hän niinku huomasi?*

H3: *No, mun mielestä aika, ehkä niinku hölmö (nauraa) pitää ihmisen olla, jos ei osaa lukea sen verran toista ihmistä. 80*

Toinen niistä, jotka epäilivät, että häiritsijät eivät välttämättä tiedäneet, että heidän käytöksensä tuntui hänestä epämiellyttävältä, oli nainen, joka toimi häntä häirinneen miesryhmän opettajana (H7). Hän pyrki kaikin keinoin olemaan osoittamatta omaa pahaa mieltään tai tukalaa oloaan säilyttääkseen opettajan auktoriteettinsa, sillä hänestä tuntui, että ainakin alkuvaiheessa opetusryhmä testasi hänen kantiaan härskeillä puheillaan. Toinen oli nainen, jonka kanssa samassa projektissa viikon verran työskennellyt mies

oli fyysisesti hyvin ihastunut naiseen, ja myöhemmin kertoikin haluavansa naisen kanssa sänkyyn (H2). Työtoveri oli tuijotellut jo useita päiviä naisen rintoja, ja sitten heidän ollessaan kerran kahden kesken, tuli seisomaan naisen mielestä häiritsevän lähelle häntä. Nainen ei ole varma, huomasiiko mies hänen vaivautuneisuutensa ennen kuin nainen siirtyi nopeasti pois päin. Silloin mies naisen mukaan kuitenkin varmasti ymmärsi, että liian lähelle tuleminen oli ollut hänestä epämiellyttävää. Tapahtuman jälkeenkin mies kuitenkin jatkoi naisen rintojen tuijottelua ja kertoi myöhemmin mielihalustaan harrastaa seksiä naisen kanssa.

6 HÄIRINNÄN SYIDEN POHDINTAA

Tangri ja kumppanit (1982, 34) kävivät läpi suuren määrän sukupuolisen häirinnän tutkimuksia ja jakoivat niissä käytetyt häirinnän selitystavat kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat luonnolliset/biologiset selitystavat. Niiden mukaan sukupuolinen häirintä on seurausta luonnollisesta ihmisten välisestä seksuaalisesta veto-voimasta. Nämä selitystavat ovat edelleen jaettavissa kahteen eri versioon. Ensimmäisen mukaan sukupuolinen häirintä on tahaton seuraus miesten vahvemmassa seksuaalivietistä, käyttäytymisen syy ei sinänsä ole häiritä toista sukupuolisesti. Toinen versio ei tee eroa sukupuolten välillä, sen mukaan kuka tahansa ihminen saattaa viehättyä toisesta ihmisestä ja toimia sen mukaisesti, tarkoittamatta silti häiritä.

Toiseen ryhmään kuuluvat selitystavat pohjautuvat organisaatioiden rakenteelle. Niiden mukaan sukupuolinen häirintä ja ahdistelu on seurausta joistakin organisaatorakenteista, jotka puolestaan ovat organisaatioilmaston, hierarkian tai erityisten auktoriteettisuhteiden tulosta. Riippuu kustakin selitystavasta, onko siinä erikseen otettu huomioon miesten ja naisten jakaantuminen organisaation eri asteille.

Kolmanteen ryhmään kuuluvia selitystapoja työryhmä kutsuu sosiokulttuurisiksi. Niiden mukaan sukupuolinen häirintä ja ahdistelu on heijastuma yhteiskunnassa sukupuolten kesken epätasaisesti jakaantuneesta vallasta ja statuksesta. Tässä selitystavassa sukupuolinen häirintä nähdään vallankäytön mekanismina, joka ylläpitää miehistä valtaa työpaikoilla ja talouselämässä. Eri versioiden kesken on kuitenkin erimielisyyttä siitä, kuinka tietoista tällainen miehinen vallankäyttö on.

Tangri ja kumppanit (1982, 51—52) vertailivat lukuisia tutkimuksia saadakseen selville, mikä ylläluetelluista selitystapojen ryhmistä on uskottavin. He tulivat siihen tulokseen, että eri häirintätapaukset voivat johtua eri syistä ja tukea siten eri selitystapoja. Jotkut sukupuolisen häirinnän tapaukset voivat todellakin olla seurausta kömpelöstä yrityksestä lähestyä mielenkiinnon kohdetta, toiset taas malliesimerkkejä vallan väärinkäytöstä työpaikalla. Työryhmän mukaan edellisenkaltaisissa tapauksissa uhri on yleensä mies, jälkimmäisenkaltaisissa useimmiten nainen. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvilla tapauksilla on selvästi ensin mainittuja negatiivisemmat seuraukset uhrille, eikä seksuaalisella häirinnällä ole juuri koskaan myönteisiä seurauksia.

Ensimmäisen ryhmän kohdalla minua häiritsee Tangrin ja kumppanien käyttämä ilmaus ”tarkoittamatta silti häiritä”. Oman tutkimukseni tapauksista osa voisi selittyä häiritsijän kokemalla seksuaalisella mielenkiinnolla, mutta melkein jokaisen niiden kohdalla haastateltava oli sitä mieltä, että mies aivan varmasti tiesi, että hän ei pidä miehen käytöksestä ja jatkoi silti samalla tavalla. Jos mies ei tiennytkään toimintansa olevan juuri sukupuolista häirintää ja ahdistelua, hänen on kuitenkin täytynyt tietää sen olevan naisen mielestä epämiellyttävää.

Tutkimieni tapausten taustalla tuntuisi vaikuttavan yleensä kuitenkin useampi kuin yksi yllämainituista selitysmalleista. Mies häiritsee naista, koska nainen miellyttää häntä seksuaalisesti, mutta hän ei välttämättä lähentelisi naista tai tuijottelisi tämän rintoja tai kertoisi härskejä juttuja, ellei hänen työpaikkansa organisaatioilmasto sallisi sitä. Joskus miehen toiminta tuntuu liittyvän nimenomaan oman aseman pönkittämiseen tai naisen asettamiseen itseä alemmaksi—naiseksi, ei kollegaksi tai tasa-arvoiseksi työntekijäksi. Lisäisin Tangrin, Burtin ja Johnsonin selitysmalleihin vielä yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin, joka sallii—ja ehkä jopa odottaa—miesten käyttäytyvän naisia kohtaan josain määrin seksuaalisesti ja jonka mukaan naisen ”kuuluu” häkeltyä tai osoittaa paheksuntaa miehen käyttäytymisen johdosta ilman, että miehen kuitenkaan tulisi pitää sitä merkinä siitä, että hänen käytöksensä ei ole sopivaa ja että se on lopetettava.

Seuraavassa käyn läpi joitakin mahdollisia häirinnän syitä, joista useat kävisivät tapauksesta riippuen useampaankin Tangrin ja kumppanien käyttämään syyluokkaan.

6.1 SUKUPUOLTEN ERILAINEN VIESTINTÄKÄYTTÄYTYMINEN

Bouchez'n (1987 Henleyn ja Kramaraen 1991, 26 mukaan) mukaan miehillä ja naisilla on usein tavattoman erilainen tulkinta joistakin tunneasioiden avainsanoista. Saman kulttuurin aikuiset puhuvat erilaisia ja monesti ristiriitaisia kieliä. Bouchez kirjoittaa joidenkin psykologisten tutkimusten osoittavan, että harhaanjohtavat merkit sukupuolten välillä voivat itse asiassa piillä sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun sekä joidenkin työelämän syrjimistapausten taustalla. Niillä voi olla merkitystä myös lisääntyvissä avioeroissa sekä date-rape-tapauksissa.

Tutkijapiireissä mielipiteet jakaantuvat siinä, kuinka suuri vaikutus sukupuolella on viestintään. Toisten mielestä sukupuolen vaikutuksiin kiinnitetään liikaa huomiota, kun naisten ja miesten viestinnässä on kuitenkin enemmän yhtäläisyyksiä kuin eroavaisuuksia. Esimerkiksi Aries (1996, 189 Canary, Emmers-Sommerin ja Faulknerin 1997, 8 mukaan) tutkittuaan miesten ja naisten välisiä eroja muun muassa itsestä kertomisessa, johtamiskäyttäytymisessä, keskeyttämisessä ja keskustelun hallinnassa lopettaa katsauksensa sanoihin: ”Olen käynyt läpi tutkimuskirjallisuutta näyttääkseni, että tutkimukset paljastavat miesten ja naisten välillä vallitsevan paljon enemmän yhtäläisyyksiä kuin eroavaisuuksia ja että henkilön sukupuolen tietäminen ei juuri auta täsmällisesti ennustamaan, kuinka henkilö tulee käyttäytymään monissa tilanteissa.” Lisäksi meta-analyysit ovat paljastaneet, ettei sukupuolella ole juurikaan ennustearvoa sosiaalisessa kanssakäymisessä (Canary ja Hause 1993, 129—141). Toisaalta Hall (1984 Canary et al. 1997, 9 mukaan) osoitti tutkimuksessaan, että sanattoman viestinnän kohdalla sukupuolen merkitys on huomattava. Muissakin tutkimuksissa on käynyt ilmi naisten suurempi herkkyys sanattomille vihjeille (Henley 1977, 13). Esimerkiksi Thompsonin (1967 Henleyn 1977, 13 mukaan) mukaan naiset ovat herkempiä sävyissä välittyville viesteille ja miehiä parempia havaitsemaan merkityksiä keskusteluista.

Useiden tutkimusten mukaan sukupuolten väliset erot viestinnässä eivät rajoitu pelkästään sanattomaan viestintään. Lisäksi käydään keskustelua siitä, mikä on havaittujen erojen syy. Niiden on nähty olevan milloin seuraus psykologisista eroista, milloin kulttuurista perua, jolloin erojen syynä olisivat aseman ja arvostuksen erot, milloin seuraus sosialisatioprosessin erilaisuudesta tyttöjen ja poikien kohdalla. Nämä näkökulmat

selittävät todennäköisesti jokainen osaltaan sukupuolten välisten viestinnällisten erojen syitä, eivätkä siksi sulje toisiaan pois. (Johnstone 1993, 68.)

6.1.1 EROT SOSIOEMOTIONAALISESSA VIESTINNÄSSÄ

Henley (1977, 15) kirjoittaa, että naisille kerrotaan ajoittain, erityisesti silloin kun he torjuvat sukupuolisia lähentelyjä, että he ”lähettivät merkkejä” tai ”osoittivat sukupuolista kiinnostusta”. Moni nainen ihmettelee, mikä hänen käytöksessään sai tällaisia tulokintoja aikaan. Frances (1979, 529—532) huomasi, että naiset hymyilevät ja nauravat miehiä enemmän kanssakäymistilanteissa. Eniten näin tekevät ne naiset, jotka kokevat olonsa epämukaviksi tai jotka arvioivat itsensä vetäytyviksi ja hienotunteisiksi. Naisten ja miesten välinen ero hymyilyn ja naurun määrässä on pienempi, kun tilanne on tuttu. Naiset siis ilmeisesti reagoivat uuden tilanteen aiheuttamaan epävarmuuteen nauramalla ja hymyilemällä. Francesin mukaan naisen rooliin katsotaan kuuluvan yhteyttä luova sosiaalinen käytös, joten ollessaan epätietoisia tilanteen vaatimuksista naiset turvautuvat siihen käytökseen, jonka he olettavat vastaavan sosiaalisia odotuksia. Miesten ei oleteta olevan samalla tavalla ystävällisiä ja yhteyttä luovia kuin naisten, minkä vuoksi he voivat olla vapautuneemmin vakavia.

Naiset myös katsovat keskustelukumppaniaan enemmän kuin miehet sekä puhuessaan että kuunnellessaan. Ero sekä hymyilyn että katseen määrässä on sama keskustelukumppanin sukupuolesta riippumatta. (Mm. Frances 1979, 530; Exline, Gray ja Schuette 1965 Henleyn 1977, 201—209 mukaan.) Useissa tutkimuksissa on huomattu, että eri sukupuolten välisissä keskustelutilanteissa naiset erikoistuvat yleensäkin miehiä enemmän positiiviseen sosio-emotionaaliseen käytökseen. He varmistavat, että kanssakäymistilanteessa vallitsee hyvä ilmapiiri ja yhteistyöhenki. Miehet puolestaan ovat erikoistuneet tehtäväkäyttämiseen. He huolehtivat enemmän siitä, että työ tulee tehdyksi. (Eagly 1987, 111.)

Näiden erojen seurauksena voi olla väärinkäsityksiä, joissa mies tulkitsee naisen hymyilemisen, katseen tai muun sosio-emotionaalisen käytöksen osoitukseksi mielenkiinnosta. Herää kuitenkin kysymys, eivätkö koko ikänsä naisten kanssa tekemisissä olleet miehet osaa erottaa naisten toverillista viestintäkäyttämistä flirtistia, mikäli se yllä-

siteerattujen tutkimusten mukaisesti on kuitenkin johdonmukaisesti erilaista kuin miesten.

6.1.2 EROT TILANTEEN ARVIOINNISSA

Abbeyn (1987, 173) mukaan useissa tutkimuksissa on todettu, että miehet näkevät muut ihmiset ja tilanteet naisia seksuaalisemmin. Eräässä Abbeyn (1982, 830, 836) kokeessa nainen ja mies keskustelivat keskenään lyhyen ajan. Sekä keskustelussa mukana olleet että keskustelua näkymättömistä seuranneet miehet pitivät sekä mies- että naispuolisia keskustelijoita viettelevämpinä ja seksuaalisesti vapaamielisempinä kuin keskustelussa olleet tai näkymättömistä keskustelua tarkkailleet naiset. Miehet myös pitivät naispuolisia keskustelijoita seksuaalisesti viehättävämpinä kuin naiset miespuolisia. Kokeellaan Abbey halusi osoittaa, että miehet tulkitsevat usein viettelemisenä tai seksuaalisen kiinnostuksen osoituksena tilanteen, jossa naiset ovat pyrkineet viestimään ainoastaan ystävällisyyttä.

Goodchilds ja Zellman (1984, 235—237) puolestaan pyysivät 14—18 -vuotiaita nuoria arvioimaan, olivatko mahdolliset treffeihin liittyvät asiat merkkejä kiinnostuksesta seksuaaliseen kanssakäymiseen treffikumppanin kanssa. Tyttöjen mielestä tytön paljastava tai seksikäs vaatetus (seksikkäällä vaatetuksella tytöt ja pojat tuntuivat ymmärtävän samaa asiaa) oli lähinnä merkki siitä, että tyttö seuraa muotia, kun taas pojat pitivät tytön asustetta merkinä siitä, että tämä olisi halukas harrastamaan seksiä. Pojat uskoivat tyttöjä useammin, että sellaiset käyttäytymismuodot kuten leikillinen paini tai kutittelu, rakkaudentunnustukset, toisiaan syvälle silmiin katsominen tai toisen ulkonäön kehuminen olivat osoituksia treffikumppanin halukkuudesta harrastaa seksiä. Kaikkien tutkijoiden esittämien kuvitteellisten treffitilanteiden kohdalla sekä pojat että tytöt uskoivat pojan olevan tyttöä halukkaampi harrastamaan seksiä. Lisäksi pojat olivat aina tyttöjä varmempia siitä, että myös tyttö on halukas harrastamaan seksiä.

Myers (1984 Galvinin ja Cooperin 1996, 274 mukaan) kirjoittaa, että ne naiset ovat harvassa, jotka eivät ole kokeneet seksuaalista painostusta, kun heidän platonisen ystävyys-suhteensa miespuolinen jäsen on halunnut ”täydellistää” heidän ystävyytensä. Rawlinsin (2001, 102—103) mukaan miehet naisia useammin saattavat vastakkaista sukupuolta olevien ystäviensä kohdalla ryhtyä pohtimaan romanssin mahdollisuutta. Bell (1981

Canaryn et al. 1997, 63 mukaan) sai selville, että miesten mielestä heidän tulisi yrittää muuttaa eri sukupuolta olevan henkilön ja itsensä välinen ystävyys romanttiseen, seksuaaliseen suhteeseen. Rose (1985, 73) huomasi puolestaan, että miehet hakeutuvat ystävyysuhteeseen naisten kanssa hyvin usein seksuaalisista motiiveista.

Tutkimukseni tapauksista neljä oli sellaisia, joiden kohdalla sillä, mitä mies kuvitteli naisen itsestään tai tilanteesta ajattelevan, saattoi olla merkitystä tapahtumien kulkuun. Lopullista varmuutta siitä, miten mies tilanteen näki tai missä määrin hän uskoi naisen olevan itsestään kiinnostunut, ei tietenkään voida saada häiritsijöitä kuulematta, mikä tämän tutkimuksen kohdalla ei ole mahdollista. Näistäkin neljästä tapauksesta kahdessa häiritty antoi kertomansa mukaan hyvin pian häiritsijän ymmärtää, ettei ole romanttisesti mielessä kiinnostunut tästä tai ettei viihdy tilanteessa. Kahdessa tilanteessa mies saattoi pidempään olla epä tietoinen naisen tunteista, mutta niissäkin nainen ennen pitkää teki selväksi, ettei ole kiinnostunut romanssista miehen kanssa. Silti kumpikin näistä kahdesta jatkoi vihjailujaan ja ehdottelujaan vielä jonkun aikaa.

Kuudessa tapauksessa tilanteen tai toisen henkilön väärin ymmärtäminen ei voinut olla häirinnän syynä. Osassa tapauksista siksi, että häirintä alkoi heti ensitapaamisesta, ja niin nopeasti, että naisella ja miehellä ei ollut mahdollisuutta tutustua toisiinsa tarpeeksi, että mies olisi ehtinyt tehdä minkäänlaisia johtopäätöksiä naisen viestintäkäyttäytymisen perusteella. Osassa siksi, että nainen oli heti miehen lähestymisyriytykset havaittuaan viestinyt selvästi käytöksellään, ettei hän ole kiinnostunut miehen vihjailuista, ehdotuksista tai muusta lähestymisestä. Tällä ei kuitenkaan ollut vaikutusta miehen käytökseen. Useissa tapauksissa miestä ei lisäksi tuntunut kiinnostavan romanttisen suhteen mahdollisuus; hän ei pyrkinyt tutustumaan naiseen tai luomaan itsensä ja naisen välille mukavaa ilmapiiriä tai synnyttämään naisessa luottamusta tai saamaan tätä viehättymään itsestään, vaan häirintäkäyttäytyminen oli epämiellyttävää, epäkohteliasta tai tunkeilevaa.

6.2 HÄIRITSIJÄN VUOROVAIKUTUSTAITOT

Viestintätilanteen ja toisen ihmisen viestinnän ymmärtäminen oikein vaatii vuorovaikutustaitoja. Spitzberg ja Cupach (1984, 34) puhuvat kyvykkyydestä (competence), jonka he jakavat seitsemään eri osa-alueeseen. *Kielellinen kyvykkyys* (linguistic competence)

ja *viestintäkyvykyys* (communicative competence) koskevat itse viestiä. *Sosiaaliset taidot* (social skills), ja *suhdekyvykyys* (relational competence) vertaavat sanomaa ja halutun vaikutelman saavuttamista. *Peruskyvykyys* (fundamental competence), *interpersonaalinen kyvykyys* (interpersonal competence) ja *sosiaalinen kyvykyys* (social competence) keskittyvät kanssakäymisen tuloksiin.

Kielellinen kyvykyys ja viestintäkyvykyys

Kielellinen kyvykyys on viestintäkyvykyiden ehto. Se on kykyä muodostaa kieliopillisesti oikeita viestejä eli edellyttää kieliopin sääntöjen hallintaa. Viestintäkyvykyys on kykyä hoitaa kanssakäyminen toisten ihmisten kanssa hyvin, tuntee hyväksyttävälle käytökselle asetetut kulttuuriset, sosiaaliset ja interpersonaaliset säännöt ja toimia niin, että viestintä sopii kulloiseenkin tilanteeseen. Myös tehokkuutta tai tavoitteiden saavuttamista pidetään usein merkinä kyvykkästä viestinnästä. Henkilöllä saattaa tosin olla saman vuorovaikutuksen sisällä useita tavoitteita, joiden välillä hänen täytyy tasapainoilla niin, ettei saavuttaisi jotain tavoitettaan toisten tavoitteiden kustannuksella. (Redmond 1995b, 22; Spitzberg 1988, 68; Spitzberg ja Cupach 1984, 63, 66—67.)

Sosiaaliset taidot ja suhdekyvykyys

Sosiaalisten taitojen tutkimus selvittää, miten eri käyttäytymismuodot liittyvät yleisellä tasolla sellaisten vaikutelmien syntyyn kuten jännittyneisyys, taitavuus tai viehättävyys. Suhdekyvykyiden alueella taas tutkitaan, miten käyttäytyminen saattaa synnyttää vaikutelmia kyvykydestä yksittäisissä tapauksissa, konteksteissa ja tilanteissa. Suhdekyvykyiden merkki on se, että kanssakäymisen kaikilla osapuolilla on tunne onnistuneesta vuorovaikutuksesta. Keskeistä suhdekyvykydessä on muiden huomioiminen asianmukaisesti. (Spitzberg ja Cupach 1984, 34—36, 68—69.)

Peruskyvykyys ja interpersonaalinen kyvykyys

Peruskyvykyiden kohdalla avainasemassa on sopeutuvuus. Se edellyttää, että ihmisen on oltava tietoinen fyysisestä ja sosiaalisesta ympäristöstään. Tällainen tietoisuus on mahdollista ainoastaan, mikäli ihminen pystyy erittelemään eri konteksteja niin, että hän tunnistaa oikein sen kontekstin, jossa hän kulloinkin toimii. Tämän jälkeen hänen olisi

kyettävä mukautumaan toimintaympäristöönsä ja sen muutoksiin. Henkilön rooli määrittää sosiaaliset odotukset hänen käyttäytymiselleen. Interpersonaalisen kyvykkyyden alueella kiinnostuksen kohteena on tehokkuus, eli sellaiset piirteet tai psykologiset prosessit, joiden avulla ihminen saavuttaa interpersonaaliset tavoitteensa. (Spitzberg ja Cupach 1984, 34—36.)

Sosiaalinen kyvykkyys

Sosiaalinen kyvykkyys on sellainen piirre tai ryhmä piirteitä, jotka helpottavat tiettyjen sosiaalisten roolien esittämistä. Spitzbergin ja Cupachin (1984, 42—45) mukaan sosiaalisesti kyvykkään vuorovaikutuksen pohjalta löytyvät seuraavat neljä taitorakennelmaa: *ajattelun monipuolisuus* (cognitive complexity), *empatia*, *roolinotto* (role taking) ja *kanssakäymisen hallinta* (interaction management.)

Ajattelultaan monipuoliset ihmiset käyttävät useampia tulkintoja havainnoidessaan ja kuvaillessaan muita ihmisiä. He näkevät henkilön toiminnan lähtökohtana sisäiset motiivit ja persoonallisuuden. He pystyvät ymmärtämään myös ristiriitaisuuksia jonkun ihmisen käyttäytymisessä ja tuohon ristiriitaisuuteen mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä. Sen sijaan ajattelultaan yksipuolisemmat ihmiset eivät havaitse aste-eroja toisissa, he eivät huomaa hienovaraisia eroja ihmisten välillä eivätkä ymmärrä ulospäin näkyvän käytöksen taustalla vaikuttavia sisäisiä voimia. (Wood 1997, 178—181.)

Empatia ja roolinotto ovat hyvin läheiset käsitteet. Roolinotto tarkoittaa toisen henkilön roolin kuvittelemista ja hahmottamista, jotta kanssakäyminen olisi helpommin hallittavissa. Empaattisuus puolestaan on tunnetason reaktio toisen henkilön tunnekokemukseen tai tunnetilaan. Sekä roolinotto että empaattisuus auttavat henkilöä ennustamaan toisen reaktioita viesteihin. (Spitzberg ja Cupach 1984, 45.)

Kanssakäymisen hallinnassa on kyse siitä, että henkilö kykenee muodostamaan ja pitämään yllä keskustelua. Hän osaa neuvotella keskustelun aiheista, ottaa vuoron, mennä mukaan tai poistua keskustelujaksosta ja viedä keskustelunaihetta eteenpäin joustavasti. (Spitzberg ja Cupach 1984, 46.)

Vuorovaikutustaidot häirintätilanteessa

Mikäli häirintä johtuisi häiritsijöiden puutteista viestintä- tai muussa kyvykkyydessä, nuo samat puutteet olisivat nähtävissä heidän muussakin viestinnässään. Jos he siis käyttäytyvät normien mukaisesti tai viestivät onnistuneesti muiden työtovereiden kanssa, syynä häirintään ei voi olla vähäinen kyvykkyys. Haastattelujeni perusteella kaksi häiritsijöistä, arvostettu teatteriohjaaja ja johtava opettaja, olivat erittäinkin kyvykkäitä viestijöitä halutessaan, myös häiritsemiensä naisten kohdalla. Näissä tapauksissa häirintä ei siis selity vähäisellä vuorovaikutuskyvykkyydellä. Suurimman osan häiritsijöiden kohdalla on kuitenkin vaikea sanoa, kuinka kyvykkäitä nämä sosiaalisesti tai viestintätaidoiltaan ovat, koska naiset joko näkivät näitä ihmisiä vain silloin, kun mukana oli häiritsevä käyttäytyminen heitä itseään kohtaan, tai koska naiset eivät voineet häirintää koettuaan arvioida puolueettomasti sitä, millaiselta häiritsijä mahdollisesti vaikutti muiden silmissä. Muutamassa tapauksessa naiset arvelivat miehen olleen ainakin jossain määrin kömpelö vuorovaikutustaidoiltaan tai sitten niin eksentrisen, että hänen käyttäytymisensä ei välttämättä miellyttänyt ketään, mutta häntä oli opittu sietämään. Tuollaisen eksentrisyyden takana ei välttämättä ole niinkään vuorovaikutustaitojen puute vaan haluttomuus sopeutua normeihin.

On todennäköistä, että monet häiritsijöistä tunsivat kyllä yhteisön sosiaaliset säännöt ja normit, eli olivat viestintäkyvykkyydeltään vähintään keskivertoja, mutta heitä ei syystä tai toisesta kiinnostanut noudattaa noita sääntöjä ja normeja näiden naisten kohdalla. Toisaalta, koska myös se, että henkilö saavuttaa omat tavoitteensa vuorovaikutustilanteissa, on osoitus viestintäkyvykkyydestä, voi olla, että miesten tavoite näissä tilanteissa onkin ollut joku muu kuin kummankin onnistuneeksi kokema vuorovaikutus. Ehkä he ovat myös saavuttaneet nuo tavoitteensa ja osoittaneet siten, että heidän kohdallaan viestintäkyvykkyys ei ole ongelma. Varmuutta tästä ei tietenkään voida saada kuulematta miesten näkökulmaa tilanteesta.

Ainakaan niissä tapauksissa, joissa miehet ilmaisivat naisille selvästi toiveensa sukupuolisesta kanssakäymisestä, miesten interpersonaalinen kyvykkyys ei ole riittänyt siihen, että he olisivat saavuttaneet tavoitteensa vuorovaikutuksessa. Ja kaikkien häirintätapausten kohdalla voidaan todeta henkilön suhdekyvykkyyden olleen vähäinen, sillä toiselle osapuolelle ei jäänyt tunne onnistuneesta vuorovaikutuksesta. Sitä, halusi-

ko häiritsijä alunperinkään toimia suhdekyvykkäästi, ei jälleen voida tietää haastattele-matta häntä itseään.

6.3 MIESTEN KÄSITYKSIÄ HÄIRINNÄSTÄ

Collinsin ja Blodgettin (1981, 78, 81—82) mukaan naiset ja miehet ovat varsin pitkälle samaa mieltä siitä, mitä häirintä on, mutta eri mieltä siitä, kuinka usein häirintää tapah-tuu. Kaksi kolmesta miehestä on sitä mieltä, että häirinnän määrää työssä liioitellaan suuresti. Naisista samaa mieltä heidän kanssaan on joka kolmas. Miehet tosin ovat tutki-muksen mukaan todistaneet naisia harvemmin häirintätilanteita. On epäselvää, johtuuko tämä siitä, että häiritsijä ei viitsi ahdistella työtoveriaan muiden miesten nähden, vai johtuuko asia siitä, että miehet ovat nähneet häirintää, mutta toisin kuin naiset eivät ole osanneet sitä sellaiseksi tulkita.

Högbackan mukaan moni mies on hämmästynyt kuultuaan, että hänen käyttäytymisensä on itse asiassa ollut sukupuolista häirintää (Högbacka 1987b, 2). Toisaalta Dougherty (1999, 444) huomasi miesten olevan huolissaan siitä, että heidän täytyy varoa kaikkea käyttäytymistään, ettei heidän ystävällisiä eleitänsä ymmärretä virheellisesti sukupuoli-seksi häirinnäksi. Mongeaun ja Blalockin (1994, 257) tutkimuksen mukaan ihmiset erottavat kuitenkin hyvin selvästi toisistaan läheisyyskäyttäytymisen ja sukupuolisen häirinnän huolimatta niihin liittyvistä monista samankaltaisuuksista. Läheisyyskäyttäy-tyminen koetaan hyvin positiivisena, mutta sukupuolinen häirintä hyvin negatiivisena asiana.

Doughertyn (1999, 445—446) mukaan tutkimuksissa käy ilmi kaksi päälinjaa, joiden mukaisesti miesten näkemykset sukupuolisesta häirinnästä ja ahdistelusta jakaantuvat. Ensimmäisen mukaan miehet näkevät harvemmat käyttäytymismuodot sukupuolisena ahdisteluna kuin naiset. Toisen mukaan miehet pitävät suurinta osaa ahdistelukäyttäyty-misestä normaalina, mikä joissakin tutkimuksissa on selitetty sillä, että miehiltä on kautta aikojen odotettu vallan ja seksuaalisuuden viestimistä.

Tangrin ja kumppaneiden (1982, 49) tutkimuksessa selvisikin, että miehistä alle puolet pitää sukupuolisena häirintänä kiusoittelua, vitsailua, huomautteluja tai kysymyksiä, jotka ovat seksuaalisia luonteeltaan. Collinsin ja Blodgettin (1981, 81) tutkimuksessa

24 % naisista ja 8 % miehistä piti häirintänä sitä, että miespuolinen työntekijä mittailee katseellaan (eyes up and down) naispuolista työtoveriaan. Henley (1977, 113) huomasi, että naiset suuttuvat miehiä useammin, jos heitä kosketellaan paljon. Eräässä Espanjassa tehdyssä tutkimuksessa puolestaan kävi ilmi, että miehet näkevät häiritsevän toimintansa usein luonnollisena ja ovat vakuuttuneita, että naiset pitävät heidän provosoivasta käyttäytymisestään. Miesten mukaan se, jos naiset eivät ymmärrä heidän seksistisiä vitsejään, tarkoittaa, ettei naisilla ole huumorintajua. (Alemay et al. 1999, 173.)

Diehlin (1996 Dougherty 1999, 445, 448 mukaan) mukaan miehet itse huomattessaan olevansa sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun kohteena saattavat ottaa sen kohteliaisuutena. Dougherty arvelee, että miehet saattavat tästä johtuen uskoa naistenkin olevan otettuja, jos heitä häiritään.

Johtuen useissa tutkimuksissa ilmenneistä eroista siinä, kuinka miehet ja naiset ymmärtävät sukupuolisen häirinnän, U.S.A:n korkein oikeus perusti ”järkevä (reasonable) nainen” -standardin määrittämään sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun rajaa oikeustapauksissa (Baker 1992, 691—693; Simon 1991 Berryman-Finkin ja Rileyn 1997, 36 mukaan). Standardin mukaan oikeus luottaa jonkun järkevänä pidetyn naisen tulkintaan siitä, onko tilanteessa tapahtunut häirintää vai ei.

Kahta lukuunottamatta kaikki haastatteleman naiset olivat vakuuttuneita, että heitä häirinneet miehet tiesivät häirinnän olleen heidän mielestään epämiellyttävää. Toisin sanoen suurin osa miehistä tiesi, että heidän provosoiva käyttäytymisensä ei ole naisten mielestä luonnollista tai imartelevaa.

6.4 VALLAN MERKITYS

Varsan (1993, 52—53) mukaan sukupuoliseen häirintään työelämässä liittyy ainakin kaksi valtaolttavuutta. Ensinnäkin työelämässä vallitseva rakenteellinen epätasa-arvo, mikä tarkoittaa, että naiset ja miehet sijoittuvat eri työmarkkinoille, eri asemiin organisaatioissa ja eri tuloryhmiin. Toisaalta sukupuoliseen häirintään liittyy naisen ruumiin seksualisoiminen ja sen avulla käytetty valta. Samat adjektiivit tarkoittavat eri asiaa miehistä puhuttaessa ja naisista puhuttaessa. Esimerkiksi kunniaton mies pelaa tai juo,

kunniaton nainen mielletään seksuaalisessa mielessä kunniaattomaksi. Mies on tekojensa kautta kunniallinen tai moraalinen, nainen seksuaalisen käyttäytymisensä kautta.

6.4.1 VALTAEROT SUKUPUOLISEN HÄIRINNÄN SYYNÄ

Ylemmässä asemassa olevalla henkilöllä katsotaan olevan oikeus lähestyä alemmassa asemassa olevaa, puhutella tätä etunimellä ja kysellä henkilökohtaisia asioita (Henley 1977, 73; Goffman 1972, 64). Sama pätee kosketukseen. Goffman (1972, 72—74) tutki erään mielisairaalan osaston kosketuskäyttäytymistä. Hän huomasi, että hoitajat, valvojat ja potilaat olivat toisiinsa nähden samanarvoisia ja saattoivat siten kosketella toisiaan samojen sääntöjen mukaisesti. Sen sijaan lääkärit koskettelivat kyllä muiden ryhmien jäseniä osoittaen näin toverillista tukea ja lohtua, mutta muiden ryhmien jäsenet kokivat, että vastavuoroinen koskettaminen olisi heidän osaltaan röyhkeää käytöstä. Henleyn (1977, 106) mukaan miehet, jotka ovat (California Psychological Inventoryn, CPI:n mukaan) luonteeltaan tavanomaista hallitsevampia, eivät koskaan tunne epäröintiä koskettaessaan toista henkilöä silloin, kun tilanne tuntuu vaativan sitä. Tavanomaista vähemmän hallitsevista miehistä ja tavanomaista hallitsevammista naisista noin puolet kokee arkuutta koskettaessaan toista silloin, kun heistä tuntuu, että heidän kuuluu niin tehdä. Epävarmimpia koskettajia ovat sellaiset naiset, jotka ovat tavanomaista vähemmän hallitsevia.

Tannenin (1987, 95—96) mukaan arvoasemasta johtuvat käyttäytymissääntöjen erot näkyvät hyvin lasten ja aikuisten välisissä suhteissa. Aikuinen voi kosketella lasta, kysellä häneltä yksityisiä kysymyksiä ja puhutella häntä etunimellä, mikä oikeus ei ole vastavuoroinen. Sama pätee johtajien ja työntekijöiden välisiin suhteisiin ja hyvin usein naisten ja miesten välisiin suhteisiin. Naisia puhutellaan Tannenin mukaan useammin etunimellä kuin miehiä, heitä kosketellaan helpommin ja heistä käytetään harvemmin arvonimeä.

Ylemmässä arvoasemassa olevat valtaavat enemmän tilaa vartalollaan, puhuvat enemmän ja keskeyttävät toisen useammin kuin heidän alemmassa arvoasemassa olevat viestintäkumppaninsa. Ylemmässä arvoasemassa olevat henkilöt tunkeutuvat viestintäkumppanin alueelle koskettelemalla tätä ja osoittelemalla häntä tai hänen omaisuuttaan. Myös sukupuoli vaikuttaa nonverbaaliin käytökseen. Miehet ottavat enemmän horison-

taalista tilaa kuin naiset, osoittavat useammin toisen omaisuutta kohti ja koskettelevat toista useammin sekä nauravat harvemmin kuin naiset. (Leffler, Gillespie ja Conaty 1982, 153.)

Henley (1977, 103) huomasi, että miehet koskettelevat naisia useammin kuin naiset miehiä, vanhat koskettelevat nuoria enemmän kuin toisin päin ja ylemmässä asemassa olevat henkilöt koskettelevat alemmassa asemassa olevia enemmän kuin toisin päin. Samanlaisia päätelmiä teki Thomas Cannon (1973 Henleyn 1977, 104 mukaan) tutkimuksessaan, jonka mukaan ihmiset koskettelevat eniten alemmassa arvoasemassa olevia, toiseksi eniten samassa arvoasemassa olevia ja vähiten ylemmässä arvoasemassa olevia henkilöitä.

Tällaista valta-asetelmista johtuvaa viestinnän epätasa-arvoa saattoi olla mukana ainakin siinä tutkimassani tapauksessa, jossa johtava opettaja vakaasti vaati, että hän ja nuori sijaisopettajatar jakavat yhteisen sängyn. Sama tuskin olisi ollut mahdollista toisin päin. Samankaltaiset valta-asetelmat löytyvät myös tapauksesta, jossa arvostettu vanhempi ohjaaja vihjaili sukupuolisesta kanssakäymisestä nuorelle näyttelijättärelle ilman, että tämä uskalsi lopettaa tilannetta, sekä tapauksesta, jossa laivan perämies vietti yövahtivuorot vihjaillen kesäharjoittelijatytölle siirtymisestä työvuoron jälkeen miehen hyttiin. Samoin tapausta, jossa vanhempi ja ylemmässä asemassa oleva työntekijä kyseli naispuolisilta työntekijöiltä näiden sukupuolielämästä ja eräässä kokouksessa koppasi yhden heistä syliinsä, olisi vaikea kuvitella tapahtuvan, mikäli valta-asetelma olisi toisin päin, tai ainakaan sen jatkuvan yhtä kauan.

6.4.2 HÄIRINTÄ VALLAN VÄLINEENÄ TAI VÄÄRINKÄYTTÖNÄ

Women's democratic movement totesi vuonna 1994, että sukupuolinen häirintä ja ahdistelu on aina häiritsijän ilmaus oletetusta sosiaalisesta ylemmydestään, myös silloin kun hän ei ole uhriaan korkeammalla hierarkiassa. Häirintää käytetään pitämään naiset paikallaan ja perinteisessä roolissaan. (Alemay et al. 1999, 177.) Tutkimuksissa ollaankin varsin yksimielisiä siitä, että ahdistelu on aina jonkinasteista vallan väärinkäyttöä. Miespuoliset johtajat saattavat käyttää seksuaalisuutta, sukupuolista häirintää, seksististä vitaisua ja sukupuolista hyväksikäyttöä rutiininomaisina tapoina ylläpitää auktoriteettiaan. Usein miesten käytös, kuten tuijottaminen, naurahtelu ja virnuilu, saattaa vaikuttaa har-

mittomalta, jopa viattomalta, mutta tuo ilmeinen naiivius on sinänsä miehistä vallankäyttöä. (Merikallio 2001, 21; Högbacka et al. 1987a, 7; Hearn ja Parkin 1987, 93.)

Ahdistelun perustuminen ainakin osaltaan vallan väärinkäyttöön selittäisi Högbackan ja kumppanien (1987a, 118) havainnon, jonka mukaan assertiivisia naisia ahdistellaan useammin kuin ei-assertiivisia. Eli miehet saattaisivat ahdistella niitä naisia, joiden he kokevat olevan uhka omalle asemalleen tai ”hyppivän nenälleen”. Ahdistellut miehet ovat sen sijaan yleensä luonteeltaan keskimääräistä empaattisempia, joten sama ei ainakaan tämän perusteella pätsisi toisin päin.

Sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun näkeminen vallankäyttönä perustuu raiskauksesta tehdyille kirjallisuudelle. Raiskaus ei ole sukupuolista käyttäytymistä, vaan vallan osoitus. Tämän käsityksen laajentaminen sukupuoliseen häirintään ja ahdisteluun on Gutekin ja Moraschin (1982, 56—57) mukaan monessa mielessä järkevää, sillä näillä kahdella on yhteisiä piirteitä. Raiskaus on sellainen seksuaalinen teko, jota toinen osapuoli ei halua. Samoin sukupuolinen häirintä. Raiskauksessa miehet käyttävät hyväkseen suurempaa fyysistä voimaansa ollakseen seksuaalisessa kanssakäymisessä naisten kanssa. Samoin joidenkin mukaan sukupuolisessa häirinnässä miehet käyttävät korkeampaa asemaansa yrityksessä vaatiakseen naisilta seksuaalisia palveluksia.

Jotkut selittävätkin sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun nimenomaan sellaisena vallan väärinkäyttönä, jossa ne joilla on valtaa, yleensä ylemmässä asemassa olevat miehet, käyttävät sitä yleensä alemmassa asemassa oleviin naisiin. Noin 30 %:ssa tapauksista häiritsijä on esimies tai pidempään työssä ollut kollega. (Timmerman ja Bajema 1999, 32.) Myös italialaisissa tutkimuksissa sukupuolista häirintää ja ahdistelua pidetään suurimmassa osassa tapauksista seurauksena ylemmässä asemassa olevan narsistisesta halusta käyttää valtaa alaiseen, työnhakijaan tai henkilöön, jolla on joko taloudellisia ongelmia tai muutoin suuri tarve saada tai pitää työnsä (Alemay et al. 1999, 178).

Itse korostaisin Women’s Democratic Movementin lausumaa, jonka mukaan häirintä on ilmaus häiritsijän oletetusta sosiaalisesta ylemmyydestä, vaikka hän ei olisi uhriaan korkeammalla hierarkiassa. Varsinkin Suomessa, jossa naisten ja miesten tehtävät ja asemat työelämässä ovat jatkuvasti lähentyneet toisiaan, häirintä voi olla miesten keino pitää kiinni ylilyöntiasemastaan muutoin samassa asemassa olevaan naiseen. Tätä ole-

tusta tukee Timmermanin ja Bajeman (1999, 26—28) huomio, jonka mukaan sukupuolista häirintää esiintyy eniten yrityksissä, joissa naisten ja miesten välinen ero valta-asemissa on lähimenneisyydessä kaventunut. Etelä-Euroopan tilanne taas on todennäköisesti hyvin toisenlainen arvioiden esimerkiksi Italiassa ja Kreikassa tehtyjen tutkimusten perusteella (ks. European Commission 1999). Naisten ammatillinen asema on monissa eteläeurooppalaisissa maissa yhä niin huono ja suoja miesten mielivaltaa vastaan niin heikko, että miespuoliset kollegat voivat halutessaan käyttäytyä naispuolisia työtovereitaan kohtaan melkein niin kuin haluavat. Tällöin myös sukupuolisen häirinnän takana vaikuttanevat ainakin osittain muut motiivit kuin Suomessa.

Muutamassa tutkimassani tapauksessa voisi periaatteessa olla kyse siitä, että mies käyttäytymisellään pyrkii pääsemään naisen niskan päälle. Muun muassa tapaus, jossa miespuolinen varastomies tulee tuijottelemaan naispuolista rekkakuskia ja tämän naispuolisia apureita ja kertoilemaan näille kaksimielisiä vitsejä, voisi olla miehen (ehkä tiedostamaton) keino tehdä rekkakuskista vain nainen eikä muiden miesten veroinen kollega. Ravintolan omistajapariskunnan mies taas oli haastateltavani mukaan hieman ulkopuolinen koko ravintolassa, koska hänen vaimonsa oli se, jolla oli kokemusta ravintolalasta, ja työntekijänaiset tunsivat myös ravintola-alaa. Omistajapariskunnan toisena puoliskona miehen olisi pitänyt olla auktoriteetti, mutta tiedoiltaan ja taidoiltaan hän ei sellainen ollut. Häirinnällä hän saattoi osoittaa itseään ammattitaitoisemmille tarjoilijatyöille näiden paikan.

H9: Ja itse asiassa ne oli vastikään laittanu sen ravintolan pystyyn. --- Se nainen oli aikasemmin ollu ravintolassa, ja se nainen oli selkeesti se johtaja, ja sitte tää mies oli tullu ihan muista hommista ravintolaan, et se oli aika semmonen—jotenki vähän hukassa koko hommassa siihen aikaan. --- Et se nainen oli selkeesti mun työnantaja ja mun esimies. --- Ja sitte taas tää mies jotenki oli siellä, et se, siihen aikaan se mies ei ees hirveesti tehny siellä töitä. 81

Naispuolista opettajaansa häirinneelle miesopiskelijaryhmälle häirintä saattoi olla ainoa tapa ottaa tilanteessa jotain valtaa itselleen, kun opiskelijat oli pakotettu kurssille heidän pitkään jatkuneen työttömyytensä vuoksi.

H7: Siks, että niitä vitutti olla siellä, ja kuten mä sanoin, niin varmaan kaikki kouluttajat sai kärsiä siitä, että ne oli siellä pakolla ne opiskelijat, että tuli sitä paskaa niskaan, niin varmaan osa, osittain se oli ihan --- semmosta turhautumisen purkua välillä aggressiivisellakin tavalla sanatasolla kouluttajaa kohtaan, koska et sä voi—ei sull oo

ketään muuta, jolle sä siinä tilanteessa, --- keneen muuhun sä purat sen kun siihen kouluttajalle, joka siellä nyt edessä puhuu, se edustaa sitä koko systeemiä, vaikka se olis vaan palkattu ulkopuolelta tuntiopettajaks. 82

H7: Saatto olla myös, et ne koki myös itsensä uhatuksi tietyllä tapaa, --- voi olla, et ne yritti myöskin tahollaan selviytyä siinä tilanteessa, ja se oli niitten tapa. Että selviytyä siis siitä, että, että nyt tulee joku tyyppi, joka on opiskellu enemmän ku me, ja joka on tämmönen kirjanoppinu, ni se tulee selittää meille jotain tosi vaikeeta asiaa, ja mitenkä me nyt pärjätään tässä. Se voi olla myöskin se, et joutua jonkun uuden asian eteen, ku sä et tiedä, mitä se sisältää, mut se on jotain, apua, se on jotain hienoo, jotain, vittu vuorovaikutusta ja ja ja näin. Että ensinnäkään ei vois vähempää kiinnostaa ja toiseks tajuunks mä siitä mitään. --- Koska mä myöskin sen luin rivien välistä aika paljon, et niitä pelotti se, et onks tää nyt jotain tosi hienoo ja vaikeeta ja tää on tämmöstä, --- niinku jo- joku joskus mulle sanokin, joku nainen myöhemmäs ryhmässä, että --- ”ne, jotka haluaa, ni menköön yliopistoon lukemaan tämmösiä hienoja asioita”, että ”myö duunarit ei tämmösiä tarvita.” Ni se voi olla sekin, et ne koki mut vähä semmonsena jonkun uhkaavan asian sanansaattajana, ja kun mä saavun sinne, niin mut pitää jotenkin vähän silleen möyhentää. --- Ehkä se oli semmonen puolustusreaktio. 83

Taideleirillä opettajansa häiritsemäksi joutunut nainen kertoi opettajan olleen hyvin epävarma aina, kun tuli kysymys taiteesta. Kuitenkin jutellessaan naiselle kaksimielisiä ja tuijotellessaan tätä mies käyttäytyi omaa asemaansa korostavasti ja erityisen itsevarmasti.

H8: Se on jännä, et sit, sit sen kerran, ku se yritti vähän maalauksest puhua, ku mä olin vähä valittanu sitä, et ku tääll ei saa mitään opetusta, niin niin sen kerran se oli sitte jote- äärettömän epävarman olonen. Ja se oli muutenki, oli epävarman olonen, mutta sit jotenki se yritti sit olla --- vahvoilla täs helkkarin huonos huumorissa. 84

H8: Sit semmosta yleises olemuksessa just sitä, et vähä itsetyytyväisenä seistään tai istutaan siinä... 85

H8: Se on vähä semmost, semmost pysähtynyttä ja hidasta, et tästä nyt tavallaan nautitaan siitä, et ollaan tässä, tai et hän on tässä jonkunlaisessa asemassa ikään kuin, tai ei ainakaan samassa muhun nähden. Jonkunlaist vallankäyttöä. Jotain semmost, kuvittelaa, et se oma olemus tekee vaikutuksen. (Nauraa.) 86

Ohjaajan ja perämiehen tapauksissa kyse voisi myös olla oman aseman korostamisesta ja naisen asettamisesta tavallaan vieläkin vähäisempään asemaan, mutta toisaalta on vaikea kuvitella, että nuori kokematon näyttelijätär tai nuori harjoittelijatyttö edustaisivat näille miehille siinä määrin uhkaa, että he kokisivat tarvetta tällaiseen valtansa alleviivaukseen.

6.5 ORGANISAATION PIIRTEET

Timmerman ja Bajema (1999, 6, 26—28) huomasivat, että jotkut organisaation piirteet voivat joko helpottaa tai ehkäistä sukupuolista häirintää. Tällaisia ovat

- Organisaation koko

Eniten ilmoituksia vakavasta sukupuolisesta häirinnästä tulee naisilta, jotka työskentelevät yli 50 henkilön yrityksissä. Myös Högbäck ja kumppanit (1987a, 119) huomasivat tutkimuksessaan, että mitä suurempi työyhteisö oli, sitä enemmän naisia ahdisteltiin.

- Esimiehen sukupuoli

Naisen johtamissa työpaikoissa työskenteleviä naisia häiritään vähemmän kuin miesten johtamissa.

- Vallan jakautuminen organisaatiossa

Vallan tasapaino miesten ja naisten tehtävien välillä vaikuttaa sukupuolisen häirinnän ilmenemiseen työpaikoilla. Vähiten sukupuolista häirintää esiintyy sellaisilla työpaikoilla, joilla sukupuolet ovat suhteellisen tasa-arvoisia. Näillä työpaikoilla miehet ja naiset kansoittavat melko tasaisesti hierarkian eri tasoja. Eniten sukupuolista häirintää ei kuitenkaan esiinny niillä työpaikoilla, joilla ero vallan määrässä miesten ja naisten välillä on suuri, vaan työpaikoilla, joilla ero on lähimenneisyydessä pienentynyt, muttei vielä saavuttanut tasa-arvoisuutta.

- Organisaatiokulttuuri

- a) Työympäristön seksualisoituneisuus

Sekualisoituneessa työympäristössä käyttäytymisen selkeät seksuaaliset muodot ovat osa organisaatiokulttuuria. Sukupuolinen häirintä on yleisempää esimerkiksi sellaisissa yrityksissä, joissa vaatteisiin ja ulkonäköön liittyvät huomautukset ovat jokapäiväistä rutiinia. Epämuodollinen käytös näissä yrityksissä on miesjohtoista, miehet esimerkiksi päättävät keskustelunaiheet ja huumorilajin lounas- ja kahvitauoilla.

- b) Sukupuolisen häirinnän suvaitseminen

Naiset kokevat enemmän sukupuolista häirintää organisaatioissa, joissa sosiaalis-seksuaalinen normisto on keskimääräistä vapaamielisempi.

c) Sosiaalinen ilmasto

Sellaisissa yrityksissä, joissa ihmisiä pidetään tärkeinä (työntekijäkeskeiset yritykset), työntekijät kokevat vähemmän sukupuolista häirintää kuin sellaisissa, joissa tärkein päämäärä on saada työ tehdyksi (työkeskeiset yritykset).

d) Työn ja henkilökohtaisten velvoitteiden yhteensovittaminen

Yrityksen sensitiivisyys työntekijän vaikeuksille sovittaa yhteen työ ja perhe tai henkilökohtainen elämä vaikuttaa sukupuolisen häirinnän määrään vähentävästi.

- Organisaation sukupuolijakauma

Miesvaltaisten alojen naispuolisia työntekijöitä häiritään keskimääräistä useammin, mutta myös naisvaltaisten alojen työntekijät joutuvat keskimääräistä useammin häirinnän kohteiksi. Ahdistelulle alttiita ammatteja ovat esimerkiksi poliisi, bussi- tai taksi-kuski, tarjoilijatar, sairaanhoitaja tai myyntihenkilö. Suomalaisen tutkimuksen mukaan meidän maassamme häirinnälle altteimpia ammatteja ovat poliisi (70 % naispuolisista työntekijöistä on kärsinyt sukupuolisesta häirinnästä), rakennustyöläiset (n. 60 % naispuolisista työntekijöistä), tarjoilijat (n. 50 % kaikista työntekijöistä), psykiatriset sairaanhoitajat (n. 50 % kaikista työntekijöistä) ja vammaisten hoitajat (36 % miespuolisista työntekijöistä). Suomalais tutkimuksessa huomattiin, että sekä naiset että miehet joutuvat keskimääräistä suuremmalla todennäköisyydellä sukupuolisen häirinnän kohteiksi, mikäli he ovat sukupuolensa ainoa edustaja työpaikalla. (Högbacka et al. 1987a, 118—119.) Miesvaltaisilla aloilla työskentelevät naiset myös kärsivät enemmän häirinnästä aiheutuvista negatiivisista seurauksista. Gutekin ja Moraschin (1982, 68) tutkimuksessa kävi ilmi, että miesvaltaisilla työpaikoilla työskennelleistä naisista viidesosa oli eronnut jossain vaiheessa työstään sukupuolisen häirinnän takia, kun muilla aloilla 9 % työntekijöistä oli eronnut samasta syystä. 43 % miesvaltaisten alojen naisista oli kärsinyt sukupuolisesta häirinnästä johtuvista kielteisistä seurauksista, muiden alojen naisista 30 %.

Gutek ja Morasch (1982, 55, 58) ovat sitä mieltä, että sellaisilla työpaikoilla, joissa sukupuolijakauma on kumpaan tahansa suuntaan vino, tapahtuu sukupuoliroolin ylikorostumista. Se tarkoittaa sellaisten käyttäytymistä säätelevien sukupuoliodotusten siirtämistä työpaikalle, jotka ovat työhön liittymättömiä tai työpaikalle sopimattomia. Jos naisen odotetaan työpaikalla tuovan esiin naisen sukupuolirooliin liitettyjä ominaisuuksia, kuten jos hänen oletetaan olevan seksiobjekti tai tuovan esiin seksuaalisuutta käytöksessään, ulkonäössään tai pukeutumisessaan, on tapahtunut sukupuoliroolin yli-

korostuminen. Samasta on kyse, jos naispuoliselta työntekijältä odotetaan miespuolisia työntekijöitä suurempaa äidillisyyttä, sympaattisuutta tai lojaalisuutta. Tällaisia odotuksia voi olla sekä miehillä että naisilla. Sukupuoliroolin ylikorostuminen voi näkyä naisen koskettamisena tai hänen tekemisenään seksuaalisten huomautusten tai eleiden kohteeksi.

Tällaisesta sukupuoliroolin ylikorostumisesta saattoi olla kyse useassakin tutkimassani häirintätapauksessa. Naispuolista rekkakuskia tuijoteltiin, kun hän joutui pyllistelemään kuormaa tehdessään. Naispuolinen opettaja joutui ainoana naisena luokassa miesopiskelijaryhmän seksistisen huulenheiton kohteeksi (miehet olivat vielä itse olleet töissä rakennuksilla, jotka jo sinänsä ovat sukupuolijakaumaltaan vinoja työyhteisöjä). Autokuljettaja seiso i puhelinvaihteessa työskennelleen tytön selkää vasten tai istui tuijottamassa tämän ja muiden puhelinvaihteen hoitajien työskentelyä. Miespuolinen perämies teki laivaan kesäharjoittelijaksi tulleelle naiselle sukupuolisia huomautuksia tämän ulkonäöstä ja ehdotteli sukupuolista kanssakäymistä. Ja yrityksen miespuolinen työntekijä pistäytyi ajoittain toimistotyöntekijöiden luona huomauttelemassa näiden takapuolien leviämisestä tai rintojen koosta.

Sukupuoliroolin ylikorostuminen voi johtua siitä, että sukupuolirooli on perustavamman tason kognitiivinen kategoria kuin työrooli. Henkilö asetetaan ensin sukupuolensa mukaiseen kategoriaan, vasta sitten ammatin mukaiseen. Toisaalta joskus syy voi olla myös naisissa, jotka mahdollisesti tuntevat olonsa mukavammaksi käyttäytyessään stereotyyppisen sukupuoliroolin mukaisesti. Näin voi käydä varsinkin, jos työpaikan miehet hyväksyvät naispuoliset työtoverinsa ainoastaan naisellisessä roolissa. Miehet näkevät kyselyiden mukaan kanssakäymistilanteet työpaikalla naisten kanssa naisia useammin seksuaalisesti värittyneinä ja he myös pitävät tällaista asiointilaa hyväksyttävänä useammin kuin naiset. (Gutek ja Morasch 1982, 59.)

Myös työn sisältö voi altistaa työyhteisön sukupuoliselle häirinnälle. Niin sanotuissa ”ihmistöissä” kuten hoito-, sairaanhoito- tai sosiaalityössä työntekijät voivat olla voimakkaan henkilökohtaisen stressin alaisina, kun he käsittelevät muiden ihmisten ongelmia. Työn tunteellinen laatu vaikuttaa työyhteisön jäseniin ja tunne-elämään. Työntekijät nojautuvat usein työryhmän epämuodolliseen tukeen. Tunne-elämän korostuminen saattaa aiheuttaa työyhteisön jäsenten välille todellisia tai kuviteltuja seksuaalisia suh-

teita. Usein työn korostunut tunnepitoisuus on jo itsessään seksuaalisessa mielessä monitulkintaista ja voi aiheuttaa väärinkäsityksiä ja -tulkintoja. Työtoverin tukeen nojautuminen voi aiheuttaa työsuhteeseen epämääräisiä sävyjä, jotka eivät välttämättä ole selviä kummallekaan osapuolelle. (Hearn ja Parkin 1987, 89.)

Haastattelemi naiset eivät voi tietää heitä häirinneiden miesten käyttäytymisen takana vaikuttavia syitä, mutta heidän kuvaamiensa tapahtumien perusteella miesten toimintaa voisivat selittää edelläluetelluista syistä ainakin seuraavat.

- Sukupuolilla (tai henkilöillä) on ollut erilainen näkemys kanssakäymistilanteesta. Mies on nähnyt naisen kiinnostuneempana kuin tämä onkaan tai tilanteen sukupuolisenä, vaikkei se naisen mielestä ole ollut sellainen.
- Miehet ovat vähätelleet häirintätilanteen naiselle aiheuttamaa pahaa mieltä, ja ovat siksi pitkittäneet sopimatonta käyttäytymistään.
- Häiritsijän vuorovaikutustaidoissa on ollut puutteita.
- Häiritsijä on käyttänyt hyväkseen korkeamman valta-aseman mukanaan tuomaa ”oikeutta” käyttäytyä toista ihmistä kohtaan tunkeilevasti.
- Häiritsijä on pyrkinyt pönkittämään omaa valta-asemaansa kutistamalla naisen sukupuolensa edustajaksi tai seksiobjektiksi ja mitätöimällä näin tämän ammattiroolia.
- Mies- tai naisvaltaisissa organisaatioissa naisen sukupuolirooli on ollut ylikorostunut, minkä vuoksi hän on ollut työpaikallaankin ensisijaisesti nainen ja vasta toissijaisesti ammattilainen.

7 SUKUPUOLINEN HÄIRINTÄ VIESTINNÄN TEORIOIDEN VALOSSA

7.1 MERKITYSTEN ANTAMINEN VIESTEILLE

Sukupuolisen häirinnän tapauksissa viestintätilanne on aina toisen viestijäosapuolen mielestä epäonnistunut, mennyt kulttuuristen sääntöjen tai tilanteen normiston vastaisesti. Merkitysten yhteishallinnan teoria (coordinated management of meaning) kuvaa vuorovaikutusta prosessina, jossa viestinnän osapuolet jatkuvasti tulkitsevat tilanteessa syntyviä ja olemassaolevia merkityksiä sekä muokkaavat niiden mukaan viestintäänsä ja siten myös yhteistä sosiaalista todellisuutta.

Cronen ja Pearce kehittivät teorian 1970-luvulla. Sieltä saakka sitä on jatkuvasti tarkennettu ja laajennettu. (Miller 2002, 136.) Teorian keskeinen sisältö on se, että ihmiset muokkaavat vuorovaikutuksessa sosiaalista todellisuutta, joka sitten puolestaan muokkaa heitä (Griffin 2000, 64). Toisin sanoen sosiaalisesta maailmasta käydään jatkuvia neuvotteluja, minkä vuoksi vuorovaikutus on pohjimmiltaan tauoton muuntelun ja säätelyn prosessi (Anderson ja Ross 1994, 160).

Vuonna 1982 (s. 85) Cronen, Pearce ja Harris (Infanten, Rancerin ja Womackin, 1997, 85 mukaan) kirjoittivat, että

1. ihmiset kehittävät merkityksiä ja järjestystä niissäkin tilanteissa, joissa niitä ei ennestään ole
2. ihmiset järjestävät merkityksiä hierarkkisesti
3. ihmiset järjestävät merkityksiä ajallisesti
4. ihmisten merkitysjärjestelmät ovat jossain määrin yhteneviä
5. ihmisten käyttäytymistä voi tulkita vain suurempien järjestelmien kontekstissa.

7.1.1 MERKITYSTEN HIERARKIA

Merkitysten yhteishallinnan mukaan on olemassa merkitysten hierarkia, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus määrittyy. Hierarkia määrittelee sen kontekstin, jossa perustavat ja ohjaavat säännöt tulee ymmärtää. Samalla nämä kontekstit muodostavat järjestelmän, jossa korkeammat tasot pitävät sisällään ja auttavat määrittelemään alempia tasoja. Niinpä se, miten me tulkitsemme jonkin alemman tason kokemuksen, riippuu sen yläpuolella olevista tasoista. Wood (1997, 161—165) kuvailee tasot alimmasta ylimpään seuraavasti

Sisältö (Content)

Sisältötasolla tulkitaan viestin sanojen sanakirjamerkityksiä. Tiedämme, mitä tarkoittavat sanat et, voi, olla ja tosissasi, mutta se ei riitä kertomaan, miten meidän tulee ymmärtää lause ”Et voi olla tosissasi!”

Haastattelemieni henkilöiden kokemissa häirintätapauksissa vihjailuiden tai kaksimielisten vitsien sisältötaso ei välttämättä ole vielä millään tavalla häiritsevä. Viestintätilan-

teesta täytyy tietää enemmän ymmärtääkseen, miksi henkilö koki, että kyseessä oli sukupuolisesti virittynyt tilanne.

Puheteko (Speech Act)

Puheteko kertoo, minkä teon suoritamme, kun puhumme. Pyydämmekö, vaadimmeko, uhkaammeko, pilailemmeko, pyydämmekö anteeksi vai teemmekö jotain muuta. Viestiä tulkitaan tilannevihjeiden avulla. Jos joku sanoo ”et voi olla tosissasi” juuri, kun toinen on kertonut hänelle saaneensa potkut, henkilön lausahdusta ei todennäköisesti tulkita osoitukseksi siitä, että hän ei uskoisi toverinsa sanoja todeksi, vaan pikemminkin osoitukseksi hämmästyksestä, yllätyksestä tai jopa myötätunnosta. Äänenpainot ja ilmeet auttavat tarkentamaan, mikä edellä mainituista tarkoituksista puhujalla on ollut mielessä.

Tapaus (Episode)

Tapaukset ovat laajempia kehyksiä, jotka auttavat puheteon ymmärtämistä. Ne ovat toistuvia, rutinoituneita vuorovaikutustilanteita, jotka rakentuvat sääntöjen pohjalle ja joita ohjaavat tietyt rajat. Neuvontatilanteessa on hyväksyttävää ja sääntöjenmukaista osoittaa viestintäkumppanille suorita käskyjä, kuten ”paina tuosta” tai ”siirrä tuo tuohon”. Sama ei kuitenkaan olisi sopivaa monessa muussa tilanteessa.

Joissakin tilanteissa haastattelemieni naisten kokema kohtelu olisi voinut olla ihan sopivaa. Esimies voisi tulla hetkeksi seisomaan aivan työntekijän taakse nähdäkseen, kuinka tämä selviää hänelle vastikään opetetusta tehtävästä. Työtoveri voisi tulla kurkistamaan naisen olon yli, onko tämän pöydällä kynää, kun hän tarvitsee sellaista. Mutta kun esimies tulee seisomaan kiinni naispuolisen työntekijän selkään ilman, että hänellä on tälle mitään asiaa, tai kun työtoveri tulee seisomaan tuolilla istuvan naisen selkää vasten useita kertoja ilman kunnon syytä ja jatkaa toimintaansa vaikka työtoveri pyrkii aina menemään kauemmas hänestä, toiminta ei noudata vuorovaikutuksen sääntöjä (säännöistä enemmän alla).

Suhteet (Relationships)

Ihmisillä on erilaisia viestintäkäytäntöjä eri ihmisten kanssa keskustellessaan. Toisen ihmisen kanssa jutellessa on tavanomaista käyttää melko värikästäkin kieltä, toisen kanssa pidättäytyään hyvin asiallisissa aiheissa. Jokaiseen ihmissuhteeseen liittyy siten

yhdessä luodut omat sääntönsä. Shailor (1994 Woodin 1997, 163 mukaan), teorian kehittäjän Pearcen oppilas, sanoo, että ihmiset katsovat suhteiden sisältävän tiettyjä oikeuksia, poissulkemisia, vapauksia ja vastuualueita. Niinpä jollakin ystävällä voidaan katsoa olevan oikeus huomauttaa viestintäkumppanilleen tämän viimeaikaisesta kärtyisyydestä ja toisella ei. Eräs haastateltavistani vertasi kahta työtoveriaan näin:

H5: Se jonka kanssa oli ihan rento meininki, ni sekin, sekin saatto ihan yhtä hyvin kumartua siihen pöyän ääreen kirjottamaan tai jotakin, mutta ei se, se ei ehkä ängenny silleen, tälleen kosketukseen ja näin. Mut se, se... No, ehkä se, että aina kun se oli siellä huoneessa, niin sillä yleensä oli jotakin oikeeta syytäkin olla siellä, koska se korjas sitä puhelinvaihdetta, se oli sen puhelinvaihteen tavallaan korjausmies tai semmonen, että se, sen kuulukin olla siellä huoneessa niin paljon kun mitä se oli. Ja sit se puhu paljon niinku avoimemmin silleen, että sen huomasi, että sillä ei oo mitään aihetta, mitä se välttelee, tai mitään semmosta. Ja kuitenkin, vaikka --- niinku perjantai-iltasin ne alko mennä ihan hirveäks ne jutut, mutta kuitenkin se, se kasvo se juttu silleen, että --- kumpikin tiesi koko ajan, että missä mennään ja kumpikin oli samassa jutussa mukana ja jotenkin samalla aaltopituudella, kun taas sit se häiritsevä mies, ni se, sen kanssa ei. Tuntu että se jotenki oli niin pidättyväinen ja semmonen, et sitte ei itekään uskaltanu puhua sen kanssa yhtään mitään, ku ei oikein tienny, et mistä sen kanssa vois puhua. Ja ehkä just se, että sen eleet ja katseet ja semmoset, ne oli jotenki semmoset lähentelevät tai semmoset, mut sit se ei sanonu mitään, kun taas sitte sillä puhelinkorjausmiehellä oli kauhean avoimen ronskin härskiä juttua, mut sit sen katse ja eleet ja semmoset oli kuitenkin ihan semmoset kaverilliset tai semmoset, et niissä ei ollu mitään semmosta, et se ei tuijotellu tai mitään semmosta. 87

Omaelämäkerrat (Autobiographies)

Omaelämäkerralla tarkoitetaan tässä henkilön näkemystä itsestään. Se muotoilee viestintää ja viestintä sitä. Toisin sanoen se, miten henkilö itsensä näkee, vaikuttaa siihen, miten hän viestii. Ja toisten kanssa viestiminen vaikuttaa siihen, miten henkilö näkee itsensä. Jotkin puheteot tuntuvat omaan persoonaan sopivilta, jotkut toiset eivät. Esimerkiksi sopeutuvainen ihminen tuntee todennäköisesti olonsa epämukavaksi tilanteissa, joissa hänen odotetaan ottavan osaa väittelyyn. Puhetekojen lisäksi myös jotkut tapaukset, suhteet ja jopa sanomien sisällöt voivat olla sellaisia, että ne tuntuvat henkilöstä hänen persoonaansa sopimattomille. Ihminen, joka on leikillinen, ei välttämättä loukkaannu, mikäli joku lähipiiristä kutsuu häntä ystävällisessä sävyssä typeryukseksi, mutta muodollisempaa ihmistä sama lause saattaisi loukata. Haastattelemistani naisista kukaan ei ollut kovin ujo tai säikky. Monet heistä kertoivat, että eivät hätkähdä rohkeitakaan puheenaiheita tai hyvin pientä välimatkaa tai kosketustakaan, mikäli suhtautuminen muutoin on toverillista, reilua tai avointa.

H9: *Ei se varmasti häiritse, että joku laittaa käden olalle, jos se on jollain tavalla reiluo. Mutta silloin kun se on jollain tavalla lipevä tai, tai jotain tahtova kosketus, niin kyllä sen aistii. Et ei, eihän semmosta reilua kosketusta oo mitään syytä paeta.* 88

Kulttuurimallit (Cultural Patterns)

Kulttuurimalli on sosiaalisten ryhmien tai yhteisöjen tapa ymmärtää puhetekoja, tapauksia, suhteita ja omaelämäkertoja. ”Vitun ääliö” voi olla aivan toverillinen ja hyväksyttävä ilmaus nuorisoporukassa, mutta tuskin kovin hyväksyttävä aikuisten työpaikkaviestinnässä. Eri ryhmien välinen viestintä on väärinkäsityksille altista juuri viestinnän erilaisten kulttuurimallien vuoksi.

7.1.2 VUOROVAIKUTUSTA OHJAAVAT SÄÄNNÖT

Jotta eri tasojen hallinta kanssakäymisessä onnistuisi, tarvitaan keinoja yhdistää hierarkian tasot toisiinsa. Tässä ovat avuksi vuorovaikutuksen säännöt. (Wood 1997, 166.)

Määrittelysäännöt (Definition Rules)

Määrittelysääntöjen avulla tiedetään, mistä viestinnässä on kyse. Esimerkiksi halaaminen katsotaan yleensä osoitukseksi läheisyydestä tai pitämisestä ja nyökkäily ja äännähdykset osoitukseksi kuuntelemisesta. Määrittelysäännöt opitaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Henkilön käyttämät määrittelysäännöt eivät niinkään heijasta koko yhteisön yleisiä merkityssääntöjä vaan henkilön omien sosiaalisten ryhmien kulttuurimalleja. Tämän vuoksi muun muassa seurustelukumppaneilla saattaa olla aluksi vaikeuksia löytää yhteisymmärrystä esimerkiksi siitä, onko väittely osoitus riidasta vai vain normaalia mielipiteiden vaihtoa. (Wood 1997, 166—167; Infante et al. 1997, 86.)

Käyttäytymissäännöt (Behaviour Rules)

Käyttäytymissäännöt kertovat, mikä on soveliaista missäkin tilanteessa, ja miten kussakin tilanteessa tulee toimia seuraavaksi. (Wood 1997, 167—168; Infante et al. 1997, 86.)

Kun perustavia ja ohjaavia sääntöjä noudatetaan, kanssakäyminen sujuu yleensä jouhevasti ja mukavasti. Tämä johtuu siitä, että henkilöt näkevät samalla tavalla eri viestien merkitykset ja ovat samaa mieltä siitä, mitä vuorovaikutuksessa tulisi seuraavaksi tapah-

tua. Mutta jos henkilöt toimivat eri sääntöjen mukaan, tilanne muodostuu epämukavaksi ja vaikeaksi hallita. (Wood 1997, 169.)

Häirintätilanteissa on mahdollista, että toinen osapuoli näkee esimerkiksi kaksimieliset viestit normaalina miesten ja naisten välisenä kevyenä puolileikillisenä jutusteluna, toinen taas näkee ne sukupuoleensa kohdistuvana ja sitä korostavana toimintana esimerkiksi ammattiroolin kustannuksella. Merkitysten hierarkian mukaisesti viestit tulkitaan sen mukaan kuka ne sanoo, kenelle, missä tilanteessa ja millaisella sävyllä. Näiden perusteella päätellään, oliko viesti tarkoitettu viihdyttämään myös viestintäkumppania vai vain itseä.

Merkitysten yhteishallinnan teoria soveltuu lähinnä kuvaamaan niitä häirintätilanteita, joissa häirintä perustuu puheeseen, sillä teoria keskittyy vahvasti sanojen ja sanomisten tulkitsemiseen eri yhteyksissä. Sen sijaan se, miten esimerkiksi liian suuri läheisyys vaikuttaa viestintätilanteeseen tai tulkintoihin jää hieman syrjään teorian tarkastelualueesta. Nimenomaan sanattoman viestinnän normienvastaisuuksiin perehtyi alunperin odotustenvastaisen viestinnän teoria.

7.2 ODOTUSTENVASTAINEN VIESTINTÄ

Odotustenvastaisen viestinnän teoria esittää, että joskus normeista poikkeaminen tuottaa parempia tuloksia viestinnässä kuin normienmukainen käyttäytyminen. Teorian mukaan myönteinen odotustenvastainen viestintä toimii juuri näin, kun taas kielteinen odotustenvastainen viestintä saa aikaan epäsuotuisampia tuloksia kuin odotusten- tai normienmukainen viestintä. (Burgoon ja Hale 1995, 193.) Teoria esiteltiin ensimmäisen kerran vuonna 1976, jolloin se keskittyi tutkimaan keskusteluetäisyyden vaikutusta kanssakäymisen tuloksiin. Myöhemmin teoria laajeni koskemaan myös muita sanattoman viestinnän alueita kuten katseen pituutta (gaze), kosketusta, asentoa (posture), välittömyyttä (immediacy) ja tarkkaavaisuutta (involvement) (Miller 2002, 147; Burgoon, Buller ja Woodall 1996, 388—389; Burgoon ja Hale 1995, 193).

7.2.1 ODOTUKSET VIESTINTÄTILANTEESSA

Vuorovaikutuksen osapuolilla on odotuksia siitä, minkälaista vuorovaikutuksen pitäisi olla ja minkälaiseksi se saattaisi muodostua. Odotusten avulla ennakoitaan tulevaa ja arvioidaan tapahtunutta. Odotukset perustuvat toisaalta sosiaalisille normeille, toisaalta toisesta henkilöstä ja itsen ja tämän henkilön välisestä suhteesta tiedetyille piirteille. Näitä piirteitä ovat muun muassa henkilön ikä, sukupuoli ja persoonallisuus, suhteen läheisyys, kulttuurinen samankaltaisuus, status ja pitäminen sekä tapahtumapaikka, vuorovaikutuksen muodollisuus tai vapaamuotoisuus ja keskustelun aihe. Tuntemattomien viestintäkumppanien kohdalla odotukset perustuvat yhteisön normeille ja yleisille viestijöihin, suhteisiin ja tilanteisiin liittyville standardeille. Odotuksissa näkyy laaja skaala tavanomaisia ja hyvänä pidettyjä käyttäytymismuotoja. Ne voivat vaihdella kulttuurin, alakulttuurin, suhteen tai tilanteen mukaan. Odotuksia on sellaisista käyttäytymismuodoista kuten etäisyys, puhenopeus, äänen voimakkuus, katse ja kosketus. (Burgoon ja Hale 1995, 194; Burgoon et al. 1996, 386—387.)

Odotukset ovat hyvin pitkälle tiedostamattomia ja niiden merkitys jää yleensä vähäiseksi. Niistä tullaan kuitenkin tietoisiksi silloin, kun joku rikkoo niitä. Toisin sanoen jos joku asettuu liian lähelle seisomaan (tai liian kauas), tuijottaa (tai välttelee katsekontaktia), koskettaa (tai varoo kosketusta). Ei ole olemassa yhtä tiettyä välimatkaa tai katseen kestoa, joka on sopiva kussakin tilanteessa, vaan kutakin viestintäkäyttäytymistä kohti on olemassa tietty haarukka, jonka sisään jäävä käyttäytyminen on hyväksyttävää. (Miller 2002, 147.)

Niin kauan kuin ihmisen käyttäytyminen menee odotustenmukaisesti, viestintäkumppanin huomio kiinnittyy keskustelun aiheena olevaan asiaan. Jos ihminen kuitenkin toimii odotustenvastaisesti, keskustelukumppanin huomio siirtyy pois keskustelun aiheesta odotustenvastaiseen tekoon ja sen tehneeseen ihmiseen. (Burgoon ja Hale 1995, 195; Burgoon et al. 1996, 387.)

Odotustenvastainen teko voidaan arvioida myönteiseksi tai kielteiseksi. Arvio riippuu siitä, minkälainen arvo odotustenvastaisesti käyttäytyneellä henkilöllä on viestintäkumppanin silmissä, minkälaisia kätkeytyviä viestejä odotustenvastaiseen käyttäytymiseen liittyy ja minkälaisesta odotustenvastaisesta teosta oli kyse. Joidenkin tekojen kohdalla

arvio syntyy helposti. Useimmiten muun muassa odotettua tarkkaavaisempi käyttäytyminen (behaviour of increasing behavioral involvement) koetaan myönteiseksi. Odotustenvastaisesta toiminnasta tehty arvio vaikuttaa vuorostaan viestinnän tulokseen. (Miller 2002, 148—149; Burgoon ja Hale 1995, 194, 197.)

7.2.2 VIESTINTÄKUMPPANIN ARVOTTAMINEN KANSSAKÄYMISESSÄ

Teorian mukaan ihminen arvioi odotustenvastaisesti käyttäytynyttä henkilöä hänen viestijäarvonsa (communicator reward valence) perusteella. Tämä arvo syntyy viestintätilanteeseen liittyvien ja sitä edeltäneiden havaintojen sekä viestijän luonteenpiirteiden ja muiden ominaisuuksien pohjalta. Tällaisia piirteitä ja ominaisuuksia ovat muun muassa henkilön sukupuoli, luonne, fyysinen viehättävyys, maine, status, omaisuus, viestintätyyli ja tulevaisuudessa tapahtuvan vuorovaikutuksen todennäköisyys. Arvion perusteella päätellään, mitä hyötyjä ja kustannuksia seuraisi viestimisestä kyseessä olevan henkilön kanssa. (Miller 2002, 149; Burgoon ja Hale 1995, 197.)

Henkilön viestijäarvo vaikuttaa arvioon odotustenvastaisesta käyttäytymisestä kahdella tavalla. Ensinnäkin se vaikuttaa arvioon käyttäytymisen syystä. Jos henkilö, jolla on positiivinen viestijäarvo, pitää keskusteluetäisyyden odotustenmukaista pienempänä, hänen toimintansa saatetaan tulkita johtuvan—ja olevan osoitus—kiintymyksestä. Mutta jos saman tekee henkilö, jolla on negatiivinen viestijäarvo, käytös saatetaan tulkita hyökkäävyydeksi. Toiseksi jopa silloin, kun odotustenvastaisen käyttäytymisen syystä ei ole epäselvyyttä, tekoa pidetään positiivisempänä, mikäli sen tekee henkilö, jolla on korkea viestijäarvo. (Miller 2002, 149; Burgoon ja Hale 1995, 197.)

Mikäli henkilön rikkomus on yhteisön normien mukaan selkeän kielteinen, se tulkitaan suoraan kielteisesti. Jos taas käytöksen tulkinta ei yhteisön normien kautta ole selvä, henkilö tekee oman arvionsa käytöksestä perustuen tilanteeseen ja siihen, kuka odotustenvastainen toimija on. Tässä kuvaan astuu henkilön viestijäarvo. Mikäli henkilö, jolla on korkea viestijäarvo, toimii yhteisön normien mukaan positiivisesti ja mikäli myös viestintäkumppani kokee toiminnan positiivisena, sen lopputulos on positiivisempi kuin jos henkilö olisi toiminut odotustenmukaisesti. (Burgoon ja Hale 1995, 197—198.)

Henkilö, jolla on korkea viestijäarvo, saa siis muita harvemmin aikaan kielteisen tulkinnan odotustenvastaiselle käyttäytymiselleen, mutta sellaisen aiheuttaessaan joutuu ankaramminkin arvostelluksi kuin henkilö, jolla on matala viestijäarvo. Tämä johtuu siitä, että ihmiset odottavat henkilön, jolla on korkea viestijäarvo, käyttäytyvän miellyttävästi. Suuri ero odotusten ja toteutuneen käytöksen välillä johtaa siihen, että kielteiseksi tulkittu käytös tulkitaan kielteisemmin kuin sellaisen henkilön kohdalla, jolla on alhainen viestijäarvo, ja jolta ei siten niin miellyttävää käytöstä odotettukaan. Toisaalta tästä seuraa myös se, että mikäli henkilö, jonka viestijäarvo on alhainen, tekee positiivisen odotustenvastaisen teon, se tulkitaan myönteisemmin kuin jos teon olisi tehnyt henkilö, jonka viestijäarvo on korkea. Mikäli henkilöä ei tunneta entuudestaan, hänen käytöksensä tulkitaan positiiviseksi tai negatiiviseksi suoraan yhteisön normien perusteella. (Burgoon ja Hale 1995, 198—199.)

7.2.3 HÄIRINTÄ ODOTUSTENVASTAISENA VIESTINTÄNÄ

Läheisyyskäyttäytyminen

Burgoonin ja kumppanien mukaan (1996, 389—390) odotustenvastainen läheisyyskäyttäytyminen aiheuttaa kielteisen tulkinnan viestintäkumppanissa, mikäli käyttäytyminen on erityisen vahvasti normeista poikkeavaa tai siihen liittyy muita erityispiirteitä (esimerkiksi erityisen rento tai erityisen jännittynyt asento). Nämä molemmat pitävät paikansa niiden haastattelemieni naisten kohdalla, joita häirittiin nimenomaan tulemalla liian lähelle (projektityöntekijä H2, puhelinvaihteenhoitaja H5 ja ravintolatyöntekijä H9). Kaikissa tapauksissa mies tuli erityisen paljon normienmukaista keskusteluetäisyyttä lähemmäs naista. Projektityöntekijän tapauksessa (H2) miehen odotustenvastaiseen käyttäytymiseen liittyi lisäksi naisen vartalon tuijottaminen, ja puhelinvaihteessa työskennelleen naisen tapauksessa (H5) miehen käytös oli hyvin pidättyväisä: hän ei välttämättä edes puhunut mitään, vaikka tuli seisomaan aivan naisen selkään kiinni. Sama päti ravintolassa työskennelleen naisen kohdalla (H9), missä tapauksessa mies saattoi lisäksi kosketella naisen takapuolta.

Häiritsijän viestijäarvon merkitys häirintätilanteessa

Haastattelemistani naisista suurin osa ei tuntenut häiritsijäänsä ennen häirinnän alkamista, minkä vuoksi ne odotukset, joita heillä mahdollisesti oli noissa viestintätilanteissa, tulivat suoraan ympäröivän yhteiskunnan normeista. Haastatelluista kolme tunti kuitenkin häiritsijänsä jo ajalta ennen häirintää. Pisimpään häiritsijän oli tuntenut ravintolassa työskennellyt nainen (H9). Hänen kohdallaan tuttavuus oli syntynyt muualla, perhepiirissä. Häirintä sen sijaan alkoi vasta kun nainen meni samalle työpaikalle miehen kanssa. Nainen sanoi, ettei ollut koskaan erityisemmin pitänyt miehestä, muttei osannut sanoa, mikä häntä miehessä oli aiemmin häirinnyt. Häirinnän jälkeen hän on miettinyt, että ehkä mies jo aiemmin käyttäytyi jollain tavalla lähentelevästi häntä kohtaan (esimerkiksi tuijottelemalla hänen vartaloaan, mitä mies teki myös työpaikalla), mutta nainen ei ollut osannut vielä silloin tulkita käyttäytymistä ahdisteluksi. Miehen viestijäarvo oli kuitenkin jo ennen häirintää naisen silmissä alhainen.

H9: Mun mielikuva siitä miehestä on se, että mä en oo koskaan siitä erityisemmin pitänyt, että se ois jotenki erityi- erityisen mukava mun mielestä, vaikka ehkä muitten mielestä onkin --- Et sitä on vaikee sanoo, että onko mulla jo aiemmin ollu jollain tavalla semmonen asenne, että --- se esimerkiks jollain tavalla suhtautuis muhun esimerkiks katsoen liian pitkään tai jotenkin. 89

Opettajatar (H1) ja näyttelijätär (H3) olivat tunteneet häiritsijänsä vähän aikaa ennen häirinnän alkamista. He kumpikin olivat olleet toverillisissa väleissä häiritsijänsä kanssa ennen häirintätilannetta ja kummankin kohdalla suhde palautui päällisin puolin normaalisti häirinnän jälkeen. Näiden miesten viestijäarvo oli haastattelujen perusteella naisten silmissä melko korkea.

H3: Siis tää on arvostettu ohjaaja, tehny paljon. 90

H3: Mä muistan, kun mä mietin, et nyt jos ois joku muu ihminen tässä näin, niin miten heppoo tavallaan ois niinku yrittää saada jotain töitä tommosen avulla. --- Et kun tajuaa, että, että nyt jos mää menisin ton kanssa sänkyyn niin mä saisin ihan mitä hommaa vaan, mihin se vaan niinku pystyy mut laittamaan. No, en sitte (nauraen) menny, enkä sitte saanu, mutta se on toinen tarina. 91

H3: *Hän kuitenkin sen verran nähtävästi fiksunä miehenä kuitenkin oli ihan, oli ihan tuota... 92*

H3: *Oliko peräti niin, että hän herrasmiehenä tilasi mulle vielä taksin. 93*

Tässä tapauksessa, vaikka ohjaaja olikin näyttelijättären silmissä korkea-arvoinen, fiksu herrasmies ja kokenut, taitava ohjaaja, jolla olisi merkittävät mahdollisuudet edistää haastateltavan uraa, nainen tulkitsi miehen odotustenvastaisen käyttäytymisen kielteisesti. Teorian mukaan miehen käyttäytyminen on siis joko rikkonut selkeästi yhteisön normeja tai sitten aiheuttanut naisessa tähän nimenomaiseen tilanteeseen liittyvän selkeän kielteisen tulkinnan. Nainen itse sanoi loukkaantuneensa siitä, että mies, jonka hän kuvitteli olevan kiinnostunut hänestä ammatillisessa mielessä, olikin vain halunnut häneltä seksiä. Onkin muistettava, että teorian mukaan odotustenvastaisen teon arvioon vaikuttaa se, millaisia kätettyjä viestejä käyttäytymiseen liittyy. Tässä tapauksessa nainen on todennäköisesti huomannut miehen odotustenvastaisen käyttäytymisen taustalla viestejä, jotka ovat olleet itsekkäitä ja naisen arvoa vähentäviä (ks. myös sitaatti 6).

H3: *Miten ihminen katsoo, kun se on vilpittömästi kiinnostunu, ja miten se katsoo, kun se yrittää iskee sut. Niin siinä on niinku hirvuihin (naurahtaa) ero.*

T: *Pystyks sä yhtään sitä pukeen sanoiks sitä eroo?*

H3: *Se on varmaan niinku sitäkin, että onks se katse niinku flirttaileva vai ei. Sit se, että kuunteleeks se ihminen, että mitä sä puhut vai ei. --- Välillä kattoo toista ihmistä silmiin ja puhuu sille, niin sen katse onkin jossain ihan muussa sun ruumiin osassa kuin sun silmissä menossa. Esimerkiks tämmöinen.*

H3: *--- Ku ihmiset voi olla näennäisen kiinnostuneita ja sit ne voi olla aidosti kiinnostuneita. Aidosti kiinnostunu ihminen yleensä myös muistaa, mitä sä oot puhunu. 94*

Opettajattaren arvio häntä häirinneen miehen persoonasta on myöskin ollut ennen häirintätapausta varsin myönteinen ja miehen viestijäarvoa on todennäköisesti lisännyt se, että hän on naisen esimies.

T: *Minkälaiset teidän välit oli?*

H1: *Ihan hyvät. Hän oli hyvin semmonen ystävällinen ja tavallaan—ja mulle tuli semmonen olo että on ilonen siitä että mä teen työni hyvin ja muuta vastaavaa. ---*

T: *No entäs hänen käyttäytyminen sitten sua kohtaan. Miten sä sitä arvioit sinä aikana kun tätä tapausta ei vielä ollut ollut?*

H1: *No semmonen niinkun ystävällinen ja silleen naureskeli mun jutuille siis silleen tarkoittaen hyvällä et jos mää sanoin jotakin mikä oli tarkoitettukin hauskaksi niin naureskeli ja oli silleen, no, ystävällinen ja myöskin ihan tuttavallinen että ei mitenkään sem-*

mosena kauheen, että minä olen täällä nyt auktoriteetti ja sinä olet jotain muuta, vaan että silleen...95

H1: Aina semmonen äärimmäisen kohtelias, elikkä semmonen hyvin tavallaan herrasmiesmäinen, se hänen käyttäytymisensä aina, et hän oli aina hyvin silleen—no niin kuin mä sanoin siis semmonen, tietyllä tavalla hirveen korrekti kuitenkin, vaikka siis tuttavallinen ja kohtelias. 96

Tässäkin tapauksessa miehen odotustenvastainen viestintä häirintätilanteessa on hänen viestijäarvostaan huolimatta johtanut kielteiseen arvioon. Syynä voi olla se, että miehen vaatimus vierekkäin nukkumisesta naisen ilmeisestä vastahakoisuudesta huolimatta piti sisällään kätkeytyn itsekkään viestin, jonka mukaan naisen toiveet ovat toissijaisia eikä hänen tuntemuksillaan ole miehelle väliä.

8 PÄÄTÄNTÖ

Sukupuolisen häirinnän määrittelyissä korostetaan ilmiön yksipuolisuutta; sitä, että häirintä on ei-toivottua sukupuolisluontoista käyttäytymistä. Määritelmä jättää vielä paljon varaa yksittäisten tilanteiden tulkinnalle, voidaanhan ei-toivottuna sukupuolisluonteisena käyttäytymisenä pitää häirinnän lisäksi useita muita käyttäytymismuotoja, kuten yksipuolisen ihastuksen osoittamista tai kömpelöitä lähestymisyrityksiä. Tämä tutkimus pyrki tarkentamaan häirinnän määrittelyä uhrin näkökulmasta: selvittämään, mitkä tekijät ovat keskeisiä, kun häirintää kokenut henkilö tulkitsee toisen henkilön käyttäytymisen sukupuoliseksi häirinnäksi.

Tilanteen määrittelemisen häirinnäksi

1. Käyttäytymisen ristiriitaisuus

Naiset kokivat häirinnäksi toisaalta sellaisen käyttäytymisen, joka oli ristiriidassa joko häiritsijän muun luonteen kanssa (ujo ja vetäytyvä mies tulee seisomaan kiinni naisen selkään ilman syytä) ja toisaalta sellaisen käyttäytymisen, joka oli ristiriidassa sen kanssa, miten häiritsijä käyttäytyi muita ihmisiä kohtaan (esimerkiksi juttelee muille kertoillen ja kysellen kuulumisia, kun taas tuijottaa häirittyä ja kertoo tälle härskejä vitsejä).

2. Sukupuolen korostaminen

Naiset kokivat häirinnäksi sellaiset tilanteet, joissa heistä tehtiin korostuneesti oman sukupuolensa edustajia. He olivat tyttöjä, pimuja tai tyyppiä, joita mies saattoi tuijottaa tai joille hän saattoi tehdä ehdotuksia sukupuolisesta kanssakäymisestä tai kertoa härskejä juttuja, kun he itse olisivat halunneet keskustella miehen kanssa siitä työ- tai muusta asiasta, jonka vuoksi he kanssakäymistilanteessa olivat.

3. Vaikutusmahdollisuuksien puuttuminen

Häirinnäksi tilanne muuttui naisten mielestä silloin, kun he eivät pystyneet itse vaikuttamaan sen kulkuun. Mies ei joko antanut naiselle mahdollisuutta reagoida tilanteeseen tai sitten tämän reaktiolla ei ollut miehen toimintaan mitään vaikutusta. Johtavassa asemassa ollut mies päätti, että hän ja sijaisuutta tekevä opettajatar nukkuvat samassa sängyssä, eikä kuunnellut naisen vastaväitteitä. Miespuolinen kollega ahdisti naisen nurkkaan asettumalla tämän selän taakse seisomaan ja kosketteli naisen takapuolta.

4. Salailu

Käyttäytymisen salailu, se, että käyttäytymistä tapahtui vain silloin kun muut eivät nähneet, oli naisten mielestä yksi peruste käyttäytymisen määrittelemiselle häirinnäksi.

5. Toiminnalla itsekäs motiivi

Häirinnäksi tilanne tulkittiin silloin, kun miehen käyttäytymiselle ei ollut mitään muuta selitystä kuin se, että mies haki sillä itselleen sukupuolista tai muuta tyydytystä. Näin esimerkiksi tapauksessa, jossa mies tuli seisomaan kiinni naisen selkään ilman, että hänellä oli tälle mitään asiaa. Tai tapauksessa, jossa mies ilmestyi paikalle tuijottamaan naisia aina silloin, kun nämä lastasivat autoa ja joutuivat kumartelemaan eli pyllistele-mään.

6. Toiminnan sukupuolisuus

Jotkut naiset perustelivat häirinnän suoraan toiminnan kautta. Jos miehen teot olivat sukupuolisia, eivätkä naiset niistä pitäneet, käytös oli sukupuolista häirintää.

Häirinnän aiheuttamat tuntemukset

Haastatteleman naiset eivät onneksi kokeneet, että häirinnällä olisi ollut heille pidempi- aikaisia seurauksia. Osittain tämä johtui siitä, että kymmenestä haastattelemaistani naisesta kahdeksan joutui olemaan häiritsijän kanssa tekemisissä vain vähän aikaa, enimmillään kuukausia. Häirintä kuitenkin loukkasi naisia monella tavalla.

Eräänä häirinnän ikävimmistä puolista naiset pitivät arvostuksen puutetta. Heidän sanomisillaan ei ollut merkitystä, he eivät olleet ihmisinä saman arvoisia kuin muut, eikä heidän tunteitaan otettu huomioon. Heistä tuli arvioinnin kohteita, piristys työpäivään tai väline toisen ihmisen mielitekojen toteuttamiseen.

Häirintätilanteessa naiset myös pakotettiin toimimaan heidän oman tahtonsa vastaisesti. Johtaja kertoi naispuoliselle kollegalle, miten nukkumisjärjestely hoidetaan, eikä jättänyt tilaa keskustelulle tai vastaväitteille. Naispuolinen opettaja koitti saada motivaation puutteesta kärsivän miesopiskelijaryhmän seuraamaan opetustaan lähtemällä mukaan näiden kaksimieliseen vitsailuun ja suhtautumalla näennäisesti huumorilla näiden ehdotuksiin intiimimmistä kanssakäymisestä, vaikka samanaikaisesti tunsivat tulevansa jatkuvasti loukatuksi ja ammattitaitonsa mitätöidyksi.

Häirityt kokivat ahdistavaksi sen, että he eivät kyenneet reagoimaan tilanteeseen, he eivät tieneet, mitä häiritsijä tilanteesta haki ja miten heidän olisi kuulunut käyttäytyä. Naiset saattoivat muun muassa ryhtyä juttelemaan niitä näitä keventääkseen painostavaa tunnelmaa, kun mies seisoi mitään puhumatta kiinni heidän selässään.

Jotkut naiset tunsivat itsensä tyhmiksi, kun eivät olleet kyenneet estämään häirintää. Naiset mainitsivat häirinnän myös vieneen ilon siitä toiminnasta, johon häirintätilanteet liittyivät, oli kyseessä sitten työ tai harrastus.

Samoin kuin on huomattu aiemmissa tutkimuksissa, myös haastatteleman naiset epäroivät ryhtyä käsittelemään kokemaansa häirintää tai ottaa sitä esiin. Yksi haastatelluista kertoi suoraan häiritsijälle tämän toiminnan kiusaavan häntä. Toisen naisen esimies näki häiritsijän käyttäytyvän naista kohtaan häiritsevästi ja otti asian puheeksi ensin naisen ja sitten häiritsijän kanssa. Häirintä loppui pariksi vuodeksi, mutta jatkuu nykyään.

Häiritsijät

Häiritsijät jakautuivat yhtä tapausta lukuun ottamatta kahteen ryhmään. Toiset miehet häiritsivät naisia puheellaan. He ehdottelivat naisille sukupuolista kanssakäymistä ja kertoilivat härskejä vitsejä ja seksistisiä juttuja. Nämä äänekkäät häiritsijät eivät yleensä pyrkineet naisen lähelle tai koskettamaan tätä, vaikkakin joissakin tapauksissa saattoivat tuijotella naisen vartaloa. Miesten häiritsevä toiminta oli heidän muuhun persoonaansa sopivaa, he olivat luonteeltaan puheliaita ja ulospäinsuuntautuneita. Heidän käyttäytymiseensä ei juurikaan vaikuttanut se, oliko paikalla muita. Häirintä oli siis osa heidän normaalia käyttäytymistään.

Toiset miehet taas häiritsivät naisia tulemalla heidän lähelleen tai koskettelemalla heitä. Usein näiden hiljaisten häiritsijöiden silmät hakeutuivat naisen vartaloon ja pysyivät siinä huolimatta siitä, että heidän täytyi tietää naisen olevan asiasta tietoinen. Nämä häiritsijät eivät juurikaan kertoilleet seksistisiä juttuja tai vihjailleet sukupuoliasioista, vaan heidän käyttäytymisensä oli varovaisen rauhallista. He lähestyivät naisia vaivihkaa selän takaa ja asettuivat seisomaan hyvin lähelle, joskus jopa kiinni selkään. Yksi heistä liu'utti lisäksi kätensä naisen selkää pitkin tämän takapuolelle. Hiljaiset häiritsijät eivät häirinneet naisia silloin, kun paikalla oli muita. Heidän häirintäkäyttäytymisensä oli myös ristiriidassa heidän muutoin melko vetäytyvän tai sisäänpäinkääntyneen luonteensa kanssa.

Yhden häiritsijän käyttäytyminen ei täyttänyt kummankaan häiritsijätyypin piirteitä. Mies käyttäytyi itsevarmasti ja hänen käyttäytymisensä oli häirintätilanteessa samantyyppistä kuin muulloinkin. Hän ei puhunut härskejä, muttei toisaalta pyrkinyt myöskään tulemaan hyvin lähelle naista tai koskettelemaan tätä. Mies ei tuijotellut kollegaansa ainakaan niin, että tämä olisi huomannut. Häirinnäksi tilanteen teki se, että mies vaatimalla vaati naista nukkumaan kanssaan samassa sängyssä, vaikka korrektina miehenä hän varmasti tiesi, että hänen olisi kuulunut antaa naisen valita toisin, mikäli tämä niin haluaisi. Ja naisen mukaan hänestä oli helppo nähdä, että hän niin halusi.

Häirinnän syyt

Häirintätapausten takana vaikuttavia syitä voidaan tietysti vain arvailla, kun tutkimuksessa ei ole kysytty häiritsijöiltä heidän näkemystään tapahtuneesta. Ja voihan olla, etteivät häiritsijät itsekään olisi tietoisia käyttäytymisensä syistä. Jotkut seuraavista tekijöistä vaikuttanevat kuitenkin haastattelemieni naisten kokeman häirinnän taustalla.

1. Sukupuolten väliset erot viestintäkäyttäytymisessä.

Naisten viestinnälle on miehiä tyypillisempää hymyillä enemmän, katsoa keskustelukumppania enemmän tai pitää muuten huolta vuorovaikutustilanteen sosiaalisesta puolesta. Miehet saattavat virheellisesti pitää naisten viestintätapaa merkinä sukupuolisesta kiinnostuksesta. Lisäksi sukupuolilla on usein erilainen näkemys kanssakäymistilanteen luonteesta. Miehillä on tapana nähdä seksuaalisena sellainen tilanne, jossa naisten mielestä ei ole mitään seksuaalista.

2. Miesten erilaiset käsitykset häirinnästä.

Miehet eivät pidä häirintänä monia sellaisia käyttäytymismuotoja, jotka naisten mielestä ovat häirintää. Miehet saattavat myös luulla naisten olevan imarreltuja häirinnästä, sillä he itse kokevat usein niin joutuessaan häirinnän kohteiksi. (On tosin kyseenalaista, onko tällöin kyseessä häirinnäksi luettava tilanne, sillä häirintä määritellään ei-toivotuksi käyttäytymiseksi.) Häirintää koettuaan miehet kärsivät selvästi naisia harvemmin sellaisista kielteisistä tunteista kuin esimerkiksi kiukku, häpeä tai ahdistuneisuus. Sen sijaan häirintä usein huvittaa heitä. Näin ollen miehet voivat tietää käyttäytymisensä olevan häirintää, mutta olla tietämättömiä siitä, kuinka paljon mielipahaa siitä naiselle aiheutuu.

3. Puutteet häiritsijän vuorovaikutustaidoissa.

Häiritsijä ei välttämättä tunne tilanteen normistoa tai osaa päätellä viestintäkumppanistaan, minkälainen käytös on sopivaa tämän henkilön kanssa seurustellessa, tai ei osaa tulkita naisen merkkejä siitä, että tilanne on tälle epämiellyttävä.

4. Häiritsijän korkeampi valta-asema ja sen mukainen käyttäytyminen.

Korkeammassa ja matalammassa valta-asemassa olevien ihmisten välillä vaikuttaa samankaltainen käyttäytymissäännöstö kuin aikuisten ja lasten välillä. Korkeam-

massa asemassa oleva henkilö voi kysellä matalammassa asemassa olevalta henkilöltä tämän yksityiselämän asioita, kutsua tätä etunimellä, taputtaa tätä toverillisesti olalle tai tulla seisoskelemaan tämän työpisteeseen kysymättä lupaa. Samat oikeudet eivät ole vastavuoroisia. On mahdollista, että tällainen epätasa-arvoinen käyttäytyminen menee joissakin asioissa liian pitkälle ja saa alemmassa asemassa olevan henkilön tuntemaan yksityisyytensä loukatuksi.

5. Häirinnän käyttäminen vallan välineenä.

Häirinnällä saatetaan pyrkiä kutistamaan nainen sukupuolensa edustajaksi tai seksiobjektiksi ja mitätöimään näin tämän ammattirooli, jolloin häiritsijän oma asema vahvistuu tai korostuu.

6. Sukupuoliroolin ylikorostuminen.

Mies- tai naisvaltaisissa organisaatioissa voi tapahtua sukupuoliroolien ylikorostumista, jolloin henkilö edustaa työpaikallaankin ensisijaisesti omaa sukupuoltaan ja hänen odotetaan tuovan esille sukupuolirooliaan tukevia asioita käyttäytymisessään. Kun naisesta tehdään seksiobjekti, äitihahmo, hysteerikko tai ymmärtäjä, syynä voi olla sukupuoliroolin ylikorostuminen.

Sukupuolinen häirintä odotustenvastaisena käyttäytymisenä

Burgoonin odotustenvastaisen viestinnän teoria olettaa, että mikäli henkilön odotustenvastaista tekoa ei yhteisön yleisten normien pohjalta voida suoraan pitää kielteisenä, käytös tulkitaan tilannekohtaisesti ja tällöin tulkintaan vaikuttaa teon tehneen henkilön viestijäarvo. Mikäli henkilö on korkeassa asemassa, hyvännäköinen ja huumorintajuinen, hänen odotustenvastainen tekonsa tulkitaan todennäköisesti myönteisesti. Haastattemieni naisten tulkinnat häirintätilanteista olivat yksimielisen kielteisiä, vaikka ainakin kahdessa tapauksessa häiritsijän viestijäarvo oli todennäköisesti melko korkea. Olettavasti kielteinen tulkinta johtuu häiritsijän käyttäytymisen taustalla välittyvistä kätkeytyneistä viesteistä, joista nainen ymmärtää, että hänen mielipiteillään, persoonallisuudellaan tai tunteillaan ei ole tilanteessa juurikaan merkitystä, mies on keskittynyt saavuttamaan henkilökohtaiset tavoitteensa naisesta piittaamatta.

Aiheita jatkotutkimukseen

Sukupuolisen häirinnän tarkastelu odotustenvastaisena viestintänä kaipaisi aivan oman tutkimuksensa. Lisätutkimusta kaipaisivat myös miespuoliset häirityt. Heidän tuntemuksensa häirinnästä ja heidän antamansa määrittelyt sille, mikä on häirintää, eroaisivat todennäköisesti paljonkin naisten näkemyksistä ja toisivat uuden näkökulman ilmiön tarkasteluun. Samoin olisi mielenkiintoista esittää naisten kertomukset ryhmälle miehiä, ja antaa miesryhmän keskustella siitä, mitä tilanteessa on tapahtunut ja millaisena sen on (miespuolinen) häiritsijä mahdollisesti nähnyt.

Häirintätapausten luokittelu tai ryhmittely sekä toisistaan eroavien häirintätapausten taustalla vaikuttavien syiden ja motiivien pohdinta toisi uusia työkaluja häirinnän ymmärtämiseen ja ennaltaehkäisemiseen. Hyvin varovainen kokeilu tähän suuntaan oli tässä tutkimuksessa häiritsijöiden jakaminen hiljaisiin ja äänekkäisiin, mutta antaakseen todellisemman kuvan erilaisista häirintätilanteista ja niitä yhdistävistä tai erottavista tekijöistä tämänkaltainen jaottelu kaipaa taakseen laajemman tutkimusaineiston.

Muissa kulttuureissa toteutettujen tutkimusten soveltaminen Suomeen vaatisi omat testauksensa, sillä muun muassa läheisyys-, kohteliaisuus-, kosketus- ja katsekäyttäytymistä sekä sukupuolten välistä kanssakäymistä säätelee meillä varsin erilainen normisto kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa tai Etelä-Euroopassa.

9 TUTKIMUKSEN ARVIOINTIA

Tutkimuksen uskottavuus

Eskolan ja Suorannan (1996, 167) mukaan tutkimuksen uskottavuus tarkoittaa sitä, että tutkijan tekemät käsitteellistykset ja tulkinnat vastaavat tutkittavien käsityksiä. En ole esitellyt tässä tutkimuksessa tekemiäni johtopäätöksiä haastattelemilleni naisille, eikä minulla siten ole varmaa tietoa siitä, miten hyvin tulkintani vastaavat heidän omia näkemyksiään. Enemmän tietoa siitä, kuinka lähelle minun ja haastattelemiäni naisten näkemykset vastaavat toisiaan, saan, kunhan annan valmiin työn luettavaksi niille tutkittaville, jotka ovat osoittaneet kiinnostusta lopputuloksen näkemiseen.

Olen itse kokenut nuorempana kesätyöpaikoillani sukupuolista häirintää ja jäänyt usein pohtimaan sitä, millaisina häiritsijät ovat mahdollisesti nähneet nuo tilanteet sekä häiritsijöiden syitä toimia niin kuin he toimivat. Unohdin tutkimusta tehdessäni omat kokemukseni (vaikkakin ne varmasti vaikuttivat tutkimuksen teossa taustaoletuksina ja -odotuksina), sillä haastattelemieni naisten kokemuksista yksikään ei ollut kovin samantyylinen kuin omat kokemukseni. Kokemani häirintätapaukset palasivat mieleeni vasta työni lähestyessä loppua, analyysin ja tulkintojen valmistuttua. Pystyin monin paikoin allekirjoittamaan tutkimieni naisten huomiot häirintätapausten seurauksista ja mahdollisista syistä sekä häirinnän tunnuspiirteistä. Sen sijaan erästä kokemaani häirintätapausta en pystyisi sijoittamaan hiljaiset / äänekkäät häiritsijät -jaon kumpaankaan ryhmään. Jo sijaisopettajan tapaus osoittikin, että tuo jaottelu kaipaa parantamista. Toimivampi peruste häiritsijöiden jaottelemiselle olisi saattanut olla se, tuntuivatko he häpeilevän omaa häirintäkäyttäytymistään vai toimivatko he avoimesti, käyttäytymistään häpeilemättä.

Tulosten siirrettävyys

Jo edellä käymäni pohdinta siitä, miten oman tapaukseni lisääminen tutkimukseni kymmenen häirintätapausten joukkoon saisi aikaan muutoksia tulkinnoissa osoittaa, että tutkimukseni tulokset eivät ole automaattisesti siirrettävissä muiden häirintätapausten tulkintaan. Tosin Eskolan ja Suorannan (1996, 167) mukaan tämänkaltaisessa tutkimuksessa siirrettävyys on saavuttamaton tavoite johtuen sosiaalisen todellisuuden monimuotoisuudesta. Tutkimuksen siirrettävyys olisi luultavasti parantunut kuitenkin huomattavasti, mikäli aineistoa olisi ollut muutamakin haastattelu enemmän. On siis todennäköistä, että arvioin väärin aineiston kylläntymisen asteen.

Tutkimuksen luotettavuus

Kaikki haastattelemanaiset naiset olivat tuttaviani tai ystäviäni. Tuttujen ihmisten käyttäminen tutkimuskohteina on valinta, jonka merkitystä tutkimuksen luotettavuudelle tulee harkita tarkoin. Joidenkin aiheiden, tutkittavien ja tutkimusvaiheiden kohdalla tuttavuudesta voi olla apua. Tässä tutkimuksessa keskeinen kysymys on aiheen arkaluontoisuus ja sen vaikutus haastattelutilanteisiin. On mahdollista, että kaveripiirini naiset pystyivät minun kanssani puhumaan avoimemmin kokemuksistaan ja niiden herättämistä tun-

teista, kuin jos heitä olisi haastatellut joku entuudestaan tuntematon henkilö. Mutta on yhtä hyvin mahdollista, että haastateltujen olisi ollut helpompi puhua yksityisistä, arkaluontoisista asioista sellaisen henkilön kanssa, jota he eivät tunne ja joka edustaa heille ainoastaan objektiivista tietojen kerääjää ja sukupuolisen häirinnän asiantuntijaa. En ikävä kyllä ymmärtänyt haastattelujen jälkeen kysyä naisten mielipidettä tästä asiasta.

Etua tuttavuudesta oli joka tapauksessa siinä, että haastattelujen ilmapiiri muotoutui nopeasti avoimeksi ja leppoiseksi ja siirtyminen haastattelusuhteen luomisesta itse aiheen käsittelyyn nopeutui. Pystyin myös tarvittaessa helposti soittamaan haastattelemilleni naisille jälkeinpäin ja kysymään lisätietoja.

Kuten aiemmin mainitsin, olen itse törmännyt useammallakin työpaikalla sukupuoliseen häirintään. Omat kokemukseni saattoivat vaikuttaa siihen, miten ymmärsin haastateltavien kertomukset ja millaisia tulkintoja niistä tein sekä sanavalintoihini ja kysymyksenasetteluuni. Lisäksi omilla kokemuksillani on todennäköisesti ollut vaikutusta siihen, miten olen arvottanut haastattelemini naisten kokemuksia ja niiden eri osa-alueita. On mahdollista, että tapaukset, jotka ovat olleet luonteeltaan lähimpänä omiani, ovat herättäneet minussa muita vahvempia reaktioita. Toisaalta taas sellaiset häirinnän muodot, joihin en itse ollut törmännyt, saattoivat herättää minussa voimakkaampia tuntemuksia yllättävyytensä vuoksi. Omista kokemuksistani oli ainakin kiistatonta hyötyä siinä, että pystyin helposti ymmärtämään, miksi joku sinänsä vähäisen tuntuinen teko oli saanut haastattelemani naisen tuntemaan olonsa hyväksikäytetyksi tai ahdistuneeksi. Samalla se antoi minulle mahdollisuuden rohkaista haastateltavia kertomaan pieneltäkin vaikuttavat tapaukset, kun pystyin sanomaan omakohtaisesti kokeneeni, miten hyvinkin pienet häirinnän muodot voivat olla varsin piinaavia.

Etsiessäni haastateltavia tähän tutkimukseen kysyin tuntemiltani ihmisiltä, olivatko he koskaan kokeneet sukupuolista häirintää. Vaikka täsmensin aina, että häirintää voivat olla hyvin pienetkin sukupuoliluonteiset käyttäytymismuodot, kuten tuijottaminen, olisi haastateltavien joukko voinut muodostua toisenlaiseksi, mikäli olisin alun perin kysynyt, onko henkilö koskaan kokenut ”jotain seuraavista” ja sitten luetellut häirintänä pidettäviä käyttäytymismuotoja. Häirintä-sanaan kun usein liittyy ajatus siitä, että sen täytyy olla melko vakavaa. Ilman häirintä-sanan käyttöä olisin saattanut löytää sellaisia haastateltavia, jotka eivät aiemmin olisi itse määritelleet kokemaansa häirinnäksi ja

jotka olisivat sitten voineet haastattelun yhteydessä pohtia, oliko heidän kokemansa käyttäytyminen heidän mielestään häirintää vai ei. Näin olisin saanut mukaan kertomuksia sellaisista tapauksista, jotka luonteensa perusteella olisivat voineet tulla tulkituiksi häirinnäksi, mutta jostain syystä eivät haastattelun mielestä sellaisia olleet, sekä tarkempaa tietoa siitä pohdinnasta, jonka häiritty tekee päättäessään, onko hän kokenut häirintää vai ei.

Tutkimuksen luonne on nyt hyvin erilainen, kuin se olisi ollut, jos olisin löytänyt haastateltavakseni myös miehiä, sillä naisten ja miesten näkemykset häirintätilanteista eroavat suuresti. Toisaalta kymmenen kertomusta ei riitä kattamaan edes naisten puolta häirintäilmiön erittäin monikasvoisesta olemuksesta. Kertomukset antavat jonkinlaisen mielikuvan siitä, miltä häirintä tuntuu, miten nainen sen näkee ja millä perusteella hänen määrittelee häirinnäksi, mutta eivät kattavaa kuvausta, jonka voisi yleistää koskemaan kaikkia häirintätapauksia. Tämän tutkimuksen pohjalta on kuitenkin jo helpompi hahmottaa lisätutkimuksen paikkoja. Aiemmin häirintää on tutkittu sen herättämien tunteiden ja siitä aiheutuneiden seurausten kannalta. Tämän tutkimuksen myötä avautuu näköaloja siihen, miksi jokin käyttäytyminen tuntuu naisista pahalle ja joku toinen ei, sekä miksi joku käyttäytyminen saa häirinnän nimen, kun toinen, ehkä sukupuolisempi tai rohkeampikin, ei saa.

KIRJALLISUUS

Abbey, A. 1987. Misperceptions of friendly behavior as sexual interest: A survey of naturally occurring incidents. *Psychology of Women Quarterly*, 11, 173—194.

Abbey, A. 1982. Sex Differences in Attributions for Friendly Behavior: Do Males Misperceive Females' Friendliness? *Journal of Personality and Social Psychology* 42, 830—838.

Alemay, M.-C., Boyer, J., Cattaneo, N., Paparriga-Costavara, C., Bergamaschi, M. & Campino, M. M. 1999. Sexual harassment at work in five Southern European Countries. Teoksessa: European Commission. Sexual harassment at the workplace in the European Union. Employment & social affairs. Equality between women and men, 155—225. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Anderson, R. & Ross, V. 1994. *Questions of Communication. A Practical Introduction to Theory*. New York: St. Martin's Press.

Andrews, P. H. & Baird, J. E. Jr. 1989. *Communication for Business and the Professions*. 4. painos. Dubuque: Brown Publishers.

Aries, E. 1996. *Men and women in interaction: Reconsidering the differences*. New York: Oxford University Press.

Arliss, L. P. & Borisoff, D. (toim.) 2001. *Women and men communicating*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich.

Baker, A. 1992. The 'reasonable woman' standard under *Ellison v. Brady*: Implications for assessing the severity of sexual harassment and the adequacy of employer response. *Journal of Corporation Law*, 17, 3, 691—713.

Bell, R. R. 1981. *Worlds of friendship*. Beverly Hills: Sage.

Berryman-Fink, C. & Riley, K. V. 1997. The Effect of Sex and Feminist Orientation on Perceptions in Sexually Harassing Communication. *Women's Studies in Communication*, 20, 1, 25—44.

Bingham, S. G. & Burlison, B. R. 1996. The Development of a Sexual Harassment Proclivity Scale: Construct Validation and Relationship to Communication Competence. *Communication Quarterly*, 44, 3, 308—325.

Booth-Butterfield, M. 1989. Perception of Harassing Communication as a Function of Locus of Control, Work Force Participation, and Gender. *Communication Quarterly*, 37, 4, 262—275.

Bouchez, C. 1987. Male vs. female. *Chicago Tribune*, October 7, 2, 4.

Brewer, M. B. & Berk, R. A. 1982. Beyond Nine to Five: Introduction. *Journal of Social Issues* 38, 4, 1—4.

Bruynooghe, R., Opdebeeck, S., Monten, C. & Verhaegen, L. 1995. *Geweld, ongewenste intimiteiten en pesterijen op het werk: een beschrijving van klachten en strategieën om er mee om te gaan*. Diepenbeek.

Burgoon, J. K., Buller, D. B. & Woodall, W. G. 1996. *Nonverbal Communication. The Unspoken Dialogue*. 2. painos. New York: McGraw-Hill.

Burgoon, J. K. & Hale, J. L. 1995. *Nonverbal Expectancy Violations: Model Elaboration and Application to Immediacy Behaviors*. Teoksessa M. V. Redmond (toim.) *Interpersonal Communication. Readings in Theory and Research*, 193—211. Fort Worth: Harcourt.

Canary, D. J., Emmers-Sommer, T. M. & Faulkner, S. 1997. *Sex and Gender Differences in Personal Relationships*. New York: The Guilford Press.

Canary, D. J. & Hause, K. S. 1993. Is there any reason to research sex differences in communication? *Communication Quarterly* 41, 129—144.

Cannon, T. 1973. Unpublished data.

Collins, E. G. C. & Blodgett, T. B. 1981. Sexual harassment. Some see it... some won't. *Harvard Business Review* 59, 76—95.

Coupland, N., Giles, H. & Wiemann, J. M. (toim.) 1991. *"Miscommunication" and Problematic Talk*. Newbury Park: Sage.

Cronen, V. E., Pearce, W. B. & Harris, L. M. 1982. *The Coordinated Management of Meaning: A theory of communication*. Teoksessa F. E. X. Dance (toim.) *Human communication theory*, 61—89. New York: Harper & Row.

Dance, F. E. X. (toim.) 1982. *Human communication theory*. New York: Harper & Row.

Diehl, L. A. 1996. Raising expectations: Institutional responsibility and the issue of sexual harassment. *Initiatives*, 57, 1—10.

Dolecheck, C. C. & Dolecheck, M. M. 1983. Sexual Harassment: A Problem for Small Businesses. *American Journal of Small Business* 7, 45—50.

Dougherty, D. S. 1999. Dialogue through standpoint: Understanding Women's and Men's Standpoints of Sexual Harassment. *Management Communication Quarterly*, 12, 3, 436—468.

Eagly, A. H. 1987. *Sex differences in social behavior: A social-role interpretation*. Hillsdale: Erlbaum.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1996. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

- European Commission. 1999. Sexual harassment at the workplace in the European Union. Employment & social affairs. Equality between women and men. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Exline, R., Gray, D. & Schuette, D. 1965. Visual Behavior in a Dyad as Affected by Interview Content and Sex of Respondent. *Journal of Personality and Social Psychology* 1, 201—209.
- Frances, S. J. 1979. Sex Differences in Nonverbal Behavior. *Sex Roles* 5, 519—535.
- Galvin, K. M. & Cooper, P. J. 1996. *Making Connections: readings in relational communication*. Los Angeles: Roxbury.
- Goffman, E. 1972. *Interaction Ritual*. London: Penguin.
- Goodchilds, J. D. & Zellman, G. L. 1984. Sexual signaling and sexual aggression in adolescent relationships. Teoksessa N. M. Malamuth & E. Donnerstein (toim.) *Pornography and sexual aggression*, 233—243. Orlando: Academic Press.
- Greenberg, J. & Baron, R. A. 1995. *Behavior in Organizations: Understanding & Managing the Human Side of Work*. 5. painos. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Griffin, E. 2000. *A First Look at Communication Theory*. 4. painos. Boston: McGraw-Hill.
- Gutek, B. & Morasch, B. 1982. Sex-Ratios, Sex-Role Spillover, and Sexual Harassment of Women at Work. *Journal of Social Issues*, 38, 4, 55—74.
- Gutek, B., Nakamura, C. Y., Ganart, M., Handschumacher, J. W. & Russell, D. 1980. Sexuality and the workplace. *Basic and Applied Social Psychology* 1, 255—265.
- Haavio-Mannila, E. & Kontula, O. 1993. Seksuaalinen lähentely, ahdistelu ja maksettu seksi. Teoksessa O. Kontula & E. Haavio-Mannila (toim.) *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*, 311—342. Juva: WSOY.
- Hall, J. A. 1984. *Nonverbal sex differences: Communication accuracy and expressive style*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- HE 59/2002 vp.
- HE 90/1994.
- Hearn, J. & Parkin, W. 1987. 'Sex' at 'Work'. *The Power and Paradox of Organization Sexuality*. New York: St. Martin's Press.
- Heiskanen, M. & Piispa, M. 1998. Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tilastokeskus, tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Helsinki: Edita.

Henley, N. M. 1977. *Body politics: Power, sex, and nonverbal communication*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Henley, N. M. & Kramarae, C. 1991. *Gender, Power, and Miscommunication*. Teoksessa N. Coupland, H. Giles & J. M. Wiemann (toim.) "Miscommunication" and Problematic Talk, 18—43. Newbury Park: Sage.

Husu, L. 2001. *Sexism, Support and Survival in Academia. Academic Women and Hidden Discrimination in Finland*. Department of Social Psychology, University of Helsinki. Helsinki: Monila Oy.

Hyvä käytös sallittu—häirintä kielletty. Ohjeita työpaikoille sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun varalta. 2002. Akavan, Kirkon Sopimusvaltuuskunnan, Kunnallisen työmarkkinalaitoksen, Palvelutyönantajat ry.:n, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö ry.:n, Teollisuuden ja Työnantajien Keskusliitto ry.:n, Toimihenkilökeskusjärjestö ry.:n ja Valtion Työmarkkinalaitoksen yhteinen julkaisu.

Högbacka, R., Kandolin, I., Haavio-Mannila, E. & Kauppinen-Toropainen, K. 1987a. *Sukupuolinen ahdistelu ja häirintä. Kansainvälinen katsaus tutkimuksiin, lainsäädäntöön ja sopimukseen. Sukupuolinen ahdistelu työpaikoilla: Suomea koskevia tuloksia. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan monisteita 1/1987* Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Högbacka, R., Kandolin, I., Haavio-Mannila, E. & Kauppinen-Toropainen, K. 1987b. *Sexual Harassment in the Workplace: Results of a Survey of Finns*. Ministry of Social Affairs and health, Finland. Series E: Abstracts 2/1987. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Infante, D. A., Rancer, A. S. & Womack, D. F. 1997. *Building Communication Theory*. 3. painos. Prospect Heights: Waveland Press.

Johnstone, B. 1993. *Community and Contest: Midwestern Men and Women Creating Their Worlds in Conversational Storytelling*. Teoksessa D. Tannen (toim.) *Gender and Conversational Interaction*, 62—80. New York: Oxford University Press.

Kontula, O. & Haavio-Mannila, E. (toim.) 1993. *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. Juva: WSOY.

Leffler, A., Gillespie, D. & Conaty, J. C. 1982. *The Effects of Status Differentiation on Nonverbal Behavior*. *Social Psychology Quarterly* 45, 153—161.

Littler-Bishop, S., Seidler-Feller, D. & Opaluch, R. E. 1982. *Sexual Harassment in the Workplace as a Function of Initiator's Status: The Case of Airline Personnel*. *Journal of Social Issues*, 38, 4, 137—148.

Livingston, J. 1979. *Sexual harassment of working women*. Unpublished manuscript, University of Vermont, May. Paper presented at 1980 APA Convention, Montreal.

Malamuth, N. M. & Donnerstein, E. (toim.) 1984. *Pornography and sexual aggression*, 233—243. Orlando: Academic Press.

- Mankkinen, T. 1995. Akateemista nuorallatanssia. Sukupuolinen häirintä ja ahdistelu Helsingin yliopistossa. Helsingin yliopisto. Tasa-arvotoimikunta. Helsinki: Yliopistopaino.
- Melkas, T. 2001. Tasa-arvobarometri 2001. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Tasa-arvojulkaissuja 2001:9. Tilastokeskus. Helsinki: Edita Oyj.
- Merikallio, K. 2001. Seksuaalinen häirintä pitää tehdä julkiseksi. Suomen Kuvalehti, 17, 20—22.
- Miller, K. 2002. Communication Theories. Perspectives, Processes, and Contexts, 136—140. McGraw-Hill.
- Mongeau, P. A. & Blalock, J. 1994. Student Evaluations of Instructor Immediacy and Sexually Harassing Behaviors: An Experimental Investigation. *Journal of Applied Communication Research*, 22, 256—272.
- Myers, H. 1984. Just friends: Definition and maintenance of platonic cross-sex friendship. Unpublished manuscript, University of Minnesota.
- Rawlins, W. K. 2001. Times, Places, and Social Spaces for Cross-Sex Friendship. Teoksessa L. P. Arliss & D. Borisoff (toim.) *Women and men communicating. Challenges and Changes*, 93—114. Fort Worth: Harcourt.
- Redmond, M. V. 1995a. Interpersonal Communication. *Readings in Theory and Research*, 193—211. Fort Worth: Harcourt.
- Redmond, M. V. 1995b. Interpersonal Communication: Definitions and Conceptual Approaches. Teoksessa M. V. Redmond (toim.) *Interpersonal Communication. Readings in Theory and Research*, 4—27. Fort Worth: Harcourt.
- Rose, S. 1985. Same- and cross-sex friendships and the psychology of homosociality. *Sex Roles* 12(1), 63—74.
- Shailor, J. 1994. Empowerment in dispute mediation: A critical analysis of communication. Westport: Praeger
- Simon, H. A. 1991. Ellison v Brady: A “reasonable woman” standard for sexual harassment. *Employee Relations Law Journal*, 17, 71—80.
- Solomon, D. H. & Williams, M. L. M. 1997. Perceptions of Social-Sexual Communication at Work as Sexually Harassing. *Management Communication Quarterly*, 11, 2, 147—184.
- Spitzberg, B. H. 1988. Communication Competence: Measures of Perceived Effectiveness. Teoksessa C. Tardy (toim.) *A handbook for the study of human communication*, 67—105. Norwood: Ablex.
- Spitzber, B. H. & Cupach, W. R. 1984. Interpersonal communication competence (Sage Series in Interpersonal Communication, vol. 4). Beverly Hills: Sage.

Tangri, S. S., Burt, M. R. & Johnson, L. B. 1982. Sexual harassment at work: Three explanatory models. *Journal of Social Issues* 38 (4), 33—54.

Tannen, D. (toim.) 1993. *Gender and Conversational Interaction*. New York / Oxford: Oxford University Press.

Tannen, D. 1987. *That's not what I meant! How Conversational Style Makes or Breaks Relationships*. New York. Ballantine.

Tardy, C. H. (toim.) 1988. *A handbook for the study of human communication*, 1—35. Norwood: Ablex.

Thompson, W. N. 1967. *Quantitative Research in Public Address and Communication*. New York: Random House.

Timmerman, G. & Bajema, C. 1999. *Sexual harassment in European Workplaces*. Teoksessa: European Commission. *Sexual harassment at the workplace in the European Union. Employment & social affairs. Equality between women and men*, 1—154. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Varsa, H. 1993. *Sukupuolinen häirintä ja ahdistelu työelämässä. Näkymättömälle nimi*. Sosiaali- ja terveysministeriö. *Tasa-arvojulkaissuja*. Sarja A. Helsinki.

Ventimiglia, C. 1991. *Donna delle mie brame*. Milano: Franco Angeli.

Wood, J. T. 1997. *Communication Theories in Action. An Introduction*. Belmont: Wadsworth.